

3 1761 09129353 0

OLD
CLASS

Agric.
G

GERSTEIN

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
University of Toronto

<https://archive.org/details/31761091293530>

John G. J.

Sie
Zur Hoffe (Ta. II) in
einem
I
Prof. Dr. Theodor Frecherrn v. d. Poltz
Direktor der Pross. Säch. Lehranstalt für Land-
wirthschaft an der Universität Jena
agrie.

LANDTBRUKETS EKONOMI

Mit grösster Hochachtung
(COMPENDIUM) und
Verehrung,

AF

TH. GRILL,

AGRONOM.

NORRKÖPING

M. W. WALLBERGS FÖRLAG.

Pris: 1 kr.

LANDTBRUKETS EKONOMI

(COMPENDIUM)

AF

TH. GRILL,

AGRONOM.

87907
1/6/08

NORRKÖPING

M. W. WALLBERGS FÖRLAG.

NORRKÖPING
M. W. WALLBERG & C:o BOKTRYCKERI
1894.

Företal.

"Das Bessermachen ist der größte Feind
des Gutmachens".

Då dessa anteckningar nu öfverlämnas till en välvillig allmänhet är det med vetskap om deras ofullständighet. Det oaktadt hafva de till tryck befordrats såsom afhandlande ett ämne, hvilket uppmärksammat af lika intresserade, men genom mångårigare iakttagelser erfarnare landtmän, alltid bör kunna erbjuda ett och annat af intresse. Redan Thaer säger i företalet till sin utmärkta bok "Grundsätze der rationellen Landtwirtschaft" (genom kongl. Landtbruks-Akademiens försorg 1816 öfversatt och till trycket befordrad) — som en förklaring hvarför han uti densamma först afhandlat läran om Ekonomien — att erfarenheten lärt honom att genom denna ordning hans lärjungar fått den klaraste och tydligaste uppfattning af ett landtbruk, som har till mål *att draga den möjligen högsta fortfarande vinst* i förhållande till förmögenhet, krafter och omständigheter: "Så länge man icke öfverser det hela" — säger han — "blifva ensidiga föreställningar och sådane intryck, hvilka sedan med svårighet utplånas, nästan oundvikliga; och dessa hafva mycket skadat Teori och Praxis i Landthushållning". Ämnets vikt torde ock ej behöfva ytterligare här framhäfvas, men tillförene utgifna arbeten hafva så godt som uteslutande behandlat de delar af landthushållningen som röra åker-, äng- och skogs-skötsel eller *vegetabilisk produktion* jämte husdjursskötsel eller *animalisk produktion*. Dessa hafva ägnats all möjlig uppmärksamhet, och vi hafva en riklig tillgång på handböcker, läroböcker och småskrifter uti dessa ämnen, under det att *landtbruksekonomien* eller *organisationen* af det hela fortfarande icke allenast sattes i sista rummet utan till och med som läroämne

så godt som uteslutes från våra lägre landtbruksskolors undervisning.

Att samla, uppteckna och systematisera gjorda erfarenhetsrön inom detta område har måhända äfvenledes synts föregående författare alltför vanskligt då förändringar på grund af landbrukets utveckling städse måste inträda och personliga förutsättningar och lokala förhållanden på hvarje organisation hafva utöfvat det största inflytande. Sålunda är det 1881 utkomna arbetet "Grunddragen af jordbrukets ekonomi" af Johan von Engeström mera att anse såsom en bok uti nationalekonomi. Detsamma måste äfven sägas om den af Professor P. E. Fahlbeck under fjolårets lopp utgifna broschyren "Det svenska jordbrukets afkastning". I det 1886 utkomna arbetet: "Vårt jordbruk och dess framtid, skildringar af J. Arrhenius" afhandlas visserligen hithörande frågor liksom i flere af Professor Hj. Nathorst utgifna skrifter, utan att ämnet kan sägas hafva blifvit mera speciellt eller fullständigt behandladt. I det förtjänstfulla arbetet "Landtbruksbokföreningen vid Enskede", som på anmodan af Stockholms läns Hushållningssällskap 1868 allmängjordes af Axel Odelberg, ägnas äfvenledes all uppmärksamhet åt ett hithörande viktigt kapitel. Detsamma kan äfven sägas om det 1883 utgifna tabellverket "Jordbrukets statistik och statik" af B. Nordström. På få undantag när inskränker sig emellertid, författaren vederligt, vår inhemska litteratur angående ofvan antydda gren af landthushållningen till uppsatser i tidskrifter eller tidningar.

En kortfattad redogörelse för de viktigaste "Grunddragen af Landtbrukets Ekonomi" borde sålunda hafva en plats att fylla, och ehuru föreliggande lilla arbete ej är afsedt att ens närmelsevis fylla denna stora lucka i vår landtbrukslitteratur, torde den dock i någon mån kunna bidra till en bättre kännedom om hithörande frågor verkliga innebörd och ett närmare aktgifvande på sådana förhållanden och företeelser, hvilka på den *privat ekonomiska nettoafkastningens storlek* alltid måste hafva det största inflytande.

Jena, Augusti 1894.

Författaren.

Inledning.

Landtbruksekonomin afhandlar läran om de vid ett landtbruk förekommande produktionsmedlen samt grunderna för ett rationellt ordnande af desamma jämte slutligen förvaltningen eller ledningen af det hela, hvarigenom åsyftas icke den möjligen högsta produktion utan den högsta rena afkastning — hvilka båda kunna stå i motsatt förhållande till hvarandra. — Till nödvändiga förutsättningar för allt idkande af landtbruk räkna vi,

Jord, Brukningsrätt, Kapital och Arbete.

Jorden och brukningsrätten kunna emellertid genom penningar förvärfvas, i följd hvaraf vi, såsom nödvändiga faktorer eller produktionsmedel, blott tala om *Kapital* och *Arbete*.

Huru stora mängder af kapital och arbete å en viss jordareal lämpligtvis böra nedläggas är emellertid beroende af flere omständigheter. I följd häraf har man med uttrycket *extensivt* velat beteckna ett landtbruk, där proportionsvis litet kapital och litet arbete å en viss jordareal nedlägges, där höjande af jordens naturliga produktionsförmåga ej är föremål för ägarens eller brukarens hufvudsakliga omsorg och där ägovidden så godt som uteslutande bestämmer afkastningen. Med *intensivt* landtbruk menar man däremot ett sådant som fordrar långt större kapital och mera arbete, där största vikt lägges vid jordmånens förbättrande genom bruk och gödsling och där rikare skördar vanligen uppväga den relativt mindre arealen.

Läran om beskaffenheten af det kapital och arbete som vid ett rent landtbruk kunna ifrågakomma, samt grunderna för dessa krafter inbördes förhållande, användning och ledning komma vi här att afhandla i trenne kapitel

I kap. **Kapital.**

II kap. **Arbete.**

III kap. **Organisation.**

I.

Kapital.

De kapital hvilka i och för produktionen vid ett landtbruk kunna tagas i anspråk kan man särskilja uti:

Drifts kapital eller
Rörligt kapital.	{	I. Grundkapital = det kapital som fastighetsägaren söker göra räntebärande.
		1. Possessionen.2. Själfva jorden.3. Åbyggnader.4. Växande skog.
Anläggnings kapital
eller Fast kapital.	{	II. Brukningskapital = det kapital som en arrendator eller brukare måste förfoga öfver.
		a) Stående kapital eller Inventariet kapital. 1. Lefvande inventarier.2. Döda inventarier.b) Rörelsekapital eller Driftskapital. 1. Förskotterade medel.2. Förråd.3. Växande gröda.4. Reda penningar.

I. Grundkapitalet.

Grundkapitalets säkerhet ligger i själfva jorden: genom grundförbättringar såsom vattenafledningar, djupgående märgling, sandtäckning och dylika arbeten kan dess räntabilitet höjas; genom jordens utsugning, vanskötsel och misshushåll-

ning nedsättas. I förbigående må vi här anmärka att åkerjordens naturliga alstringskraft ej alltid nedsättes genom en i öfrigt extensiv hushållningsmetod och att mången gång vid ett intensivare landbruk jorden tillfälligtvis *kan* utsugas på vissa eller samtliga näringsämnen. Jorden kan dock ej förflyttas eller så förstöras att den ej, äfven om den tillfällige ägaren finner dess brukning för sig ruinerande, snarligt nog genom lämpligare hushållning i allmänhet återvinner sin förra alstringskraft och äfven å ett "öde hemman" bör jorden öfverlämnad åt sig sjelf genom förmultningen af en fri vegetation och en fortgående förvittring så småningom återfå samma näring och kraft som fordom.

På grund häraf kan ett vid jorden bundet kapital anses äga den största säkerhet, hvadan ingenstades i vårt land en högre ränta än $4 \text{ à } 4\frac{1}{2} \%$ å grundkapitalet bör beräknas. Att beräkna lägre ränta än den, som i landets solidaste penningeinrättningar erbjudes insättaren kan däremot ej vara rätt och har alltför ofta medfört en alldeles orimlig upptaxering af jordens värde. Däremot bör å öfriga kapital, som vid ett landbruk förekomma, och hvilkas säkerhet är långt mera beroende af den styrande personens duglighet, konjunkturer etc. etc. och som alltid genom oberäkneliga omständigheter kunna förminskas och till och med helt och hållet förloras, långt högre ränta påräknas.

Grundkapitalets storlek eller den penningesumma, som i fastigheten är nedlagd, är emellertid alltför ofta ej hvad den ur ekonomisk synpunkt borde vara, och detta helt naturligt då inköpspriset är mera beroende på egendomens bytesvärde, som varierar allt efter konjunkturerna och på uppgörelsen mellan köpare och säljare, till- och afträdare, än på egendomens verkliga afkastningsförmåga.

Önskvärdt vore visserligen om man uteslutande efter afkastningsförmågan (genom att kapitalisera nettobehållningen, förutsatt att densamma genom flera års noggrann bokföring kan bestämmas), kunde bedöma en jordegendoms bytesvärde; men afkastningen är i så hög grad beroende af det brukskapital som under tiden användts, de arbetskrafter som stått till brukarens förfogande; system, växtföljd, för-

valtning etc. etc. att hade alla dessa faktorer varit olika mot hvad de verkligen varit, hade helt säkerligen afkastningen blifvit en annan.

I följd häraf sker vanligen bestämmandet af grundkapitalets värde på flera sätt:

1:o) Efter den summa, *köpeskillingen*, för hvilken egendomen blifvit inköpt. Detta taxeringssätt bör alltid användas omedelbart efter köpet, men ju längre tid ifrån detta, ju osäkrare är denna värdering.

2:o) Efter det värde eller den summa för hvilken egendomen för tillfället kan säljas = *det gångbara priset*.

3:o) Efter det kapital eller den summa, hvars ränta är lika med egendomens *arrendesumma*.

4:o) Efter *hypoteksvärderingen* eller annan uppskattning, som af låntagare eller långifvare blifvit gjord för bedömande af den pantsatta egendomens realisationsvärde, samt slutligen

5:o) Efter det värde berednings- och taxeringskommittén åsatt egendomen, hvilket sker hvart tredje år. Detta värde, *taxeringsvärdet*, är mer eller mindre riktigt och bestämmes efter de fyra föregående värdena. Det beror på taxeringskommitténs skicklighet och förmåga att med ledning af dem tillämpa bevillningsförrordningens föreskrifter och att åsätta egendomen ett sådant värde som med det rätta kan vara öfverensstämmande.

Under goda tider med ymnig penningetillgång och möjligen på grund af personliga påverkningar för erhållande af större lån etc. etc. har taxeringsvärdet ofta onaturligt stegrats; under mindre goda år, som vanligen åtföljas af knappare penningetillgång och högre gällande räntefot, borde taxeringsvärdet nedsättas; men så sker vanligen ej, hvadan ofta taxeringsvärdet är vilseledande.

Söker man däremot genom en mera detaljerad uppskattning bestämma grundkapitalets värde måste det ske efter en viss plan. Tillvägagångssättet kan ju vara olika, här följa vi emellertid den å sid. 2 angifna uppställningen.

1. Possessionen.

Med possession hafva vi härmed velat beteckna en å landet af åtskilliga ägor och förmåner bestående lägenhet, hvarå ett själfständigt landtbruk kan drifvas till skillnad från torp eller afsöndrade mindre lägenheter, som äro af så ringa vidd att ett själfständigt jordbruk såsom uteslutande näringsfång därå ej kan bedrifvas och hvarom här ej är fråga. Vid bedömande af possessionens brukbarhetsvärde måste hänsyn tagas till:

1:o) *Possessionens jordnatur* eller *kamerala natur*, hvarmed menas den egenskap som visar med hvad rätt en lägenhet besittes eller kan disponeras.

Vår svenska jord är nämligen indelad i hemman och man skiljer mellan säterier, berustade säterier, frälse-, krono-, skatte-, skattefrälse-, kronoskatte-, rusthåll-, akademie-, kyrko-, kungsgårds-, augments- och hospitalshemman m. fl. Vi åtnöja oss härmed att omnämna det kronohemmanen äro sådana der Kronan äger både jord och ränteäggande rätt, frälsehemman där både jord och ränteägganderätten befinnas i enskild ägo samt att säterierna äro minst och kronoskattehemmanen mest beskattade. Uppgift om de allmänna utskylder, skatter, och onera hvarmed egendomen på grund af sin jordnatur sålunda betungas måste hvarje köpare eller värderingsman tillhandahållas. I en sådan förteckning bör uppgifvas:

Grundskatten. Den allmänna bevillningen. Rustnings- och Roteringskostnaden. Utgifter till presterskap och kyrko-betjäning. Vaghållningsskyldigheten, kommunalutskylder jämte andra befintliga utskylder, servituter och prestationer hvarmed en egendom ofta kan vara graverad.

Bevillningsbeloppet utgick 1893 med 3 kronor pr 10,000 af jordvärdet, och skatter och onera understeg då sällan det 10-dubbla af bevillningsbeloppet äfven om kommunalutskylderna beräknades blott till 2 gånger bevillningen. På grund af urtima riksdagens beslut 1892 är dock nu allmänna bevillningsbeloppet för jordbruksfastighet fördubbladt, hvartill sedermera kommit ytterligare en tilläggsbevillning af 4 kronor, hvadan numera hela bevillningsbeloppet utgår med 10 kronor för hvarje 10,000 af taxeringsvärdet. Vid egendomsköp eller

annan värdering bör emellertid summan af beräknade årliga utskylder kapitaliseras efter 5 à 6 % och afdragas från det slutligen funna värdebeloppet. Augmentsränta, planpenningar från hjälprote, lindringsbelopp och andra förmåner böra dock först värderas och tilläggas. Detta gäller dock ej sådana förmåner eller servitutsaftal som betrygga jordinnehafvarens rätt till utfartsväg, grustägt, fädrift, behöfligt mulbete, vattenställe, skogsfång etc. etc., hvilka däremot, om de saknas, ej obetydligt nedsätta egendomens värde.

2:o) *Possessionens merkantila läge* eller egendomens närmare eller fjärmare belägenhet intill afsättningsort, stad, hamn, lastageplats eller jernvägsstation. I allmänhet anses att sedan hvarje del af egendomen uppskattats, fastighetens värde genom ett dylikt läge ökas med 10 % om belägenheten är inom 10 kilometer (1 mil) från sådan plats, och med 15 % om den ligger inom 1,5 kilometer ($\frac{1}{8}$ mil) från stad. Däremot, och detta gäller isynnerhet Norrland, hvarest kommunikationerna äro synnerligen svåra, bör en nedsättning i värdet till högst 30 % beräknas om afståndet från afsättningsort är mycket långt. Belägenheten intill en större stad, Stockholm eller Göteborg, anses höja en egendoms värde med 30 — till 50 %.

3:o) *Possessionens arondering* hvarmed vi förstå sjelfva ägofiguren, ägornas afstånd från åbyggnader eller hufvudgård o. s. v. Ligger nämligen åkerjorden eller betesmarken långt ifrån ekonomibyggnaderna eller äro vidt spridda, fördyras i proportion härmed alla arbetskostnader, liksom en olämplig form af åkerfälten ökar brukningskostnaderna. Skötseln blir för hvarje kilometer som ökar afståndet från gårderna till gården mycket försvårad och vid ett afstånd öfverstigande 5 kilometer ($\frac{1}{2}$ mil) kan "under eget bruk" ingen jord lämpligen skötas utan såsom en utgård med egna ekonomibyggnader.

4:o) *Possessionens areal* i sin helhet och de särskilda delarnes storlek, som helt naturligt bestämmer i hvad skala ett jordbruk skall bedrivas. Produktion i stor skala ställer sig gemenligen fördelaktigast, dock får man vid ett landtbruk taga hänsyn till flere skilda faktorer, och arealen

ensamt bestämmer ej produkternas kvantitet. Egendomens jordrymd finnes vanligen angifven å kartan eller i kartebeskrifningen efter den sist fastställda landtmäteriförrättningen. Där sådan emellertid ej ägt rum eller åker genom nyodling sedermera vunnits, bör landtmätare tillkallas, om man ej själf genom geografisk mätning eller annorledes kan bestämma yttinnehållet.

I närmaste sammanhang med arealens bedömande står bedömandet af jordvärdet.

2. Själfva jorden.

Jordmånens beskaffenhet bestämmer hufvudsakligast en egendoms värde och är den säkraste norm man äger för ett sådant bedömande. Det faller emellertid inom jordbrukslärans område att redogöra för alla inverkande omständigheter såsom naturligt läge, höjd öfver hafvet, klimatiska förhållanden, jordens kemiska och fysikaliska beskaffenhet, kulturtillstånd, etc. etc., på grund hvaraf jordens brukbarhetsvärde bör bedömas. Vi vilja blott här omnämna det lagenliga tillvägagångssättet vid gradering och de vanligaste uppskattningsmetoderna.

Enligt 1866 års förordning angående skifte och ägogradning skiljer man sålunda först mellan "*inrösningsjord*", hvartill hänföres odlingsbara tomtplatser, trädgårdar, duglig åker och äng jämte all den skogs- och betesmark samt de kärr, mossar eller myrar, som till åker eller äng med fördel eller nytta kunna odlas. All den återstående marken med undantag af impediment eller så oduglig mark att den från all värdering måste uteslutas benämnes för "*afrösningsjord*".

Angående sjelfva graderingen föreskrifver samma förordning: att den skall genom besiktning och undersökning på marken verkställas samt med afseende på ägornas naturliga beskaffenhet så företagas att de, som äro sämre och därför oakadt lika skötsel gifva mindre afkastning, genom en därefter lämpad tillökning i vidden skola kunna jämföras med andra ägor som hafva bättre jordmån; vidare: att hänsyn skall tagas till — den större eller mindre svårighet vid bruk och häfd, — den större eller mindre nytta, som af

hvarje ägostycke må kunna i vanliga år erhållas, och såsom stadigvarande ej såsom tillfälliga äro att anse. Och uppskattas efter samma grund all inrösningsjord, så att om den bästa jorden anses till 1, den sämre sättes till 1,1; 2, 3, 4 o. s. v., hvarigenom en ytenhet af den bästa jorden kommer att svara mot 1,1, 1,2, 1,3 o. s. v. 2, 3, 4 o. s. v. af samma ytenhet af den sämre. Afrösningsjorden uppskattas på enahanda sätt efter trakternas inbördes förhållande och naturliga växtlighet, utan afseende å befintlig eller sparad ståndskog. En större areal godtgör dock sällan jordmånens lyten och huru högt den bästa eller huru lågt den dåligare jorden bör graderas beror naturligtvis vid ägoutbyte mest på närmaste jämförelser och på kringliggande trakts bördighet.

Vid värdering af jord i och för vinnande af lånerätt uti våra svenska Hypoteksföreningar, där endast jordvärdet, lämpadt efter arealen, olika jordnatur, produktivitet och öfriga lokala förhållanden skall tjäna till grund för belåningen gäller som allmän regel: att all till fastigheten hörande duglig mark skall först af värderingsmannen hänföras till något af nedanstående ägoslag, nämligen:

1. Trädgårdar eller humlegårdar (hustomter).
2. Öppen åkerjord.
3. Ängsmark och Slätterhagar.
4. Skogs- och Betesmark eller Afrösningsjord.

Med fästadt afseende å markens läge och affall, matjordens och alfvens beskaffenhet, befintlig kultur och använt brukningssätt åsättes sedermera jorden ett högre eller lägre värde, beroende af huruvida beskaffenheten kan anses utmärkt, god, medelmåttig, svag eller dålig, hvilket värde dock ej får öfverstiga fastställd tariff; vidare: att all värdering bör ske då marken är fri från snö och för spade tillgänglig; att all i växelbruk varande jord, ehvad den vid tillfället är säd- eller gräsbärande, hänföres till åkerjord; att växande gröda eller skog icke får i värderingen ingå utan blott sjelfva marken ehuru hänsyn måste tagas till grödans eller skogens beskaffenhet. Det högsta belopp hvartill uti hvarje särskild afdelning en hektar (eller ett tunnland) jord inom respektive hypoteksföre-

ningar må uppskattas till, angifves i de tabeller hvilka återfinnas i slutet af boken.

Dessa fastställda värden äro helt naturligt beräknade efter afkastningen per hektar eller tunnland inom de skilda provinserna; men då jordmånen varierar nästan i oändlighet blifva aldrig dessa klassindelningar fullt tillfredsställande, vare sig indelningen sker efter Nonnens system, d. v. s. efter de för hvarje jordmån mest passande sädesväxterna, då åkerjorden sålunda uppdelas uti: Hvete-, Råg-, Korn- och Hafrejord etc., — eller efter Arrhenii metod, d. v. s. på grund af ett visst öfverskott af förekommande jordbeståndsdelar, då man får åkerjorden indelad i Lerjord, Sandjord, Kalkjord, Mulljord etc. Hypoteksvärderingsmannens uppgift är ock för ingen del lätt att lösa och åsatta hypoteksvärden må äfvenledes ej tillmätas allt för mycken betydelse. Härtill kommer att då alla åbyggnader, verk, inrättningar, vattenfall, skogar etc. etc. ej i sådan värdering få ingå, men det oaktadt samtliga föreningar blott bevilja lån för hälften af det sålunda egendomen åsatta värdet, det ej är ovanligt att såväl ängsom åkerjorden allt för högt uppskattas.

3. Åbyggnader.

Hvad åbyggnadernas värde beträffar må man ihågkomma, att en egendom som saknar byggnader och ej i sambruk med en närbelägen bebyggd gård kan skötas, ej såsom sjelfständig egendom må uppskattas, utan får man i detta fall först beräkna nybyggnadskostnaderna för erforderliga byggnader i godt stånd. Är däremot egendomen bebyggd, får man vid husens värdering ej endast rätta sig efter den ursprungliga anläggningskostnaden, med det amorteringsafdrag som alltid först må beräknas efter det antal år husen hållna i laga stånd äro afsedda att räcka, eller i sjelfva verket komma att stå — utan strängt fasthålla vid att en viss proportion mellan jordegendomens storlek och värde i öfrigt samt nedlagdt byggnadskapital alltid må förfinnas. Massiva och varaktiga byggnader förhöja alltid egendomens värde, ehuru den som skall ränta ett sådant byggnadskapital och därefter beräknar ränta på ränta visst icke skulle hafva förmått sig att anlägga dem. Solidare bygg-

nader böra äga bestånd i 100 à 200 år enklare i 50 à 75 år. Värdet på boningshusen å mindre egendomar bör gå till omkring 7—7,5 % och på större egendomar från 4 $\frac{3}{4}$ —7 % af hela egendomens värde. Ekonomibyggnader kunna däremot ej lämpligtvis värderas enligt samma beräkningsgrund då lokala förhållanden och produktionssyften äro så olika.

Ett vanligt sätt är att uppskatta stall och ladugårdar efter värdet af de kreatur som äro afsedda att där inrymmas, så att t. ex. en ladugård inrymmande 50 djur och där hvarje djur värderas till 250 kronor ej skattas högre än till 12,500 kronor. Logar och lador till 40 à 50 % af värdet å den säd eller halm, som i dem kunna rymmas etc. etc. Hufvudsaken är att byggnadskapitalet såsom ett dödt kapital ej värderas för högt. Reparationer, nyinredningar och assurancesafgifter etc. hvilka omkostnader alla blifva högre ju äldre byggnaderna äro och ju mindre solidt husen äro uppförda bidrager att underhållet i de flesta fall måste beräknas från 1 till 3 % af anläggningsekostnaden. Alla dessa sammanlagda utgifter jämte den risk hvarje brukare löper att med en förändrad hushållning få byggnaderna oändamålsenliga svårgör att ränta ett högt byggnadskapital. Här må ock erinras att en intensivare hushållning ganska ofta kräfver ett större byggnadskapital, därigenom att anläggningsekostnaden och underhållet af ekonomibyggnader merendels blir dyrbarare än vid en motsatt hushållningsmetod. Själfva egendomens värde bör äfvenledes vid en extensiv drift relativt mindre rätta sig efter befintliga byggnaders beskaffenhet.

4. Växande skog.

Skogens träkapital danas genom den årliga tillväxten och bibehåller sig orubbad endast under förutsättning att tillväxten kvantitativt och kvalitativt motsvarar den skedda afverkningen. Skogen såsom kapitaltillgång företer sålunda stora skillnader mot öfriga delar af fastigheten eller grundkapitalet och bör, mera anses såsom ett reserv- eller stående kapital, som blott för oundgängliga penningebehof bör användas eller afverkas (förutsatt nämligen att egendomen har mera skog än hvad för det årliga eller beräknade behovet

åtgår af bjälkar, byggnadstimmer, bränsle, gärdsel, hässje- och slöjdvirke etc. etc.) Mången egendom har fullkomligt eller till större delen kunnat betalas med den inkomst skogens afverkning inbringat köparen, hvadan man aldrig får bortse från dess värde. Skogens räntabilitet är dock alltid mycket problematisk och då densamma i högsta grad är beroende af skogsprodukternas användbarhet och förädling samt den utsträckning i hvilken skogsskötseln i öfrigt på grund af annan kapitaltillgång och lokala förhållanden kan bedrivas, företages ej alltid en värdering af skogen i afsikt att utröna dess årliga afkastning.

Är detta emellertid händelsen och skogen ej omedelbart i sin helhet skall försäljas eller vid första lägliga tillfälle realiseras, utan skötas, underhållas och blott i mån af behof afverkas, kan aldrig den årliga afkastningen kapitaliserad efter $4\frac{1}{2}\%$ motsvara det kapital, som skogssköflaren genom en fullständig och hastig afverkning vanligen uppnår. Väljer man emellertid detta värderingssätt må man ihågkomma att en rationellt skött skog först efter 100 å 120 år är fullt afverkningsbar. Den årliga afkastningen bör sålunda motsvara nettobehållningen efter en skedd skogsafverkning å ett skifte motsvarande en 100 å 120:del af ifrågavarande skogsmark. Det kan emellertid vara svårt nog att finna en summa som verkligen motsvarar nettobehållningen af en sådan afverkning, då detta ej allenast är beroende på skogens beskaffenhet utan kanske allra mest på dess läge. Är skogen åter af skogskunnig person ej indelad eller rationellt skött yppar sig ännu större svårigheter vid sådan taxering; omloppstiden måste vanligen förlängas och skogens tillväxt blir, jämförd med ett sålunda beräknadt skogshygge, ännu svårare att värdera. Att emellertid här lämna någon utförligare redogörelse för alla de sätt som förekomma vid uppskattning af den sammanlagda virkesmassan på grund af skogens ålder och skogsprodukternas ändamålsenliga tillgodogörande eller vid ett mer eller mindre hastigt bedrivande af en rationel afverkning, tillkommer oss icke då redan taxation och afverkningsberäkningar, såsom en viktig del af den speciella skogshushållningen bör afhandlas. En skogsskötsel, som uteslutande be-

står i skogarnes fullständiga afverkning har dock ej med landthushållning att skaffa och dylik handtering borde ur statsekonomisk synpunkt förbjudas. Ehuru alltför ofta öfver-skattadt, torde ock mångenstädes jordvärdet i följd af skogarnes uthuggande nedgå då de odlade fälten därigenom beröfvats det skydd som i vårt sträfva klimat är ett oundvikligt villkor för de på åkerfälten odlade växternas utveckling och trefnad.

För att belysa hvad som i allmänhet till fast egendom är att räkna, hafva vi i slutet af boken bifogat Nya lagberedningens förslag angående hvad som till fast egendom är att hänföra. Härvidlag hafva vi dock velat anmärka, att, ehuru det måhända kan anses oväsentligt huruvida ett föremål lagenligt till det ena eller andra slaget af egendom är att hänföra, det dock vore önskvärdt om fast egendom i lag begränsades i enlighet med hvad inom jordbruksekonomien faller under begreppet grundkapital. Ännu mera beaktansvärdt är detta då man betänker att jordvärdets stigande hvarken kan motarbeta eller föranleda kriser. Dess höjande bör sålunda betingas af en stegrad afkastning och afkastningen stiger under normala förhållanden blott på grund af jordens ökade alstringskraft; och då denna är en produkt af nedlagdt kapital och arbete borde jordvärdet i allmänhet så småningom stiga och tillfälliga kriser ej rubba dess värde. Att jordvärdet icke desto mindre, trots den rationellaste skötsel och förbättringar af alla slag, sjunker beror på en missriktad statshushållning, som motarbetar all kapitalbildning inom eget land och uppmuntrar slöseriet med landets kapitaltillgångar.

II. Brukningskapitalet.

Brukningskapitalet benämnes ofta förlagskapital, isynnerhet där hvarest fastighetsägaren till sin förvaltning öfverlämnar för egendomens underhåll och skötsel nödiga penningar eller där jordbrukaren upplånat den därtill nödiga summan, som då af en kapitalstarkare person vanligen förläggas mot en viss öfverenskommen ränta. En viss del (Inventariekapitalet) förbrukas visserligen så småningom, och bör, för att

något kunna afkasta, underhållas i jämgodt stånd; en annan del däremot (Rörelsekapitalet) måste på grund af sin natur beständigt växla till art och mängd.

Huru svårt det än kan vara undviker man genom att klargöra för sig icke allenast det stående kapitalets utan äfven rörelsekapitalets storlek, det *stora*, men icke dess mindre *vanliga* felet att af landthushållningens hela afkastning sluta sig till jordvärdet.

Brukningskapitalets storlek behöfver ej direkt rätta sig efter grundkapitalet eller stå i ett visst oföränderligt förhållande till detsamma. Det måste rätta sig efter den enskildes ekonomi och personliga förutsättningar samt den organisation som i öfrigt på grund af lokala förhållanden och jordmånens beskaffenhet kan anses lämplig. Det har uppgifvits att brukningskapitalet bör vara fem gånger arrendesumman eller 30 à 35 % af grundkapitalet, detta kan måhända vara tillräckligt men är ej alls för högt utan är ett större brukningskapital ofta fördelaktigare att använda. För att emellertid angående dess storlek och räntabilitet få några hållpunkter fästa vi oss först vid

a) Det stående kapitalet.

Det stående kapitalet eller inventariet kapitalet måste rätta sig efter den större eller mindre intensiva brukningsmetod som användes. Ju högre ståndpunkt ett jordbruk intager desto relativt större är det stående kapitalet. Vid första allmänna Svenska Landtbruksmötet i Stockholm 1846 var till öfverläggning den frågan framställd: "Är boskapsskötseln i Sverige verkligen så mycket mindre lönande än åkerbruket som dess allmänne tillbakasettande kan gifva anledning att förmoda eller finnas några andra grunder för den ringa håg hvarmed den i allmänhet bedrifves?" Själva frågan angifver att ett i lefvande inventarier nedlagdt kapital den tiden litet uppmärksamrats eller åtminstone att det stående kapitalets räntabilitet i allmänhet underskattats. I äldre tider torde äfvenledes inventarierna ej hafva uppgått till mycket öfver 5 % af grundkapitalet, numer däremot är en beräkning efter närmare 20 % och därutöfver af samma kapital kanske det

vanliga. Och antages i allmänhet 6 % ränta böra beräknas på det kapital som i lefvande och döda inventarier å en egendom nedlägges eller förefinnes. Hvarje härtill hänförligt föremål bör återupprepade gånger kunna användas och till sitt brukbarhetsvärde kunna uppskattas. Finnes å en egendom, som skall tagas under eget bruk, arrenderas eller förvaltas, ej några inventarier måste helt naturligt det stående kapitalet beräknas efter det möjliga inköpspriset för en sådan uppsättning, öfvertagas däremot inventierna bör man ihågkomma, att ej utan något amorteringsafdrag uppskatta desamma efter hvad de ursprungligen kostat eller efter dåvarande tillverkningspris utan bör ett dem åsatt värde vara lika med det saluvärde de vid en realisation verkligen kunna betinga.

All sådan värdering af inventarier, för så vidt de af en brukare öfvertagas och ej under hand inköpas måste ske med urskiljning och må man med största varsamhet gå till väga. Äldre inventarier förefalla vanligen en köpare mer eller mindre värdelösa, dock må man betänka att hvarje förändring, äfven den ändamålsenligaste, hvarje öfvergång från ett brukningssätt till ett annat medför en ekonomisk förlust eller utgift, hvadan om en hushållningsmetod skall förändras en hastig växling vanligen ej medför gynnsamt resultat. Huru stor hänsyn man sålunda måste taga till förutvarande kreatursuppsättning, dragarestyrka och för jordens bruk använd redskap, begås dock ofta stora misstag vid uppskattning eller köp, isynnerhet gäller detta gagnsdjur hvars verkliga värde tillträdaren eller köparen vid auktionstillfället eller å marknaden svårligen sjelf rätteligen kan bedöma, om han ej dessförinnan hunnit taga tillräcklig kännedom om deras nedärfnings- eller produktionsförmåga. Dragare äro i dylikt fall lättare att värdera, faran ligger här mera i att orätt bedöma hvad man för egendomens drift vanligen är i behof af. Desamma gäller i ännu högre grad döda inventarier.

1. Lefvande inventarier.

Till lefvande inventarier räkna vi hästar, nötkreatur, får, svin och fjäderfä som å egendomen framfödas och hvilka

antingen genom konsumtion eller försäljning eller genom respektive djurs arbete eller produktion till egendomens drift äro behöfliga. För att lättare bedöma deras värde eller rättare det i lefvande inventarier nedlagda kapitalets produktivitet särskilja vi mellan

Gagns- eller Produktionsdjur, Arbetsdjur eller Dragare.

Ehuruval mycket med fog kan anmärkas mot denna indelningsgrund då alla våra husdjur kunna sägas vara produktionsdjur och det i enskilda fall kan vara tveivelaktigt huruvida man rätteligen bör hänföra ett husdjur under den ena eller andra afdelningen, förefinnes dock i allmänhet en stor skillnad; då gagnsdjuren anskaffas för direkt produktion af mjölk, kött, ull, fläsk, ägg etc. och dragare däremot anskaffas för jordens brukning, grödans inbärgande och produkternas transporterung etc. Hvad särskildt gagnsdjuren beträffar har det i allmänhet tillförne ansetts nödvändigt att å hvarje sjelfständig egendom äga en dylik besättning, om ej för någonting annat så för erhållande af naturlig gödsel. En talrikare kreatursbesättning kräde visserligen större förlagskapital än en mindre, (sjelfva djuruppfödningen och utfodring tager en större eller mindre del af rörelsekapitalet i anspråk) men då samtidigt de enskilda djurens produktionsförmåga ej var tillräckligt uppmärksammas och priset för produkter af bästa beskaffenhet helt obetydligt öfversteg det som för sämre vara kunde erhållas, blef helt naturligt målet att framföda en så stor boskapshjord som möjligt, beroende på den foderkvantitet som från såväl åker som äng kunde skördas eller afbetas. I allmänhet räknade man då att af gagns- och arbetsdjur tillhoppa å en egendom med gängse 7 skiftesbruk och 3 års vallar ett stort nötkreatur, hvarmed likställdes $\frac{3}{4}$ oxe, 1 häst, 4 å 6 svin eller 10 får skulle kunna framfödas på hvart tredje tunnland odlad jord. På grund af lättare kommunikationer, värderikare produktionsdjur och den på senare tider storartade användningen af artificiella gödningsämnen har man emellertid mycket frångått denna beräkningsgrund. Art, mängd och beskaffenhet af de gagnsdjur, hvilka å en egendom böra framfödas är emellertid så beroende af "organisation" i öfrigt att det lämpligtvis afhandlas i sammanhang

med öfriga hithörande frågor. Angående arbetsdjur eller dragare komma vi äfvenledes att i nästa kapitel utförligare redogöra för af hvad slag och i hur stor utsträckning desamma för en viss hushållningsmetod kunna lämpligtvis ifrågakomma.

2. Döda Inventarier.

Till döda inventarier hänföra vi (med undantag af husgeråd, som huru oundgängliga vid ett landthushåll de än kunna vara vid köp eller annorledes ej till öfriga egendomens inventarier bruka hänföras) alla verktyg, redskap och maskiner, som här för öfverskådlighetens skull indelas uti

Inre Inventarier och Yttre Inventarier.

Inre inventarier eller sådana redskap, som till husdjurens skötsel och vård, fodermedlens sönderskärande eller krossande, sådens och fröets rengöring kunna anses behöfliga, med ett ord stall-, ladugård-, schäferi-, svinhus- och magasininventarier äro alla mera direkt beroende af det lefvande inventarium af gagns- eller bruksdjur som på egendomen framfödas. Härtill hänföra vi ock handredskap, ehuru visserligen jordbruksarbetaren själf bör hålla sig sådana, utan att därför åtnjuta någon ersättning, men de allra gröfsta, varaktigaste eller ovanligare redskap torde jordbrukaren vanligen blifva nödsakad att hålla, ehuru som regel fasthållas att jordbruksarbetaren själf bör vara försedd med och kunna underhålla nödig handredskap. För handtverkareredskap, slöjd och smidesinventarier ersättes vanligen för slitage eller underhåll enligt öfverenskommelse.

Till yttre inventarier hänföra vi i första hand åkerbruks- och körredskap, hvilka närmast måste rätta sig efter det antal dragare som användes. Hvarje par dragare måste gemmenligen utrustas med:

dragtyg, selar och draglinor, dragstock etc., plog och årder, rät- och krokpinneharf, vagnsunderrede med gödselbotten, flak och högrindar, kälkar med timmerbankar och vedskak samt för hvart fjerde eller femte par reservuppsättning, drillplog, hästräfsa, hästhacka jämte full enbetsutrustning.

De till jordens bruk dessliques mer eller mindre nödvändiga redskapen eller maskinerna äro af så skiftande art och så olika på grund af konstruktion, skilda hushållningsmetoder och brukningssätt etc. att vi här äro nödsakade förbigå desamma. I öfrigt må en särskild inventariebok å hvarje ställe företes då 100:tals olika föremål, hvars sammanräknade värde vanligen representerar ett ej obetydligt kapital, ej utan förlust för det helas drift kunna undvaras; såsom redskap för grundförbättringar, reparationer och sådan som för speciella lokala förhållanden kunna vara af nöden, brandredskap etc. Angående mera invecklade åkerbruksredskap eller maskiner vilja vi här hafva anmärkt att ju mindre kapital och arbete eller ju extensivare hushållningsmetod som användes ju ogynnsammare och ju mera intensivt jorden brukas desto oersättligare och mera ekonomiskt ställer sig bruket af maskiner. Inköp af maskiner är ock för den mindre jordinnehafvaren mindre fördelaktigt än för brukaren af en större areal. Ändamålet med deras anskaffande är:

att spara eller ersätta en dyrbarare arbetskraft med en mindre dyr;

att utföra på kortare tid och därigenom göra ett arbete billigare;

att utjämna behovet af menskelig arbetskraft, som annars betydligt måste växla i följd af årstiderna, samt slutligen: att få ett förelagdt arbete bättre utfördt än om man med enklare verktyg skulle utföra detsamma.

b) Rörelse-Kapitalet.

Rörelsekapitalet eller driftskapitalet är den nödvändiga kraften för hvarje affärsrörelse. Rörelsekapitalet är villkoret för hela yrket. Dess räntabilitet är emellertid så godt som uteslutande beroende af innehafvarens yrkesskicklighet, flit och uppmärksamhet, hvadan man på visst sätt bör betrakta den fysiska arbetsförmågan och fackmannakunskaperna såsom en del deraf. Redan Thaer säger om arbetaren: "att han måste äga så mycken arbetsförmåga, som på visst sätt är hans rörelsekapital, att han därmed kan uppehålla sig till dess han hunnit sälja produkterna af sitt arbete. Men också

kommer han ej längre än egna arbetet räcker om han icke samlat sig ett annat kapital. Bönder med mycket små bruk hjälpa sig fram, men de med större hemman förkofra sig aldrig, sedan de en gång blifvit utfattiga. Och det kommer alltid att stå fast, att arbetsförmågan i det hela blifver sämre begagnad i saknad af nödigt förlag." Den rena afkastningen vid ett landtbruk rättar sig ock relativt mindre efter öfriga kapital, men står alltid i ett visst förhållande till summan af de kostnader, som på jordens bruk, utsäde och gödsling eller boskapens skötsel och utfodring blifvit nedlagda.

Angående sjelfva namnet — rörelsekapital — härskar ännu en viss osäkerhet i hvad man härunder rätteligen bör inbegripa. Under det att den ene sålunda till grundkapitalet hänför allt som å marken finnes och därifrån ej är lösgjordt, alltså både utsädet och den för årets skörd nödvändiga gödslingen jämte bruksarbetet etc., vill den andra till rörelsekapitalet hänföra göddjur och andra inventarier, den mångåriga foderväxten, fruktträdet, den växande skogen etc. etc. Oafsedt dessa ytterligheter är rörelsekapitalets storlek i förhållande till öfriga nämnda kapital mycket växlande, vanligen uppgifves en mängd siffror allt beroende på huruvida en mera extensiv eller intensiv hushållningsmetod användes; jämfördt med grundkapitalet torde detsamma vid en ej alltför ovanlig organisation eller extensivt bruk vanligen växla mellan 6—12 %. Jämfördt med det stående kapitalet efter samma grund varierande mellan 20—50 %. Rörelsekapitalet är af alla de kapital, som vid ett jordbruk ifrågakomma, det minst säkra, och uteslutande beroende på hushållningen. Svårigheten och kostnaden att erhålla eller upplåna detta kapital är störst då sådant kapital, insatt uti industri eller andra yrken, vanligen lämnar ägaren hög vinst; allt bidrager att detta kapital nu för tiden måste förränta sig med åtminstone 8 till 12 %. Rörelsekapitalets värde kan emellertid näppeligen annat än närmelsevis bestämmas och detta blott såsom en samfälld penningesumma, ity att enskilda delar däraf såsom förråd af gödsel, foder, spannmål och reda penningar beständigt växla. Minskas förråden af naturprodukter bör kassabehållningen vara större, äro arbetare och lön-

tagare likviderade, bör utgjordt arbete svara häremot etc. etc. och vid ordnad drift ställer sig nog det sammanlagda värdet af omlöpande medel ungefärligen lika hela året om. För att dock äfven härvidlag få någon hållpunkt i och för bedömandet af dess storlek och afkastningsförmåga tänka vi oss en viss bestämd värderingstid och fästa vi oss först vid:

1. Förskotterade medel,

hvertill vi hänföra alla för nästkommande års skörd eller träda nedlagda arbeten, såsom kostnader för fältens tillbrukning eller annat förarbete, utspridd gödsel jämte utsäde, frösådd etc. etc., beräknade enligt i orten gängse pris, kostnader å ofullbordade anläggningar, reparationer eller byggnader samt förskotter i allmänhet såsom innestående fordringar hos arrendatorer, arbetsfolk etc., hvilka fordringar dock af en köpare eller tillträdande arrendator ej annorledes än efter sitt indriftningsvärde böra uppskattas.

2. Förråd,

bestående af spannmål, gröpe eller mjöl, kraftfoder, hö, halm, rotfrukter, naturlig och artificiell gödsel, ved, kol, torf, slöjdvirke, div. materialier, is, mjölk etc. etc. Grunden för uppskattningen af alla dessa föremål kan nog vara olika, dock torde man komma sanningen tämligen nära om de uppskattas efter sitt afsalu- eller realisationspris å platsen vid den tidpunkt uppskattningen sker eller borde hafva skett. Visserligen kunna transport-kostnaderna för tyngre och mera osäljbara föremål blifva så dryga att något realisationspris å dessamma näppeligen kan åsättas och beträffande den naturliga gödseln, hvilken, icke allenast till sin kvantitet utan äfven till sin beskaffenhet är svår att uppskatta, förekommer isynnerhet flere värderingsmetoder. Förbigående vidlyftigare beräkningsgrunder öfver dess olika värde anföra vi här upplysningsvis: att år 1885, i Jämtlands län, ett parlasse gödsel af direktör J. F. Broman uppskattats till en krona under det att samtidigt af direktör F. von Ekenstéen gödsels värde i ett lass om 14 Centner, i Malmöhus län, värderats till 5 kronor.

3. Växande grödor,

härmed förstå vi blott mogna sädesgrödor, slätterdugligt gräs eller omedelbart upptagbara rotfrukter etc. Tidpunkten för uppskattningen torde dock sällan vara så vald att värdering häraf förekommer, skulle däremot detta inträffa beräknas skörd i halm och kärna efter det gängse korntalet eller efter det, som på grund af årets beskaffenhet kan förväntas, med afdrag icke allenast af utsäde och brukningskostnader utan ock äfven för nödvändigt arbete med dess framtida inhöstande, tröskning etc.

4. Reda penningar.

Reda penningar eller varaktig kredit! Hvarje försök att härförutan idka jordbruk får en bedröflig utgång eller kvarhåller näringen på dess allra lägsta ståndpunkt. Erfarenheten gifver vid handen att ett penningekapital, mycket öfverstigande det nödvändiga, rätt använt, aldrig skadat, men väl att ett för lågt tilltaget medfört de utomordentligaste förluster. Ett disponibelt kapital i reda penningar uppgående till $\frac{1}{2}$ eller $\frac{2}{3}$ af de beräknade utgifterna per år eller af rörelsekapitalet i sin helhet torde alltid vara nödvändigt, för såvidt ej en kontant inkomst på grund af mjölkproduktion eller annorledes månatligen eller oftare med säkerhet kan påräknas. Huru högt detta kapital i reda penningar för en viss egendom bör beräknas är emellertid beroende på afsättningsförhållanden, på gynnsamma eller vidriga betalningsterminer för arrendens, räntors eller löners utbetalande, på det större eller mindre antal fria dagsverken som af en brukare kan påräknas och i öfrigt på storleken af de natura-förmåner, hvarmed jordbruksarbetarne delvis kunna aflönas. Den vederhäftige jordbrukaren kan visserligen få sitt behof af kontanta penningar vid någon af de många penningeinrättningarna inom landet utan att därmed komma i ett obehagligt beroende af enskilda personer, men är realkrediten uttömd, d. v. s. fastigheten af honom själf eller föregående jordinnehafvare till sitt närmaste värde intecknad eller inventarierna af en arrendator till högt belopp pantsatta, kan väl den personliga krediten anlitas och rörelsen någon tid fortgå, men

hvarje rättsinnig ägare bör under sådana förhållanden i tid afyttra och för det skulden öfverskjutande beloppet utaf försäljningssumman inköpa en mindre jordegendom hellre än att låta skulden närma sig grundkapitalets eller inventariekapitalets *hela* värde.

II.

Arbete.

De arbetskrafter, hvilka i och för produktion vid ett landtbruk kunna tagas i anspråk kunna vi särskilja uti:

- a) **Särskilda naturkrafter.**
- b) **Dragarnäs arbetskraft.**
- c) **Menskliga fysiska krafter.**
- d) **Menskliga intellektuella krafter.**

a) Särskilda naturkrafter:

Om vi på grund af denna indelning först fästa oss vid naturkrafterna är ett rätt tillgodogörande af desamma helt naturligt af den utomordentligaste betydelse just för landtbrukaren. Att här redogöra för t. ex. jordens vattenupptagande och kvarhållande kraft, värme-kapacitet, hygroskopiska förmåga eller beskrifva de kemiska och mekaniska processerna vid förvittringen, förmultningen, förruttnelsen eller söka påvisa de kemiska och fysiologiska processer som i sammanhang med växtodlingen eller en rationell utfodring kunna ifrågakomma, skulle dock omedelbart föra oss in på agrikulturkemiens område. Några elementära naturkrafter kunna emellertid så att säga direkt användas genom att utgöra den drifvande kraften för en del maskiner eller motorer. Det arbete, som landtmannen härigenom är i tillfälle att få utfördt blir i regel vida billigare, än om samma arbete skulle uträttas genom lefvande kraft, vare sig från menniskor eller dragare. För uppnåendet af ett gynnsamt ekonomiskt resultat

bör alltså en naturlig tillgång på sådan kraft ovillkorligen tilldraga sig landtbrukarens synnerliga uppmärksamhet.

1) *Vinden* kan på slättlandet, isynnerhet sedan själfreglerande vind-motorer af kraftinbesparande och hållbar konstruktion förts i marknaden, sålunda med stor fördel tillvaratagas och användas för vattenuppforderingsverk till stall, ladugårdar etc. etc., men isynnerhet vid invallningar i och för torrläggning af vattensjuk mark, äfven för drifning af gröpkvarnar, hackelsemaskiner etc. etc.

2) *Vattnet* som drifkraft torde på de flesta ställen där vattenfall finnes vara användt till industriella företag; synnerligen lämplig drifkraft bör den alltid uppmärksammas och begagnas för drifvande af tröskverk, kvarnar, mejerier etc. Största användning torde de obegagnade vattenfallen dock i en framtid få i och för drifvandet af motorer för elektricitetsmaskiner. Ett mindre vattenfall kan genom användandet af en hydraulisk vädur eller stöthäfvert uppdämmas och till $\frac{1}{5}$ eller $\frac{1}{6}$ af sin kvantitet uppdrifva vatten till ej obetydlig höjd och på långt afstånd.

3) *Ångkraften* har under sednaste decennierna fått en storartad användning för de arbeten, som förekomma vid och i sammanhang med landtbruket. En öppen jordareal af 500 tunnland anses numera mycket väl kunna bära utgifterna och omkostnaderna för en ångmaskin, äfven om dess hufvudsakliga användning blott skulle vara att ersätta dragarnes arbete vid tröskning. Verkligen transportabla lokomobiler hafva äfven gjort det möjligt för den mindre jordinnehafvaren att kunna genom förhyrning förskaffa sig denna relativt billiga drifkraft.

4) Hvad *Elektriciteten* beträffar medför anläggningen af en särskild kraftstation vanligen så stora omkostnader att dess användande till dato i allmänhet inskränkts till de platser der vattenfall förefunnits, som sålunda utgjort den egentliga drifkraften och elektriciteten har därstädes mera användts till belysning af boningshus, stall, ladugårdar etc. än till drifvandet af maskiner. Dess stora användbarhet är dock uppenbar och anläggningsomkostnaderna böra numera ej afskräcka, ifall lokala förhållanden i öfrigt för en sådan anläggning äro

gynnsamma. För öfrigt hänvisa vi till hvad i föregående kapitel afhandlats med afseende å inköp af maskiner i allmänhet och förutsättningarne för deras räntabilitet.

b) Dragarnes arbetskraft.

Den frågan som här genast tränger sig fram är huruvida *hästar* böra föredragas framför *oxar*, ty andra dragare kunna hos oss ej gerna annat än tillfälligtvis förekomma. Oafsedt att hvarje djurs arbetsförmåga är beroende af dess individuella styrka och storlek, gäller härvid att i främsta rummet strängt fasthålla vid deras bedömande såsom arbetsdjur, ej såsom produktionsdjur. Hingsten och stoet kunna nämligen desslikes användas såsom afvelsdjur och intet husdjur lämpar sig måhända bättre för gödning än yngre oxar, emellertid måste vi här förbigå ett bedömande af den ena eller andra produktionsgrenens afkastningsförmåga, ehuruval valet af arbetsdjur mången gång till stor del kan vara beroende af ett sådant produktionssyfte, på hvars ekonomiska resultat dock många andra omständigheter inverka, hvilket vi i nästföljande kapitel komma att utförligare afhandla. Då i allmänhet sålunda arbetsmängden af en häst förhåller sig till den af en oxe såsom 5:3 eller 3:2 och dessutom det hastigare utförandet af ett arbete under vårbruk eller i bråd tid ej nog kan föredragas framför ett långsammare, är detta mycket tungt vägande skäl för anskaffandet af hästar såsom dragare framför oxar. Hjalmar Hazelius, föreståndare för Haddorps landbruksskola, uppgifver till och med i sina 1862 utgifna Föreläsningar i praktisk landthushållning att då man beräknar ett par oxar till hvart 15 tunnland kan man nöja sig med ett par hästar till hvart 32—35 tunnland. Oxarne äro dock ansenligt billigare i inköp, och bör amorteringen af köpesumman för en häst gå till 8—9 %, för en oxe däremot endast till 1 à 2 %, då den senare vanligen använd i 3 à 4 år kan säljas till ungefär samma pris hvar till den inköpts eller annorledes väl låter realisera sig. Deremot kan hästen i allmänhet ej göra tjänst längre än till sitt 15 à 16 år, då han betingar sig ett högst ringa afsalu-

pris. Oxarne äro äfven billigare i underhåll och vid en extensiv hushållning torde deras användande i större skala vara berättigad, då härtill kommer billigare utrustning i dragdon, mindre skötsel och mindre risk i allmänhet. Men äfven vid en sådan hushållning äro hästar outhärliga då längre utfartsvägar förefinnas och oxar för längre transporter äro omöjliga. Det är blott för arbetet i jorden, på sankta marker, för stendrögen och för snöplogen deras arbete kan berömmas. Vid en intensivare hushållning kan ej heller det ringaste tvifvel uppstå vid frågan om den ekonomiska fördelen i hästars begagnande framför oxar. Den värdefullare gödseln kan till ingen del uppväga den makligare gången och isynnerhet må härvid beaktas att hästarne lättare kunna påläggas längre dagsverken och att körkarlarne för ett lika antal hästar tvingas att utföra relativt mera arbete och detta är desto viktigare, som priset på menskligt arbete vid en intensiv hushållningsmetod vanligen ställer sig dyrare. Inköpspriset på ett par oxar varierar vanligen mellan 3 à 400 kronor, då deremot priset på blott en häst håller sig omkring 400 kronor. Utmärktare och ädlare djur betinga sig naturligtvis ett långt högre pris. Underhållskostnader och arbetsprestationer uppgifvas dock mycket olika.

Återstår frågan huru många dragare per tunnland eller hektar i allmänhet bör åtgå. Detta måste först och främst rätta sig efter organisationen af ett mera intensivt eller extensivt bruk, jordmånens beskaffenhet såsom varande styf eller lättbrukad, egendomens arrondering, men därjämte äfven efter en mängd lokala förhållanden. Lättast låter detta sig beräknas om man tager som utgångspunkt vårbruket eller höstplöjningen, då vanligen största dragarekraften måste användas. Summan af erforderliga dragaredagsverken divideras då med antalet arbetsdagar under denna bråda tid (t. ex. 60) då en ungefärlig summa af dragarpar per arbetsdag fås. Äfven må man taga noggrann hänsyn till huruvida klimatiska ortförhållanden kunna förlänga eller förkorta denna tidsperiod eller använd naturkraft på annat sätt kan bespara dragarnes arbete. Vid en mera intensiv hushållning brukar som medeltal uppgifvas 15—30 tunnland på hästparet, då deremot vid

ett mera extensivt bruk ofta nog ett par hästar för hvar 40:de tunnland och långt derutöfver visat sig vara tillräckligt.

c) Menskliga fysiska krafter.

Då visserligen ett andligt moment, en viss intelligens ingår i alla landtmannasysslor äfven de gröfsta, hafva vi dock här förnämligast velat fästa oss vid det kroppsliga arbete som ägaren eller brukaren måste på ett eller annat sätt förskaffa sig för det helas drift.

Innan vi inlåta oss på bedömandet af storleken af den fasta arbetarestammen eller det större eller mindre behof af fria daglönare, hvilka när omständigheterna så fordra böra vara att tillgå, vilja vi först redogöra för några olika slag af jordbruksarbetare, nämligen:

1) *Dagsverksskyldige herrgårdsbönder eller brukare*, som antingen enbart eller delvis utgöra sina arrendeafgifter i dagsverken. Ligga de i närheten af hufvudgården och kunna hålla dragare är deras dagsverksskyldighet ofta af stor fördel såsom vid större transporter och körslor såväl sommar som vinter; är afståndet större är dock denna metod att förskaffa sig arbetskraft måhända bekväm för egendomsherrn, men blir alltid ett slöseri och bör liksom "hofveriet" till såväl jordegarens som brukarens fromma bortfalla. Vid ett extensivt bruk torde det dock kunna försvaras ehuru då "fruktan för ett nytt, obepröfvadt system", som skäl för dess bibehållande anföres, detta vanligen måste reduceras till — kärleken för gammal slentrian och passiv verksamhet.

2) *Dagsverksskyldige torpare* hafva åt sig upplåten en mindre jordareal högst 10 à 12 tunnland med något äng, bete på skogen etc. etc. stugbyggnad, jämte för arealens bruk nödiga uthus, hvilka alla med laga syn böra till- och afträddas. Arrendet utgöres genom dagsverken af torparen själf eller af hans dräng och piga; och bör jordägaren sjelf betinga sig både mans- och kvinsdagsverke på bestämda dagar i veckan. Torparen får en mera oberoende ställning än en dagarkarl, och fasthålles vid torparens skyldighet att sjelf förrätta arbetet ifall husbonden ej finner sig belåten med hans ställ-

företrädare, så torde torparedrängen ej vara omöjlig, ehuru han såsom tjänande tvänne herrar blifvit illa anskrifven. Torpet bör ej anläggas annat än i utkanten af den brukade jorden och ej på längre afstånd än högst 3 kilömeter ($\frac{1}{4}$ mil) från hufvudgården.

3) *Dagakarlar* (*Stattorpare* och *Halfstatare*) hafva åt sig upplåtet husrum och erhålla vedbrand, planteringsland, möjligen några tunnland öppen jord, som då med hjälp af gårdens dragare brukas, ibland ett kofoder eller slog på renar eller å andra ställen jämte andra små fördelar i natura, som utan egentlig inskränkning i den öppna åkerarealen kunna till honom upplåtas, allt emot en öfverenskommen dagspenning, som om sommaren sättes högre än om vintern. I den mån sådana fördelar i natura kunna beredas honom inskränkes vanligen dagakarlens dagsverksskyldighet, då han blott efter budning och mot särskild godtgörelse får utgöra öfverdagarne. Är han ej handtverkare och såsom sådan å platsen kan förskaffa sig lönande arbete under mellandagarna, bör husbonden ej, utan särskild uppgörelse om daglönens delvisa ersättande af stat, ingå sådant aftal, då följdén i annat fall vanligen blifver att personen i fråga ej kan bärga sig.

4) *Statkarlar* eller *statdrängar* äro lagstadda tjänare med husrum, vedbrand, potatisland och fast årslön, som dels utgår i reda penningar dels i natura persedlar såsom "stat". Vanligen gifta äro dessa arbetare långt pålitligare och mera stadigvarande på platsen än annat tjänstefolk och lönen är vanligen snarare under än öfver hvad den ogifte tjänstedrängen kan betinga sig. Hustrun kan mot särskild ersättning vanligen få en stadigvarande sysselsättning såsom mjölkerska vid gården och andra extra biförtjänster kunna vanligen beredas familjens medlemmar. Mot utfästelse af daglig arbetsskyldighet är dock statkarlen förhindrad till någon slags biförtjänst; uteslutande användande sina krafter i husbondens tjänst måste hustrun så godt som ensam sköta hela hushållningen och ekonomin och då sjukdom inträffar eller en merendels talrik barnskara förefinnes, har alltför ofta statkarlen att kämpa mot stora ekonomiska svårigheter. Nuvarande arbetarerörelser syfta ock att undanröjda denna institution,

men ett fritt val af aflöningssätt är sällan husbonden förbehållet och vid sysslor som dagligen fortfara och ej tåla något uppskof kan annat aflöningssätt svårligen användas.

5) *Tjänstefolk* eller *lagstadde drängar* och *pigor* tagna för årstjänst emot städja och lön i penningar samt kost hos husbonden är vid det mindre landtbruket den vanligaste form för arbetsbehovets fyllande. Fördelarne äro ständig tillgång på ungt, ogift folk hvarmed alla arbeten kunna fortare bedrivas, samt att arbetskraft alltid finnes till hands på gården till de göromål som dagligen därstädes måste utföras. Drängarnes arbete blir dock vanligen ej obetydligt dyrare, då intet afdrag göres för sön- och helgdagar, som belöpa sig till $\frac{1}{6}$ af året, hvarjämte anspråken på lön och isynnerhet kosthåll stigit ej obetydligt under de sista åren. Kosthållets besvärighet, tjänares oförnöjsamhet eller obefogade fordringar jämte annat trassel, som till husbondefolkets förfång vanligen hör till ordningen för dagen, gör att mången ej vill ikläda sig alla dessa obehag.

6) *Lösarbetaren* eller den *ogifta legodrängen* eller *piggan*, som utan någon fast bostad söker arbete än här än där förekommer uppåt landet mindre ofta, men vid sockerbetsodlingarne i Skåne äro dessa s. k. vandringsarbetare mycket eftersökta. Ett kringströfvande lefnadssätt och oregelbundna vanor gör dock att deras användande inskränkes till arbeten af mera tillfällig art såsom bergsel, dikning o. s. v., ehuru de för öfrigt vanligen äro dugliga jordbruksarbetare. Återstår sålunda att med några ord vidröra:

7) *Friarbetaren* eller *ackordsarbetaren*, som i motsats till öfriga arbetare hvarken eftersträfvat eller bör utfå lön för en viss tid; utan *då det sig så göra låter* alltid ersättes för det arbete han utfört. Är ackordsarbetaren gift och bostatt i närheten tages ock vanligen hans arbete i anspråk och den högre dagspenningen blir vanligen billigare än att hålla karl hela året om. Aflöningssättet ställer dock större anspråk på arbetsgifvaren, som på förhand måste bedöma och pris-sätta hvarje särskildt arbete och den blick som detta kräfver fås blott genom praktisk erfarenhet och lokalkännedom. Ackordsarbete bör skiljas från betingsarbete, som sedan gam-

malt flerstädes varit i bruk och de flesta läroböcker i landt-hushållning innehålla häröfver tämligen utförliga redogörelser. Den äldre dagakarlen eller statdrängen anser dock vanligen att ett fritt förfogande öfver den inbesparade tiden, som genom ett betingsarbete kan förvärfvas, ej kan ersätta honom den ökade kraftansträngningen och äfven torparen kan blott undantagsvis tillgodogöra sig den sålunda inbesparade arbetstiden. Helt annorlunda förhåller det sig med ett ackordsarbete, hvaraf såväl arbetsgifvare som arbetstagare böra kunna draga största nytta. Mera arbete utföres nämligen under samma tid då arbetarens intresse i detta fall är att utföra så mycket arbete som möjligt. Mindre tillsyn erfordras i allmänhet då hvarje ackordsarbetare måste utföra sitt arbete ordentligt för att af arbetsgifvaren kunna påräkna jämnare arbetsförtjänst. Slutligen blir intresset för själfva arbetet ock mycket större och yrkesskickligheten uppdrifves i hög grad.

Att utan personlig kännedom om arbetarens karaktär, yrkesskicklighet, hushållningsförmåga och öfriga familjeförhållanden, såsom företrädesvis lämpligt, föreskrifva det ena eller andra af förestående aflöningssätt låter sig emellertid ej göra. Med samma förmåner lägger den ena såsom torpare ihop ett kapital under det den andra därå ej kan reda sig. Antagen såsom statdräng förbättrar han emellertid sin ekonomiska ställning långt fortare än den föregående med samma aflöningssätt förmått göra. Sådana exempel äro ej alls ovanliga.

Totalbehovet af fasta arbetare å en egendom är beroende af icke allenast egendomens storlek och arondering, hushållningssättet, produktionsdjurens och dragarnes antal samt använda maskiner utan äfven på tillgången af extra arbetare eller legdt folk, som vid behof kunna påräknas samt slutligen äfven på själfva arbetarnes duglighet.

Arbetsstyrkan bestämmer dock alltför ofta egendomens skötsel och organisation i öfrigt ehuru förhållandet borde vara tvärt om.

Vid öfvertagandet af en egendom bör det oaktadt alltid köparen, brukaren eller förvaltaren om möjligt bereda sig tillfälle att genomgå någon gammal arbetsjournal, hvar-

efter lättast arbetsstyrkan för en viss årsperiod kan beräknas, då utan kännedom om lokala förhållanden, hvarje sådan beräkning blifver mer eller mindre felaktig. Ehuru svårligen ägande någon större allmängiltighet anför vi från Alnarp nedanstående siffror. En *Fodermarsk* bör därstädes hinna utfordra och ansa 30 à 40 hästar om han slipper rykta, och skära hackelse, eljest 20 à 25 stycken. En *Ladugårdskarl* bör medhinna 20 à 40 djur; om han skall gödsla ut eller deltaga i mjölkningen, cirka 20, eljest 40, och om kreaturen äro ungnöt eller gödoxar, långt flera. En *Svinaherde* anses kunna sköta omkring 100 svinkreatur af blandad besättning och en *Fåraherde* behöflig för en djuruppsättning af 200 modertackor eller 500 gödgumsar. Allt beroende på den mer eller mindre ändamålsenliga stallinredningen. Oafsedt kreaturens skötare beräknar man i mellersta Sverige vanligen en man för hvarje par dragare, hvartill lägges hälften af detta antal. Vid skörd eller bråd tid erfordras ett ytterligare extra tillskott af arbetare. En lättskött gård anses sedan gammalt den vara som med en man på hvart 15:de tunnland kan skötas; fordras hälften till anser man en sådan gård vara synnerligen svår eller illa skött. I främsta rummet måste dock hänsyn tagas till bruksningsmetoden, då ett mera intensivt landtbruk under alla delar af året tager större arbetskrafter i anspråk än ett mera extensivt, som däremot vid särskilda tillfällen är i behof af större arbetskrafter. Det har synts författaren alltför vanskligt att angående aflönings-sätten i allmänhet inom vårt land meddela några uppgifter, då personliga och lokala förhållanden och gällande priser å lifsförnödenheter äro så högst skiljaktiga ej allenast i Sveriges olika provinser utan äfven på de flesta större egendomar. Hvad statares eller tjänstefolks arbete kostar är äfvenledes ej så lätt uträknadt och de s. k. fria dagsverkena äro i de flesta fall jordegaren dyrbarare än hvad en uträknad summa angifver, som fås om arrendeafgiften divideras med antalet af härför utgjorda arbetsdagar. Det ekonomiska resultatet vid en landthushållning är emellertid till största delen beroende af produktionskostnaderna på hvilka i sin tur alla utgifter för utfördt arbete utöfva det största inflytande. Hvarje

brukare, som af sin jords afkastning är ekonomiskt beroende måste äfven städse eftersträfvat att i möjligaste mån nedbringa arbetskostnaderna. Detta är dock ej liktydigt med en afkortning af arbetslönerna eller en minskning af dragarnes underhållsfoder. En jämförelsevis större arbetsmängd kan tvärtom vanligen utkrävas efter en hög dagspenning och en riklig utfodring är nödvändig om ett ständigt arbete skall af dragarne utföras. Grunden för arbetarens aflöning bör äfvenledes vara hans bergning och vid löneaftals ingående måste städse respektive personers lefnadsomkostnader i första hand tagas i betraktande. Vi hafva för den skull här velat anföra några siffror ur Lorenska Stiftelsens skrift N:o 1 "Tjänare, Statare och Torpare" af Urban v. Feilitzen, hvari såsom ett grundläggande material för bestämmandet af det s. k. "existensminimum" några jordbruksarbetares lefnadsomkostnader per år och individ uträknats:

Såsom medeltal uppgifves sålunda årsomkostnaderna
per individ

i Vanliga statdrängshem	kr. 122: 06
i Yrkesmannahem (djurskötare)	„ 137: 97
i Torparhem	„ 113: 39
i Friarbetarhem	„ 145: 86

Eller i medeltal för alla grupperna kr. 129: 82

Uti dessa beräkningar äro statfamiljerna påförda för bostad, vedbrand och personalutskylder kr. 75 och med afseende på torplägenheterna, omkostnaderna, att hålla bostad, bränsle och uthus, vid de mindre torpen anslagne till 90, vid de större till 100 kronor, hvarjämte tvänne barn under 8 års ålder alltid likställt med en fullväxt person.

d) Menskliga, intellektuella krafter.

Vi inbegripa härunder allt det arbete som med tillsyn öfver och ordnandet af de särskilda arbetena vid en egenoms skötsel kunna ifrågakomma. Behovet af sådan arbeidskraft måste i första hand rätta sig efter den större eller mindre skala hvari ett jordbruk bedrifves. För arbetets ledning kan den mindre jordinnehafvaren eller brukaren ej aflöna

någon särskild uppsyningsman. Själf deltagande uti förefallande göromål af hvarje slag måste en sådan hemmansägare eller mindre arrendator ikläda sig alla sådana förpliktelser som i andra fall äro fördelade på rättare, inspektorer och förvaltare etc. Oafsedt detta vilja vi dock här uppteckna några af de vanligaste befattningarna.

1) *Rättarens* åliggande är att utställa och leda arbetsstyrkan, förstå och bedöma hvarje arbete samt vårda och ansvara för gårdens redskap, med få ord: "ställa och drifva". Är han befriad från arbetsskyldighet benämnes han oftast *Befallningsman* eller *Ladufogde*, men i hvilket fall som helst får han ej själf så deltaga i ett arbete att hans uppmärksamhet ledes från tillsynen öfver det hela. Från fördrängens arbete skiljer sig sålunda äfven arbetsrättarens tjänst betydligt. Då man af den förra hufvudsakligen fordrar styrka och arbetsskicklighet måste den senares förnämligaste öfverlägsenhet ligga i förmågan att låta skilda arbeidskrafter sammanverka d. v. s. icke allenast hålla arbetsstyrkan samlad under sina ögon, utan så utställa hvarje arbetare att han visserligen fritt kan arbeta, men så att den enes arbete drifver undan den andres. Rättaren bär närmaste ansvaret för arbetets jämna gång, samt att detsamma med kraft och skyndsamhet bedrifves och afslutas.

2) *Bokhållaren* har åt sig uppdraget att hafva tillsyn öfver och ansvara för förråd, varor etc. samt ombesörja mottagning och utlämning af desamma. Föra journaler och öfriga för ett bokslut nödvändiga anteckningar samt biträda med diverse kontorsgöromål. I motsats till kontorseleven, som vanligen instrueras "att taga skriftligt på allting och gifva skriftligt på intet" är bokhållarens eller bokförarens arbete emellertid ej inskränkt till dessa anteckningar utan äfven till deras sammanförande och afslutande vid bokårets slut. I den mån reda penningar och ägarens affärsförbindelser honom anförtros eller gårdens afräkningar äro så vidlyftiga att deras förande tager en persons hela tid i anspråk öfvergår platsen från att vara en bokhållares till en *Kassörs-* eller *Kamrerarebefattning*.

3) *Inspektoren* utgör egendomsägarens eller förvaltarens personliga biträde; han skall "för husbondens räkning arbeta och hushålla samt vårda och försvara fastigheten, känna sig själf, egendom och syssla." Utom yrkesskicklighet och fackmannakunskaper måste sålunda ordningssinne, metod och noggrannhet karakterisera inspektorens arbete. Att för mycket kringskära hans myndighet är alltid ett fel, då ordning och disiplin utom personliga egenskaper alltid däraf måste vara beroende. Tjänste- och arbetsfolks antagande och afskedande samt större försäljningar eller köp bör dock af honom alltid hänskjutas till husbondens slutliga afgörande.

4) *Förvaltaren* måste däremot helt och hållet träda uti egendomsherrens ställe. Han måste äga makt och myndighet att sätta alla krafter, af hvad beskaffenhet och mått de vara må, i den med deras ändamål mest öfverensstämmande och så mycket som möjligt är oafbrutna verksamhet. Utom nit och omtanka vid all drift och hushållning måste han köpa och sälja, kontrahera och räkenskapsföra samt uppgöra och motivera en hushållningsplan, för hvars verkan på det hela han bär ansvaret. Tager detta senare arbete så godt som hela hans tid i anspråk, eller förbinder sig förvaltaren därjämte att till ägaren öfverlämna en säker disponibel inkomst af egendomen eller egendomarne kallas han vanligen *Disponent* eller *Administrator*, en befattning som dock vid ett rent landtbruk sällan torde förekomma.

Hvad landtbrukstjänstemännens aflöning beträffar är det naturligtvis ännu mycket svårare att härom kunna lämna några allmängiltiga uppgifter. I närmaste öfverensstämmelse med riksmiddelsiffror för år 1880 beräknas visserligen af Professor P. E. Fahlbeck kostnaderna för lön och underhåll — för rättare och ladufogdar till 500 kronor — för inspektorer och bokhållare till 750 kronor per år. Statistiska uppgifter äro dock i allmänhet väl låga och de enskilde tjänstemännens aflöning är så högst olika. En bestämd kontant lön, vanligen åtföljd af stat eller andra natura förmåner, torde emellertid vara det vanliga och blott i få fall är en aflöning efter egendomens nettoafkastning att föredraga. Denna

andel, "tantième" eller förvaltarearfvode, bör bestämmas i procent af nettoafkastningen, sedan dock icke allenast en bestämd årslön tillförsäkrats förvaltaren utan äfven ett visst belopp utgörande ägarens minimiinkomst därifrån frånräknats.

III.

Organisation.

Innan någon administrativ åtgärd eller annan organisation af hvad slag det vara må vid en egendom företages är alltid af största vikt att först klargöra ägarens eller brukarens ekonomiska ställning. På ifrågavarande persons förmögenhetsvillkor beror nämligen i första hand huruvida egendomen lämpligen bör utarrenderas eller tagas under eget bruk, men därjämte måste hushållningsmetoden i öfverensstämmelse härmed ordnas liksom hit hörande omständigheter på hvarje förvaltningsåtgärd har det utomordentligaste inflytande. Hvad detta innebär har i en längre uppsats i tidskriften Läsning för folket för år 1892 under rubriken: "Hvad ett jordbruk kostar och hvad det ger" så utförligt och öfverskådligt blifvit behandladt att vi här tagit oss frihet återgifva några siffror ur samma afhandling.

Exemplet gäller att beräkna det ekonomiska resultatet efter en vanlig 7 års cirkulation å egendomen W., inköpt för 30,000 kronor och ägande en åkerareal af 150 tunnland. I en tablå öfver afkastningen, hvilken i enlighet med ett mer än medelgodt skörderesultat, som därstädes utförligare uppgjorts, beräknas sålunda inkomsten till kronor 59: 60 per tunnland eller uppgående till summa kronor 8,940:13. Samtidigt belöpte sig utgifterna för brukaren för samma egendom till kr. 9,439: 48. Alltså en årlig förlust af kronor 499: 35. (Granskas utgiftsummorna i denna uppgift belöpa sig brukningskostnaderna per tunnland för utsäde till kr. 6: 84, för gödsel 16: 24, för arbetskostnader till 26: 12; för diverse till 3: 00,

hvertill komma utskylder uppgående till kr. 350 jämte brukarens lefnadsomkostnader 1,200 kronor.)

En balans af 500 kr. om året kan dock af en ägare, om han skuldfritt emottagit en sådan gård och uppsatt inventarier i vanliga fall betäckas genom försäljning af skog eller annan biförtjänst, då han ej behöfver ränta köpeskillingen eller grundkapitalet och ej räknar sig till godo någon ränta på det i inventarier nedlagda kapitalet. Och ehuru hushållningsmetoden årligen tillskyndar ägaren en ränteförlust af icke mindre än 2,460 kronor, är exemplet ej så öfverdrifvet att icke kanske flertalet af landets jordbrukare i sin egen utgifts- och inkomststat skola återfinna öfverensstämmande siffror. Om en ägare emellertid, för sig själf och andra stundom kan lyckas dölja en dylik misshushållning ställer sig förhållandet helt annorlunda för en arrendator, som till jordägaren måste erlägga en arrendeavgift motsvarande sedvanlig jordränta.

Hänvisande till ofvannämnda uppsats framgår klart att för en arrendator, om enahanda brukningsmetod å egendomen W. bibehålles, en årlig förlust uppstår af kronor 1,699: 35 (499: 35 + 1200) förutsatt att arrendet utgår med 1200 kronor per år, hvilket utgjorde 4 % af köpeskillingen för samma ägendom (den öppna jorden hade betalats med 150 kronor pr tunnland, hvartill kom 150 tunnland skog och hagmark, löst efter 50 kronor per tunnland).

Detta under förutsättning att arrendatorn haft egna inventarier, i förevarande exempel upptagna till ett värde af 15,000 kronor, å hvilket kapital han sålunda hvarken var tvungen betala ränta eller amortering. Efter 10 års förlopp, motsvarande vanlig arrendetid, har likväl arrendatorn i sådant fall gjort öfver med sitt inventariekapital och är dessutom skuldsatt för 3,000 kronor. Upplånade medel jämte räntor för att betäcka den årliga förlusten uppgår nämligen till cirka 18,000 kronor.

Ännu dåligare ställer sig affären, om arrendatorn måste helt och hållet röra sig med lånta medel. Ett öfverslag af affärsställningen vid arrendetidens slut ter sig i detta fall sålunda.

Debet.

Skuld för ännu oamorteradt förlag (ursprungligen 15,000 kronor)	10,000
ytterligare skuldsättning för att betäcka den årliga balansen, med räntor därtill, cirka	31,000
	kr. 41,000

Kredit.

Inventariernas värde (beräknade lika som från början)	15,000
<i>Skuld</i> vid arrendetidens slut inalles	26,000
	kr. 41,000

Det är alldeles samma jordbrukssystem i alla tre exemplen, produktionen är densamma och brukningsomkostnaderna likaså och dock är utslaget så olika för de trenne olika personerna. Af det ofvan anförda framgår äfven, hurusom trots en jämförelsevis hög afkastning och utan att organisationen i sin helhet därför behöfver vara felaktig, ränte- och amorteringsavgifter för personliga eller å egendomen in-tecknade skulder, som landtmannen genom egendoms- eller inventarieköp ådragit sig, lätt nog kunna blifva ruinerande för hushållningen i sin helhet.

Ä en egendom, där de ouppsägbara skulderna öfverstiga $\frac{3}{4}$ af egendomens värde eller det uppsägbara skuldbeloppet öfvergår $\frac{1}{2}$ taxeringsvärdet, kan sålunda i regel ett rent landtbruk blott under de gynnsammaste konjunkturer lämna någon nettobehållning.

Äfven om sålunda ägaren själf vill sköta sin egendom och innehar såväl jord som brukningsrätt, men tillgångarna i öfrigt blott med ett ringa belopp öfverstiga skulderna, bör i första hand noga öfvervägas huruvida egendomen verkligen för uppnåendet af möjligast bästa ekonomiska resultat bör tagas under eget bruk, eller om det ej kan ställa sig fördelaktigare för jordinnehafvaren om densamma till en kapitalstarkare person utarrenderas. Inträffar det senare eller utöfvas landthushållningen af innehafvaren själf eller hans förvaltare, möter oss emellertid svårigheter vid valet mellan skilda produktionssystem och en därefter inrättad organisation af det hela.

Slutligen utöfvar brukärens förvaltare egenskaper, vare sig densamma nu är ägaren själf, en arrendator eller landtbrukstjänsteman, på jordbrukets organisation ett väsentligt inflytande. Ju mindre kapital, erfarenhet och yrkeskännedom han besitter desto enklare måste han nemligen organisera sitt landtbruk; ju mera ett motsatt förhållande äger rum desto lättare kan en mera complicerad organisation genomföras. I första hand gäller härvid såsom regel att ett *underskattande* af egen förmögenhet och kraft sällan skadat men väl ett *öfverskattande* häraf. Vi komma för den skull här närmast att afhandla:

- a) **Arrendeaftal.**
- b) **Hushållningsmetod.**
- c) **Förvaltning.**

a) **Arrendeaftal.**

Då ägaren själf af en eller annan anledning, ej kan med tillbörlig kraft och intresse deltaga uti egendomens skötsel eller därtill saknar nödiga förutsättningar, uppstår vanligen frågan om arrendeaftal. På ägarens förmögenhetsvillkor samt på möjligheten att erhålla en villig och vederhäftig arrendator beror då huruvida egendomen skall utarrenderas. Äger jordinnehafvaren utom tillräckligt rörelsekapital därjämte så väl levande som döda inventarier, men måste ränta köpeskillingen, bör egendomens storlek och naturliga resurser vara de bestämmande faktorerna. Det ställer sig nämligen ofta fördelaktigare att utarrendera mindre egendomar eller hemmansdelar, än att taga dem under eget bruk, särskildt om ägarens levnadsbehof genom annan sysselsättning delvis kan fyllas. Detta gäller isynnerhet mindre gårdar, hvilkas afkastning är för ringa, för att betungas med särskilda förvaltningsomkostnader. Den mindre arrendatorn måste nämligen vanligen åtnöja sig med långt mindre nettointkomst än den lön en driftig, pålitlig och rättsskaffens förvaltare betingar sig. Skall köpeskillingen visserligen räntas, men ägaren själf ej disponerar öfver mer än ett tillräckligt stående kapital, måste dock

alltid tillräckligt rörelsekapital anskaffas, då den ärlige, kunnige och dugande förvaltaren därförutan blott kan draga ringa nytta af redan befintliga produktionsmedel. Emellertid är under sådana förhållanden egendomen jämförelsevis lätt att få utarrenderad, förutsatt att lefvande och döda inventarier ej af arrendatorn omedelbart behöfver lösas, utan blott ett motsvarande kapital räntas för att först vid ett afträde inbetalas. Ovanligare torde det vara att ägaren, skuldsatt för köpet, visserligen disponerar öfver nödigt rörelsekapital, men ytterligare måste skuldsätta sig för inventarier. Eget rörelsekapital bör i så fall jordinnehafvaren genom arrendeafstal söka få lösgjort, då den kontanta penningesumman, nedlagd i räntebärande papper eller genom direkt utlåning fördelaktigt bör kunna förräntas, och blott i säregna fall är att föredraga att under sådana förhållanden taga egendomen under särskild förvaltning. Är såsom ofvan förutsatts fastighetsägaren förhindrad eller ej själf kan förvalta sin ägendom, men såsom jordinnehafvare tvungen ikläda sig löpande räntor, motsvarande sedvanlig jordränta, men utöfver fastigheten ej äger någon disponibel förmögenhet, är i de allra flesta fall att föredraga att utarrendera egendomen. En vederhäftig arrendator bör nämligen lättare kunna tillvarataga möjliga resurser än en förvaltare, som i sådant fall för egendomens rationella skötsel genom lån måste anskaffa nödigt rörelsekapital. Anledningen må nu vara den ena eller den andra; vid hvarje arrendeafstal måste jordägaren emellertid tillse att arrendet antingen i förskott erlägges eller vederhäftig borgen lämnas för dess utgörande. Arrendatorn å sin sida att den årliga arrendesumman ej är för högt tilltagen, utan motsvarande hvad egendomen, sedan skäligt förvaltarearfvode frånräknats, verkligen kan afkasta.

Torp, lägenheter, mindre hemmansdelar eller utgårdar, utarrenderas vanligen på ett års tid, då ägaren ej kan betinga sig någon egentlig säkerhet för arrendets utfående, och fastställes då ofta cirkulationsplan, kreatursbesättning etc., allt i afsikt att förhindra det egendomen utsuges, hvarjämte fastighetsegaren för att utröna häfden af hemmanets eller lägenhetens hus och ägor vanligen förbehåller sig rätt att, då

han så finner nödigt anställa ekonomisk besiktning, hvars föreskrifter arrendatorn måste ställa sig till efterrättelse. Fullgöras dock åtagna förbindelser till jordägarens belåtenhet, bör i sådant brukningskontrakt arrendatorn försäkras om att vid hemmansbruket eller lägenheten varda bibehållen. Grunderna för kontraktuppgörelse med underhafvande å större gods är å hvarje plats vanligen olika, dock brukar arrendet utgå efter den sist verkställda landtmäteriförrättningen, då en viss ytenhet af åkerjorden, allt efter en densamma åsatt gradering, skattdlägges. Arrendet för hagar och ängar brukar däremot beräknas efter antalet kreatur, som å samma areal sedan gammalt kunnat framfödas, då t. ex. 25 kronor betalas för hvarje häst, 13 kr. för hvarje oxe eller ko, 6 kronor för hvarje ungnöt etc. etc.

Ju större säkerhet för arrendesummans erläggande, som af arrendatorn kan lämnas, ju längre arrendetid bör han kunna betinga sig och ju mera böra alla prestationer i penningar evalveras, som annars jordägaren vanligen betingar sig utöfver det i penningar beräknade årliga arrendet. Nyttjanderätten till fast egendom kan dock ej genom aftal lagligen upplåtas på längre tid än 50 år, och har jordinnehafvaren endast villkorlig dispositionsrätt kan arrendet ej avslutas för längre tid än hans dispositionsrätt är gällande. Under domänstyrelsen hörande egendomar utarrenderas vanligen på 20 år. Den enskilde jordägaren ingår dock sällan arrendeaftal på längre tid än 10 år, beroende dock på egendomens storlek och säkerheten för arrendets erläggande. Om arrendetiden öfverstiger 10 år eller utsträcker till 18 eller 20 år, bortfaller vanligen löftet om dess prolongation eller förnyande, ifall arrendatorn uppfyllt sina förpliktelser, väl häfdat jorden och vidmakthållit åbyggnader, hvilket annars anses fördelaktigt för såväl ägare som legotagare. Vid så lång arrendetid är däremot för arrendatorn af största vikt att någon säkerhet lämnas honom, så att ej genom egendomens försäljning eller på grund af andra orsaker nyttjanderätten beröfvas honom. Full rätt medgifves ock vanligen arrendatorn att under sådana förhållanden vid vederbörande häradsrätt inteckna kontraktet. Härvidlag måste dock arrendatorn uppmärksamma att han

vid en exekutiv auktion eller vid egendomens försäljning kan förlora denna sin förmånsrätt, om andra inteckningshafvare kunna styrka sig hafva bättre rätt och deras fordran ej till fullo kan gäldas ur köpeskillingen. I sådant fall har arrendatorn att fylla bristen i försäljningssumman, om ej öfverenskommelse med fordringsägaren kan träffas och han till arrendetidens slut vill vara i okvald besittning af arrendet. Vanligen innehåller kontraktet särskilda bestämmelser om, vid hvilken tidpunkt och på hvilket sätt arrendet skall utgöras, hvilken dag tillträdet sker, samt år och dag, då arrendeaftalet upphör. Finnes härom intet stadgande, erlägges arrendesumman (legan, afraden) å "Tomedag" före jul (den 23 December) å hvilken dag äfven ömsesidig uppsägning bör ske. Arrendatorn kvarsitter då orubbad hela det därpå följande året, enär först 14 Mars å näst det därpå följande laga fardag inträffar. Redan om "Kyndelsmässan" (den 2 Februari) måste dock enligt lag halfva husen åt en efterträdare utrymmas.

Utan att vidare genomgå alla de punkter, som i ett arrendekontrakt vanligen inryckas, vilja vi dock här fästa uppmärksamhet vid några få, hvilka af båda parterna måste noggrant öfvervägas och vid hvilkas affattande billighet och ett ömsesidigt tillmötesgående bör göra sig gällande, nämligen bestämmelserna rörande *Fastighetens jord, åbyggnader* samt *onera* och *utskyllder*.

Dunkla föreskrifter eller ett oriktigt bedömande af för handen varande förhållanden har tyvärr alltför ofta medfört strid och tvistigheter angående den enes eller andres åliggande härvidlag. Om nämligen ej fullständig beskrifning öfver egendomen i kontraktet finnes intagen, bör däri hänvisning göras till någon tillgänglig karta med ty åtföljande karte-beskrifning hvartill arrendatorn har att hålla sig. Detta ifråga om arealen, hvad själfva jorden beträffar må hvarje arrendator betänka att det kapital, som i förbättringar af åkerjorden nedläggas i afsikt att öka egendomens produktionsförmåga, delvis kan beröfvas honom genom en kort arrendetid. Åbyggnader öfvertagas oftast af en arrendator enligt det syneinstrument, som vid en tillträdessyn af till-

kallade besiktningsmän upprättats, för att vid arrendetidens slut, i det skick hvaruti de mottagits, till jordägaren öfverlämnas. Härvid må liksom vid egendomsköp beaktas, att hus, hvilka på grund af sin ålder böra till fullo hafva slutamorterat sitt anläggningskapital, ej i besiktningsinstrumentet må upptagas såsom varande i laggiltigt skick, ännu mindre i godt, äfven om husrötan ej direkt kan påvisas. Att genom en, låt vara dyrbar, ådömd reparationskostnad i protokollet införa en omkring 100-årig byggnad såsom öfvertagen i fullt laga stånd är mycket oegentligt. Husets ålder bör alltid i tvistiga fall afgöra, huruvida ombyggnad eller reparation bör företagas. Ordalydelsen i besiktningsinstrumentet måste alltid uppmärksammas och underhållsskyldigheten af byggnader, då sådant uti arrendeaftalet ingår, må ej arrendatorn omedvetande göras till en nybyggnadsskyldighet. Hvad egendomens onera och utskylder beträffar, öfvertagas dessa nästan alltid af en arrendator och endast äganderättsbevilningen utgöres af ägaren. I kontraktet intages äfvenledes oftast den §: att egendomens onera och utskylder, af hvad slag de vara må och framdeles blifva kan, ensamt af arrendatorn skall utgöras. För en tillträdande arrendator är det dock af vikt att en fullständig redogörelse bifogas öfver grundränta, tionde, roteringsbesvär, rustningsskyldighet, vägunderhåll, delaktighet i tingshus eller kyrkors byggande etc. jämte kommunalutskylder o. s. v., hvilka utgifter visserligen till större delen äro så beskaffade att de till sitt belopp ej kunna bestämmas, men dock alltid till sitt närmelsevisa värde kunna af förra innehafvaren eller jordägaren beräknas. Af vikt för hvarje legotagare eller arrendator är nämligen, att ej genom ett arrendeafstal bindas till obestämda prestationer.

Fastighetsinnehafvaren å sin sida måste i första hand tillse, att icke allenast hans egen ekonomiska ställning genom egendomens öfverlåtande till en arrendator ej försämras, utan därjämte att egendomens produktionsförmåga ej under arrendetiden nedsättes. Bestämmande af en viss växtföljd anser Professor Winberg ej vara att förorda* däremot: att den en gång införda växtföljden icke må förändras de 3 eller 4 sista

* Se tidskrift för landtmän.

åren; att icke flera än 2:ne mogna sädesgrödor få tagas efter hvarandra; att gödsel och halm icke må från egendomen bortföras, samt möjligen att ett visst antal kreatur bör hållas på egendomen.

Rena penningearrenden beräknas vanligen efter hektar eller tunnland af åkerjord, äng och hagmark; och växlar i mellersta Sverige arrendesumman vanligen mellan 10 à 20 kronor per tunnland öppen jord, — allt efter egendomens merkantila läge och öfriga beskaffenhet. Detta under förutsättning att arrendatorn af skogen blott får taga hvad som för hus — eller gårdens — behof kan vara af nöden.

En särskild form af arrendeafstal är det numera visserligen föråldrade s. k. *hälftenbruket*, där i regel allt arbete af arrendatorn bekostades. Af skörd och öfriga produkter förbehöll sig här jordägaren hälften, ehuru en kontant penningesumma vanligen motsvarande halfva värdet af hö, halm samt öfrigt å egendomen produceradt foder bestämdes etc. etc.

En nyare, ehuru sällsynt form, är d. s. k. *tredingsbruket*, som dock blott å mindre egendomar i närheten af stad eller annan gynnsam afsättningsort kan införas. Allt arbete bekostas därstädes äfvenledes af arrendatorn, men fastighetsägaren tager $\frac{2}{3}$ af afkastningen. Lefvande inventarier kunna dock ej i sådant fall af arrendator uppsättas, hvarjämte ägaren vanligen förskotterar utsäde, betalar de utskylder som ej utgå i natura etc. etc.

Att uppställa ett arrendekontrakt, som för båda parterna skulle vara fullt tillfredsställande, möter emellertid stora svårigheter och jordinnehafvaren måste städse fästa mera uppmärksamhet vid arrendatorns personliga förutsättningar än vid arrendekontraktets föreskrifter. Gör man för många inskränkningar och förbehåll måste en klok och ärlig man förkasta dem och öfverlämna arrendet åt enfaldiga eller listiga människor.

b) Hushållningsmetod.

Hur olika och ensidiga produktionssyftena vid ett landtbruk än kunna vara, framträda de dock ytterst sällan såsom

själfständiga näringsgrenar, för så vidt ej affären drifves i mycket liten skala. Alla tillbuds stående produktionsmedel böra nämligen uppmärksammas och tillvaratagas. Då detta skett kan en god hushållning liknas vid en väl konstruerad maskin, hvars olika delar passa väl tillhopa och så verka att hvarje för handen varande kraft fullständigt tillvaratages och till ingen del bortslösas.

Det ligger i öppen dag, att vid ett landtbruk främst jordens produktionsförmåga måste uppmärksammas och användas. Mycken jord har dock blifvit uppbruten, som ej lönar odlarens möda och jordens beskaffenhet måste afgöra huruvida ej skogsodling eller ängsskötsel därå kan blifva mera räntabel än ett åkerbruk. Beskaffenheten af jordmån och klimat bestämmer dock långt ifrån uteslutande hushållningsmetoden eller valet af kulturväxter, och i närmaste sammanhang härmed, hvilket djurslag företrädesvis skall väljas eller i hvilken riktning en husdjursskötsel bör bedrivas. Egenomens merkantila läge och hvad som härmed står i sammanhang, såsom närvaron af en industriell anläggning, närbelägen afsättningsort, lätta eller dåliga kommunikationer etc. etc. bör sålunda kanske mer än någonting annat bestämma produktionens riktning. Förhållandet mellan produktion och konsumtion eller med andra ord i hvilken utsträckning foderväxter eller handelsväxter skola ingå uti cirkulationen är nämligen af största betydelse, och detta förhållande måste lämpa sig efter förbrukningen af landtmannaprodukter hvilken sålunda onekligen vanligtvis bestämmer den riktning hvari producenten bör använda de arbetskrafter och kapitaler, hvilka stå till hans förfogande. Härvid måste dock beaktas:

1) att helt naturligt blott sådana växter kunna blifva föremål för odling, hvilka, på grund af klimatets och jordmånens beskaffenhet kunna trifvas, och på grund af afsättningsförhållanden, förbrukning å platsen, arbetstillgång etc. kunna ingifva brukaren förhoppning om en tillfredsställande afkastning;

2) att med hänsyn till bruk och skötsel de växter hvilka kunna uppdragas så fördelas, att såväl dragarne som den fa-

sta arbetarestammen åtminstone hela sommaren igenom hafva jemn sysselsättning;

3) att vid växtföljdens fastställande eller förändrande icke allenast tillbörlig hänsyn tages till "trädesbruk" och "förfrukt" utan äfven största uppmärksamhet egnas "omvexlingens" betydelse;

4) att åkerjordens produktiva kraft så fullständigt som möjligt tillgodogöres, men därför icke får nedsättas, hvarföre stallgödsel eller gröngödning måste gifvas sådana växter som väl kunna fördraga och tillgodogöra sig densamma, samt där- efter förnjöjsammare växter måste följa, hvilka utan naturlig gödsel eller med tillskott af en ringa del gödningsämnen kunna vara lönande; samt slutligen

5) att så stor öppen åkerareal anslås till strå- och foderväxtodling att tillräcklig strö- och foderkvantitet för den erforderliga mängden af husdjur kan vinnas. Gifvetvis med hänsyn till den afkastning, som från naturlig äng och betesmark är att förvänta, äfvensom till i hvilken utsträckning användandet af direkt inköpta foder- strö- och gödningsämnen kan ifrågakomma. Åkerjordens tillräckliga förråd af lättlösligare näringsämnen kan nämligen med få undantag svårigen bibehållas utan ett tillskott af naturlig gödsel, som å platsen måste produceras.

Med iakttagande af hvad här anförts är ett s. k. "fritt landtbruk", där den odlade jorden användes till framalstring af än den ena än den andra växten, allt eftersom konjunkturerna föranleda, under en klok och insiktsfull ledning all- tid att ur ekonomisk synpunkt föredraga. Den storartade användningen af artificiella gödningsämnen, lämpligare sätt att tillvarataga all slags spillning samt nyare och betydelse- fulla upptäckter på växtodlingens område, gör äfven att en sådan kulturmetod icke endast bör fortfarande kunna under- hålla, utan äfven framgent föröka jordens bärande kraft. Produkternas marknadspris eller penningevärde bestämmes dock i regel icke själfständigt af producenterna, utan minst lika mycket af afnämarna eller konsumenterna och oftast på grund af förhållanden, på hvilka producenterna hafva ringa eller intet inflytande. Den privata förbrukningen, landets

eller främmande nationers konsumtionsförmåga kan äfven ledes ej af den enskilde jordbrukaren regleras, knappast öfverskådas. Då emellertid landtmannaprodukternas realisationsvärde häraf måste vara i hög grad beroende, inses lätt af huru stor betydelse för landets jordbruksidkande befolkning en utvidgning är af den såväl inhemska som utländska marknaden för hithörande produkter.

Utan hänsyn till för handen varande ekonomiska förutsättningar måste dock ofta brukarens eller förvaltarens olika yrkesskicklighet bestämma produktionsgrenen, liksom andra inverkande faktorer ofta kunna förrycka en naturlig växtföljd eller åstadkomma en konstlad djurbesättning, utan att hushållningsmetoden, om den i öfrigt kan bidra att höja den privat ekonomiska nettoafkastningen, därför bör förkastas.

Om man icke destomindre skulle vilja förskaffa sig en allmänare öfverblick öfver den mångfald af olika förvärf eller produktionssätt, som vid ett rent landtbruk i vårt land förekommer, möter oss genast svårigheter vid uppställandet af en lämplig indelningsgrund.

Uttrycken "Extensivt" och "Intensivt", med hvilka vi hafva betecknat skilda hushållningsmetoder, tillkännagifva sålunda blott den relativa storleken af ett användt brukningskapital. I olika trakter och på olika tider hafva genom dessa uttryck betecknats ganska skilda brukningssätt, och hvad för ett fjärdedels sekel sedan ansågs för ett intensivt bruk, gäller kanske numera för ett extensivt. Allt efter det större eller mindre kapital, som af en förvaltare eller brukare disponeras och såsom brukningskapital vid en egendoms skötsel användes inträder sålunda den ena eller andra hushållningsmetoden. Karakteristiskt för hvarje landthushållning bör helt naturligt brukningssättet i detta afseende rätta sig efter ägarens eller brukarens ekonomiska ställning. Uppställningen är emellertid ej tillfyllestgörande, då det gäller att bestämma sig för ett visst produktionssyfte.

Enahanda svårigheter möta oss, om vi, allt efter den större eller mindre skala, hvari ett landtbruk bedrives, skulle söka få någon mera allmängiltig indelningsgrund, såsom t. ex. i större, medelstora eller mindre landtbruk. Egendomens yt-

vidd och de skilda delarnes areal utöfva nämligen i och för sig ett ringa inflytande på skilda produktionssträfvanden. Organisationen af ett större eller mindre jordbruk företer visserligen stora skiljaktigheter, men produktionssyftena böra under för öfrigt öfverensstämmande förhållanden ej från hvarandra så synnerligen afvika. Därmed vilja vi dock ej hafva sagdt att icke förevarande produktionssyften kunna med ekonomisk fördel förändras i följd af den större eller mindre skala, i hvilken ett landtbruk kan bedrivas. Orsakerna härtill måste dock vanligen sökas i närvaron af en industriell verksamhet.

En indelningsgrund efter den förhärskande besättningen af gagns- eller produktionsdjur är visserligen lättare och för ett bedömande af de ekonomiska orsakerna till skilda förvärf i allo lämpligare, isynnerhet som ännu ej i vårt land ett landtbruk kan sägas hafva bedrifvits utan någon egentlig husdjursskötsel. Dock låter mångt landtbruk knappast hänföra sig under den ena eller andra afdelningen i en sådan uppställning och husdjursskötseln i och för sig själf utgör visserligen oftast, men ej alltid, den hufvudsakliga förvärfskällan. Orsakerna, hvilka ur ekonomisk synpunkt kunna föranleda till anskaffande af den ena eller andra djurbesättningen, äro äfvenledes så mångfaldiga att vi här endast velat påvisa de mest i ögonen fallande förutsättningarna. Sålunda ställer uppfödandet af afvelsdjur, vare sig hästar eller nötboskap, företrädesvis stora fordringar på uppfödarens skicklighet, erfarenhet och omsorg. Nästan intet förvärf är så utsatt för stora risker och flertalet af landtbrukare skall vanligen finna det med sin fördel förenligt att uppköpa sitt behof af dragare å närbelägen marknadsplats och från den skicklige och ansedde djuruppfödaren förskaffa sig utmärktare afvelsdjur. Husdjursskötselns vanligaste hufvuduppgift är ock att frambringa animaliska produkter såsom mjölk, kött, talg, läder etc. slutligen äfven gödsel och dragkraft. Detta gäller isynnerhet boskapsskötseln, där äfvenledes ett tillgodogörande af samtliga dessa produkter är af största vikt. Fördelaktigt ställer sig alltid en sådan besättning därigenom att naturliga beten utan större omkostnader kunna göras räntebärande och isynnerhet

hö, halm, rotfrukter etc. på det mest ekonomiska sätt såsom lämpliga fodermedel kunna realiseras. Gödseln torde äfven för de mest skilda jordarter vara den mest värderika, hvartill kommer att vår vanliga ladugårds- eller hornboskaps gödsel blott relativt långsamt upplöses, hvarigenom den minsta förlust från tidpunkten för dess producerande till tiden för dess användande uppstår. Huruvida emellertid företrädesvis mjölkdjur böra anskaffas å en viss egendom, beror så godt som utslutande på mjölkens realisationsvärde å platsen. Närbelägen afsättningsort, hvarest mjölken direkt kan afyttras, är härför alltid ett talande skäl. Mjölkens alla beståndsdelar kunna dock, — tack vare mejerihandteringens framsteg under de sista årtiondena — så fullständigt tillvaratagas och i form af ost eller smör gynnsamt nog realiseras att mjölkproduktion tills vidare trots ogynnsamma transportförhållanden, växlande konjunkturer och konkurrenser i de flesta fall vid hvarje egendom måste anses såsom ladugårdsskötselns hufvuduppgift. Antingen sålunda mjölken å platsen vidare förädlas eller afyttras till närmaste mejeri bör nämligen ett icke alltför ogynnsamt resultat af en mjölkproduktion alltid vara att påräkna, om den i öfrigt ekonomiskt handhafves. Uppställande af göddjur skall dock alltid ställa sig fördelaktigare där hvarest härför lämpliga fodermedel, såsom en teknisk biprodukt billigt nog kan erhållas, eller å platser med rika sommarbeten, men där en relativt dålig vinterfodring blott kan åstadkommas. Angående fårskötseln torde i vårt land ingen särskild skarp gräns numera kunna iakttagas mellan en ull- och köttproduktion. En mager och torr jordmån bör företrädesvis gynna en mera utsträckt fårskötsel, hvilken dock sällan uteslutande är föremål för landtmannens omsorger. Detsamma kan i ännu högre grad sägas om svinskötseln, som i större utsträckning med nöjaktig framgång blott kan bedrifvas där, hvarest mejeridrift förekommer eller annorstädes, där tillvaratagna biprodukter såsom lämpligt utfodringsmateriel på så vis fördelaktigt kan realiseras. Uppfödande af höns och andra fjäderfä har vanligen till ändamål att förse gårdens hushåll med diverse produkter. I större skala förekommer det blott sällan

och då betingadt af synnerligen gynnsamma afsättningsförhållanden.

Slutligen utgör den tekniska verksamhet, hvarmed ett mera utveckladt landtbruk städse måste vara förbundet, måhända den bästa indelningsgrunden. Landtbrukets utveckling befordras nämligen i högsta grad genom närvaron af en industriell anläggning och blott i förening med en teknisk verksamhet kan den högsta afkastning uppnås. Andra industriella anläggningar än sådana, som företrädesvis ha till uppgift att till högsta möjliga pris realisera tunga, skrymmande och svårsålda landtmannaprodukter och om möjligt som biprodukt lämna ett mer eller mindre värderikt fodermedel, kunna dock ej i någon högre grad inverka på organisationen af det egentliga landtbruket. Lättare kommunikationer och fri spannmålsinförsel hafva nämligen under de senare decennierna gjort sådana industriella anläggningar som handelskvarnar och ölbryggerier, helt och hållet oberoende af en kringliggande sädesproducerande ort. Helt annorlunda är förhållandet med ett bränneri, stärkelsefabrik eller sockerbruk, som antingen har till mål att ur potatisen framställa sprit och stärkelse eller ur betorna tillvarataga sockret. En sådan anläggning är vanligen så ingripande i hushållningen att landtbruket mera måste rätta sig efter industrien, än den senare efter det förra. Växtföljden måste så inrättas att odling af ifrågavarande rotfrukter får den största möjliga utsträckning. Djurbesättningen väljes med hänsyn till fodermedlens beskaffenhet, hvilka såsom biprodukter kunna erhållas. Då drank, potatisfiber, pressmassa, hvitbetsmelass och diffussionsaffall, ständigt ansetts såsom utmärkta foderämnen för göddjur, är äfvenledes gödning af nötkreatur i förening med eller i närheten af en sådan anläggning vanligen en lönande affär.

Hvad åter mejeridrift beträffar har, såsom förut nämnts, denna handtering så utvecklats, kanske mest genom den storartade export på England, hvars konsumtionsförmåga varit af en genomgripande betydelse för det svenska landtbruket, att den alltmer och mer framträdt såsom en själfständig fabrikation. Så länge förbrukningen af ladugårdsprodukter höll

sig till hvad som för eget hushåll kunde vara af nöden och försäljningen af smör och ost inskränkte sig till hvad som å närmaste afsättningsort kunde afyttras, var landbrukets organisation helt oberörd häraf. I samma mån konsumtionen ökats och marknaden för mejeriprodukter utvidgats, har mjölkproduktionen så att säga blifvit mera uteslutande föremål för landbrukarens uppmärksamhet. Jordens beskaffenhet och egendomens belägenhet torde äfvenledes i de allra flesta fall lämpa sig för en öfvervägande produktion af foderväxter som alltid måste förutsättas om i öfrigt en djurbesättning af företrädesvis mjölkproducerande djur skall kunna blifva lönande. Endast under säregna lokala förhållanden är nämligen en öfvervägande sädesproduktion att tillråda och detta blott i fråga om vårsäd då all höstsädesodling visserligen bereder brukaren indirekta fördelar, men sällan, åtminstone under nuvarande tryckta råg- och hvetepriser, någon direkt vinst.

En utredning öfver i hvad utsträckning strå-säden lämpligtvis i circulationen böra ingå eller öfver hvilka växter företrädesvis å en viss mark böra uppdragas på grund af jordens naturliga beskaffenhet eller kulturtillstånd måste vi emellertid här förbigå, öfverlämnande dessa frågors besvarande till den egentliga jordbruksläran. Inverkande omständigheter på valet af olika säden, foderväxter, rotfrukter, spånads- eller handelsväxter och på ett i öfverensstämmelse härmed rätt afpassadt trädesbruk, skiftes-, växel- eller koppelbruk äro nämligen af så mångfaldig art att en redogörelse härför blott i sammanhang med läran om växtodling i allmänhet och landbrukets statik eller jämvigtläran bör lämpligtvis ifrågakomma. Den allra mest kortfattade beskrifning öfver den mängd af olika åkerbrukssätt eller jordbrukssystem, som tid efter annan uppkommit och å olika platser vunnit burskap, skulle äfvenledes föra oss för långt utom planen för detta lilla arbete, och vi måste därför här inskränka oss att i korthet angifva den ordning, som vid fastställandet eller bedömandet af en gifven hushållningsmetod, alltid bör iakttagas.

På grund af växtföljden och den för handen varande arealen af såväl åker-, äng- som betes-mark bestämmes eller bedömes sålunda först *behovet af djurisk arbetskraft* hvar-

efter den för dragarne nödvändiga foderkvantiteten och ströets mängd kan fastställas. Från hvad å egendomen kan skördas drager man nu denna strö- och foderkvantitet hvarefter resten af foder och strå utgör hvad som för den öfriga djurbesättningen kan ifrågakomma. Sedan detta är gjort kan man nu närmast beräkna *mängden af gagns- eller produktionsdjur* som å egendomen med ekonomisk fördel bör framfödas. Der- efter göres nu beräkningen öfver *behovet af mensklig arbets- kraft* som naturligtvis måste bestämmas med hänsyn till så- väl arealen och åkerjordens brukningsmetod som till besätt- ningens storlek af dragare och gagnsdjur. Härefter öfvergår man till uppskattandet af *nödvändiga döda inventarier*, hvilka till art och mängd måste rätta sig icke allenast efter arbetets beskaffenhet som i skog och mark och på åkerfälten måste utföras utan äfven efter djurbesättningens och tjänsteperso- nalens storlek. *Det stående kapitalets storlek* fås nu om man sammanräknar penningvärdet af lefvande och döda in- ventarier, hvarefter äfven närmelsevis *det nödvändiga rörelse- kapitalet* kan bedömas, hvaraf i så hög grad hushållnings- metodens lämplighet är beroende.

c) Förvaltning.

För att hålla samman och i oafbruten verksamhet alla de produktionskrafter hvilka vid ett landtbruk kunna före- komma fordras *kraft, uthållighet, omtanke och sparsamhet*. En administrativ skicklighet förutsätter alltid dessa egenska- per och den rena behållningen eller det kapital ägaren eller brukaren kan åt sig förvärfva är alltid till stor del häraf be- roende. Ett sådant kapitals tillväxt beror dock på tvenne omständigheter, nämligen icke allenast på sådana personliga egenskaper, utan äfven på storleken af det belopp hvarifrån besparingar kunna göras. För att emellertid rätt kunna öf- verse och kontrollera alla sådana omständigheter som på det slutliga ekonomiska resultatet kunna hafva någon inverkan samt om det helas gång kunna bilda sig något bestämdt om- döme fordras dock en räkenskapsföring. Utom det att en redovisning för omhänderhafda medel af hvad slag de vara

må alltid måste förekomma där någon sorts förvaltning ifrågakommer, utgör en ordnad bokföring ett väsentligt villkor för ett gynnsamt idkande af landtbruk. Åtminstone gifves det intet bevis och ingen säkerhet för att ett gynnsamt resultat blifvit uppnådt samt således därförutan ej heller någon anvisning för dess fullkomligare organiserande. Tid efter annan har emellertid olika metoder föreslagits för att förenkla och förbigå de svårigheter som tyvärr vid en landtbruksbokföring alltid måste möta hvar och en som därmed sysselsatt sig. Vid en dubbel bokföring, därpå grundad — att för allt hvad en räkning mottager skall den "*debiteras*" och för allt hvad den lämnar skall den "*krediteras*" — och där sålunda hvarje post uppskrifves dubbelt, skall dock sådana svårigheter, som vid prissättning af diverse artiklar hvilka icke genast eller blott indirekt kunna åsättas ett visst penningevärde, lättast förbigås. Utan att ingå i någon granskning af de mångfaldiga variationer uti detta bokföringssätt, som vid böckers uppläggning och avslutande å olika platser förekomma, vilja vi dock fästa oss vid några omständigheter som för en öfverblick af det hela måste vara af största vikt. Det dubbla bokförings-systemet förutsätter sålunda tillvaron af en *Årsbok* eller så kallande Hufvud- eller Kapitalbok. Egendomens kapitaltillgångar, skulder och fordringar samt den slutliga årsafkastningen sammanföras uti denna bok under en särskild bokslutsräkning, det s. k. Kapitalkontot, hvilket sålunda så att säga innehåller summan af hela årets hushållning hvars detaljer återfinnas spridda på en mängd andra räkningar. Kapitalkontot bör af en köpare, såvidt säljaren sådant medgifver, alltid noggrant studeras, liksom samma räkning är den första som af en förvaltare eller administrator bör nagelfaras. En arrendator kan emellertid helt naturligt ej föra i räkning annat än sitt i egendomen nedlagda brukningskapital, då däremot jordägaren efter godtycke kan inbalansera hela grundkapitalet eller en större eller mindre del däraf.

Ehuru alltid ett bokslut måste vara grundadt på den enkla regeln: "*att nettoförmögenheten vid årets slut alltid måste vara lika med nettoförmögenheten vid årets början + årets nettovinst*", sammanföres dock ofta för öfverskåd-

lighetens skull eller af annan orsak på Kapitalkontot en mängd poster. Sålunda kan, utan att därför boken får anses egentligen felaktigt förd, å Kapitalkontot förekomma icke allenast *kapitalbehållningar*, rubricerade under ett In- och Utgående Fastighetskonto, Inventarietkonto och Förlägerskonto samt årets *nettovinst* eller *förlust* från ett Vinst- och Förlust konto, utan därjämte såväl egendomens *fordringar* vid bokårets början och slut från ett In- och Utgående Balans-konto som *skulderna* öfverförda från samma konto; *räntevinster* eller *förluster* från ett Intressekonto. Hvarjämte kunna förekomma poster från ett Proprietärskonto utgörande hvad ägaren på förhand anser sig böra utbekomma, vanligen utgörande en på detta sätt bokförd skuld-summa, poster från ett Hushålls-konto, utgörande antingen kosthåll för div. främmande personer eller för det s. k. enskilda hushållet, eller det som ej kan sägas vara behöfligt för rörelsen eller gårdens skötsel och som på detta sätt utjämnas mot Kapital-konto; poster från Grundförbättringars eller Nybyggnaders konto, hvilka dock, äfven om förbättringen eller byggnadsarbetet är ofullbordadt, heldre bör debiteras ett Fastighetskonto etc. etc. Genom att på detta sätt sammanföra vinnes dock svårigen en klarare öfverblick af affärsställningen och genom dylikt förfaringssätt, som delvis kan medföra fullkomliga oegentligheter, frångår man det ursprungliga Italienska Bokhålleriets enkelhet, som endast af "*saldoposter*" bildade sitt Kapital-Konto. Omstående metod anför vi som en lämpligare uppställning af de för hvarje dubbelt bokhållerier gemensamma räkningarna, nämligen:

Kapital-, In- och Utgående Balans-, Vinst och Förlust- samt Kassa Konto. Antalet konto måste i öfrigt naturligtvis rätta sig efter de olika produktionsgrenar, som möjligen kunna förekomma och vi hafva här blott i största kortet velat anföras ett exempel på ett bokslut förrättadt under ej alltför ogynnsamma förhållanden.

<i>Debet.</i>	Kapital-Konto.	<i>Kredit.</i>
Kapitalbehållningen vid bokårets slut	Kapitalbehållningen vid bokårets början	
<i>An Utgående Balans-K:to</i> Saldot från detta kontos kre- ditsida.	<i>Per Ingående Balans-K:to</i> Saldot från detta kontos de- betsida.	
	Saldot = Nettovinsten af årets hushållning	
	<i>Per Vinst- och Förlust-K:to</i> Saldot från detta kontos de- betsida.	

*Debet.***Ingående Balans-Konto.***Kredit.*

Egendomens skulder vid
bokårets början.

An Div. Afräkningars K:to
godtskrifves sedermera dessa
personer i afräkningsboken.

Saldot == Öfverskott af till-
gångar

An Kapital Konto
Summan återfinnes å samma
kontos kreditsida.

**Grundkapitalet vid bokårets
början.**

Per N. N. Gårds Konto.

Egendomens värde bör här
upptagas eller å nedanstående
3:ne konti fördelas.

Per Åkerjordens Konto

under eget bruk varande jord.

Per Hagars och Ängars K:to

som betas, rödjas, slås etc.

Per Skogars Konto

värderade äfven med afseende
på växande skog.

Per Åbyggnaders Konto

hvika för gårdens behof under-
hållas.

Per Hemmans och Torps K:to

eller andra utarrenderade lä-
genheter.

**Stående kapitalet vid bok-
årets början.**

*Per Lefvande Inventariers
Konto*

Gagnsdjur och dragare som å
egendomen förefinnas.

Per Döda Inventariers Konto

Redskap och maskiner enligt
upprättad inventarielista.

**Rörelsekapitalet vid bokårets
början.**

Per Skördens Konto

Förskotter i arbete, utsäde,
gödning etc.

Per Div. Förråders Konto

Behållningar från föregående
år af produkter etc.

Per Div. Afräkningars Konto

Utestående fordringar hos div.
personer.

Per Kassa-Konto

Behållning i kassan vid årets
början.

Vid bokårets början öfverföras härifrån till sina respek-
tiva konto alla ofvanstående poster.

Grundkapitalet vid bokårets slut.*An N. N. Gårds Konto*

Possessionens oförändrade eller förändrade värde bör här upptagas eller å nedanstående 3:ne konto fördelas.

An Åkerjordens Konto

Värdet å under eget bruk varande jord.

An Hagars och Ängars Konto

som betats, röjts, slagits, etc.

An Skogars Konto

värderade med hänsyn till afverkningen.

An Åbyggnares Konto

Hus som för gårdens behof underhållits.

An Hemman och Torps Konto

eller andra utarrenderade lägenheter.

Stående kapitalet vid bokårets slut.*An Lefvande Invent. Konto*

upptagande den utgående besättningen af såväl gagnsdjur som dragare.

An Döda Inventariers Konto

upptagande maskiner, redskap etc.

Rörelsekapitalet vid bokårets slut.*An Skördens Konto*

Förskotter i arbete, utsäde etc.

An Div. Förråds Konto

Produkter och materialier af hvarjehanda slag.

An Div. Afräkningars Konto

Fordringar från Afräkningsboken.

An Kassa Konto

Behållning i kassan vid årets slut.

Egendomens skulder vid bokårets slut.*Per Div. Afräkningars Konto*

Saldoposter från den avslutade afräkningsboken.

Saldot = Öfverskott af tillgångar.*Per Kapital-Konto*

Summan öfverföres till samma kontos debetsida.

Vid bokårets slut öfverföres hit från sina respektiva konto alla ofvanstående poster.

*Debet.***Vinst- och Förlust-Konto.***Kredit.*

Alla räkningar som under året lämnat förlust.

An N. N. Gårds Konto

Egendomens onera, utskylder och andra afgifter.

An Div. Afräkningars Konto
förlust på olika personer.

Saldot = Årets nettovinst.

An Kapital-Konto

Summan öfverföres till samma kontos kreditsida.

Alla räkningar som under året lämnat vinst.

Per Div. Döda Konto

Saldoposter utgörande årsafkastningen från sådana konto.

Per Div. Produktions Konto

Saldoposter utgörande årets re-veny från dessa konto.

*Debet.***Kassa-Konto.***Kredit.*

Kassabehållning vid bok-årets början.

An Ingående Balans-Konto
hvarifrån summan blifvit förd.

Månads-extrakt från kassa-boken upptagande:

Kontanta inkomster från

An Div. Döda Konto.

An Div. Produktions-Konto.

An Div. Förråds Konto.

An Div. Afräkningars-Konto.

Månadsextrakt från kassa-boken upptagande:

Kontanta utgifter till

Per Div. Döda Konto.

Per Div. Produktions-Konto.

Per Div. Förråds Konto.

Per Div. Fördelnings Konto.

Per Div. Afräkningars Konto.

Saldot = Kassabehållningen vid bokårets slut

Per Utgående Balans-Konto

Summan öfverföres till samma kontos debetsida.

Under rubriken **Döda konto** hafva vi velat beteckna olika delar af *Grundkapitalet*, såsom *Åkerjordens*-, *Skogars*-, *Hagars* och *Ängars*, *Åbygggnaders*, *Torps*- och *Lägenheters-konto* etc.

Under rubriken **Produktions konto** däremot de räkningar å hvilka måst bokföras en större eller mindre del af det *Stående kapitalet*, sålunda: *Koladugårdens*, *Stallets*, *Fårens*, *Svinens* konto etc.

Med **Förråds konto** mena vi sådana räkningar, hvilka uppläggas öfver produkter, varor, materialier hvilka föras i förråd. Hithörande föremål kunna alla hänföras under begreppet *Rörelsekapital*, dock böra — å ett dödt eller ett produktionskonto — samtliga häröfver förda räkningar om möjligt afslutas.

Detta gäller sålunda sådana Konto som *Skördens-, Spanmåls-, Rotfrukters-, Skogseffekters-, Mjölks-, Hö- och Halms-, Gödsel-förrådets konto* etc.

Med **Fördelnings konto** förstå vi slutligen sådana hjälpkonto hvilka begagnas för att sammanföra olika slag af arbetskraft eller andra föremål för att sedermera fördela summorna på hushållningens olika grenar, en åtgärd som underlättar och i hög grad förenklar och förtydligar bokföringen i sin helhet. Å dessa räkningar får dock ej uppstå något saldo. Sådana äro: *Dagsverks konto, Dragarnes konto Stat- och Löners konto, Underhålls konto, Förvaltnings konto, Oneras konto, Hushålls konto* etc.

Om **Afräkningsars konto** torde ej vidare behöfva sägas än att vi härtill hänfört alla personella räkningar sålunda: *Egendomsherrns, Tjänstemäns, Tjänares och Arbetsfolks, Torparens och Bönders* konto jämte upplagda räkningar med *Banker, Handlande* och andra personer.

För att ej för mycket ingå i detaljer måste vi förbigå det som, rörande primära anteckningars förande kunde vara af intresse, dock vilja vi här anmärka att deras uppställande icke allenast äro grundläggande för Kapitalbokens uppläggande och förande utan äfven måste så föras att de försvåra medhjälparens eller arbetsfolks godtyckliga förfarande; sålunda måste *Kassaboken* kontrollera handhafda, influtna och utgifna penningar. *Arbetsjournalen* så föras att däri kan synas huru använd arbetskraft tillgodogjorts och rubriker finnas, icke allenast för oundvikliga och ouppskjutbara arbeten utan äfven för "d. s. k. nödvändiga" oftast "nyttiga". *Dagsverksjournalen* kontrollera dagsverksskyldiges uppgifter. *In- och Utlämningsjournaler*: inkomna och utlämnade produkter. *Profmjölkkningsjournalen*: såväl utfodring som mjölkning etc. etc.

Med ledning af hvad här ofvan anförts torde en räntabilitetsberäkning af så väl hushållningen i sin helhet, liksom hvarje enskild del däraf med lätthet här kunna göras. Dock är uppställningen ej tillräckligt vidlyftig för att sätta en förvaltare i tillfälle att bedöma huru den ena eller andra kulturmetoden å en viss jordareal slagit ut eller huru en verkställd odling lyckats etc. I detta fall måste jordvärdet från Ingående Balans Konto fördelas på för ändamålet upplagd räkning.

Hvad emellertid vid en sådan beräkning är att iakttaga är såväl utredt i den utmärkta afhandlingen öfver "Landbruks-Bokföringen vid Enskede af Axel Odelberg" att en uppställning af ett enda konto ur samma bok torde vara tillfyllestgörande. Ett uppslag af folio 7 i den fingerade Hufvudboken har sålunda följande utseende:

Debet.

Långgårdets Räkning

Kredit.

1847—1848.

Ingående Balans.			Årets gröda af Råg		1,570	—
Grundkapital		2,400	Utgående Balans			
Rörelsekapital:			Grundkapital		2,400	—
Förskotter			Rörelsekapital:			
Arbete med träde och			Arbete		66,67	
höstsädet		217,09	Utsäde: Ärtor och Vicker		140,31	
Arbete med planering		151,50	Gödsel återstod hälften		376,67	
Nygödning med ladu-			Trädeskostnad hälften		426,33	1,009 95
gårdsgödsel		753,33	Saldo förlust		13	27
Utsäde: råg		111,60				
Omkostnadsbidrag under						
trädesåret		483,50				
		1,717 02				
Dagsverken		153 42				
Utsäde, ärtor och vicker		140 81				
Ränta å ingående balans		222 —				
Andel i omkostnader och för-						
valtning		360 —				
Summa		4,993 25	Summa		4,993	25

Som ofvan synes beräknas här blott hälften af en full gödning första året vara konsumerad, hvarjämte trädesomkostnaderna balanseras i mån af sin storlek, så att desamma till fullo betalas inom omloppstiden. I öfrigt hänvisa vi till nu nämnda arbete

Man må dock akta sig att för mycket ingå i detalj, då arbetet med de primära anteckningarne förökas betydligt och bokföringen i sin helhet får en afskräckande vidlyftighet. Att en *skarp* gräns uppdrages mellan de till sin natur och räntabilitetsförmåga så olika kapitalgrupperna bör dock alltid öka en bokförings värde om den i öfrigt skall, såsom ett redovisande och öfversiktligt materiel, för en förvaltning vara af någon väsentlig betydelse. Kan sålunda icke, — efter ett godt år och under mera gynnsamma konjunkturer, — sedan bokslut förrättats en räntabilitetsberäkning göras utvisande att:

Grundkapitalet förräntats med 4 %

Det Stående Kapitalet med 6 %

och Rörelse Kapitalet med 7 1/2 %

bör större organisationsfel eller bristande förmåga hos förvaltningen misstänkas, *för så vidt ej fastighetens eller inventariernas kapitalvärde från början onaturligt uppdyrkats*. Riktningen för ifrågakommande förbättringsarbeten angifves emellertid helt tydligt genom ett sådant öfverslag af affärställningen.

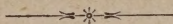
Är nämligen rörelsekapitalet knappt måste man afstå från alla sådana förbättringar, som ej äro för hushållningens regelbundna gång nödvändiga och förvaltarens hufvudsakliga omsorger måste inskränkas till sådana åtgöranden, som afse ett nedbringande af produktionskostnaderna och ett minskande af löpande räntor å sådana penningebelopp som för affärens bedrivande blifvit upplånade. Kan detta ej ske måste skuldsättningens väg beträdas, då utan nöjaktigt rörelsekapital hvarken främmande arbetskrafter kunna aflönas ej heller de olika kapitalgruppernas afkastingsförmåga bibehållas. Först i andra rummet, sedan nödigt driftskapital anskaffats, bör ett förbättrande af lefvande och döda inventarier ifrågakomma, och i tredje hand, sedan ett tillfredsställande brukningskapital förvärfvats, kunna och böra grundförbättringar och nybyggnader företagas. Sistnämnda arbete är isynnerhet icke allenast dyrbarast utan brukar äfven blott långsamt kunna amortera det kapital som däri nedlagts.

Detta såsom regel, hvad som utan större kostnader med för handen varande materialier och arbetskraft kan utföras,

bör helt naturligt därför ej uraktlåtas, vare sig därmed afses ett nedbringande af produktionskostnaderne eller ett ökande af produktionen, allra helst rörelsekapitalet däraf ringa beröres.

Beaktas bör äfvenledes hurusom en intensiv bruksmetod med ett större användande af kapital och arbete visserligen städse ökar egendomens bruttoafkastning, men *jordens* produktionsförmåga kan ej ökas i samma förhållande som det på henne nedlagda arbetet förökas. Alltför ofta kan äfvenledes iakttagas hurusom åkerjordens relativa nettoafkastning har en benägenhet att aftaga, där en intensiv hushållningsmetod länge bedrifves.

Och härmed tro vi oss i hufvudsak hafva vidrört några förhållanden och omständigheter, hvilka kunna vara af vigt vid bedömandet af: "Hvad ett landtbruk kostar och hvad det ger." Om det inflytande som samhällsförhållandena och lagstiftningen utöfva på produktionen hafva vi emellertid ej velat yttra oss ehuru ämnet framgent torde blifva af största betydelse. Helt visst kommer äfvenledes hithörande frågor framdeles att mera än hittills uppmärksammas, då läran om de krafterns riktigaste förhållande, ledning och användning, genom hvilka produktionen vid ett landtbruk förnämligast åstadkommes, — med få ord *Landtbrukets Ekonomi* — med hvarje dag blifver allt svårare och mera invecklad, samt erforderliga kapital hastigare måste omlöpa och man i regel eftersträfvat att i möjligaste grad öka desamma.

Jämförelsetabell mellan de Svenska Hypoteksföreningarnes värderingstariffer

upptagande det högsta värde som af besiktningsmännen får åsättas ett tunnland (hektar) jord inom de respektive landskapen.

	1:sta klass.		2:dra klass.		3:dje klass.		4:de klass.		5:te klass.		6:te klass.	
	Tld.	Hek- tar.	Tld.	Hek- tar.	Tld.	Hek- tar.	Tld.	Hek- tar.	Tld.	Hek- tar.	Tld.	Hek- tar.
Trädgårdar eller Humlegårdar.												
Norrlands...	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.
Gefle—Dala	403	817	302	613	201	409	100	204				
Stockholms m. fl. län	402	816	302	612	200	408	100	204				
Wermlands	402	816	302	612	200	408	100	204				
Örebro (upptager under denna afdelning hustomter)	349	708	200	408	100	204						
Östgöta	296	600	98	200								
Smålands m. fl. provinser												
Göteborg m. fl. län												
Skånska												
Gotlands												
Öppen åkerjord.												
Norrlands...	336	681	251	510	167	340	83	170				
Gefle—Dala	335	680	251	510	167	340	83	170				
Stockholms m. fl. län	290	588	217	441	145	294	72	147				
Wermlands	292	589	235	476	201	398	140	283	72	147		
Örebro	222	450	197	400	148	300	98	200	49	100		
Östgöta	300	600	250	500	200	400	150	300	100	200		
Smålands m. fl. provinser	300	600	225	450	175	350	125	250	75	150		
Göteborgs m. fl. län	345	700	231	470	172	350	118	240				
Skånska	442	907	280	567	168	340	84	170	98	200	49	100
Gotlands	296	600	247	500	197	400	148	300				

Trädgård, Humle- och Kålgårdar upptagas till lika värde med bästa åkerjord.

	1:sta klass.		2:dra klass.		3:dje klass.		4:de klass.		5:te klass.		6:te klass.	
	Tid.	Hek- tar.	Tid.	Hek- tar.	Tid.	Hek- tar.	Tid.	Hek- tar.	Tid.	Hek- tar.	Tid.	Hek- tar.
Äng- och Slätterhagar.												
Norrlands: a) till inägor hörande och fredad.....	145	295	83	170	55	113	28	57				
b) på utägor belägen icke fredad.....	72	147	38	79	28	57	11	23				
Gefle—Dala: a) till inägor hörande och fredad.....	145	295	83	170	55	113	28	57				
b) på utägor belägen icke fredad.....	72	147	38	79	28	57	11	23				
Stockholms m. fl. län.....	201	408	151	306	100	204	50	102				
Vernlands.....	145	295	84	170	56	113	28	57				
Örebro.....	148	300	98	200	74	150	49	100	14	30		
Östgöta.....	196	400	130	260	100	200	70	140	40	80		
Smålands m. fl. provinser.....	150	300	100	200	75	150	50	100	25	50		
Göteborgs m. fl. län.....	118	240	69	140	140	283	84	170				
Skånska.....	336	680	224	453	197	400	148	300	98	200	49	100
Gotlands.....	297	600	247	500								
Skogs- och Betesmarker eller Afrösningsjord.												
Norrlands: a) tjänlig till odling.....	22	45	16	34								
b) otjänlig till odling.....	11	23	8	17	5	11	3	6				
Gefle—Dala: a) tjänlig till odling.....	22	45	16	34								
b) otjänlig till odling.....	11	23	8	17	5	11	3	6				
Stockholms m. fl. län: a) tjänlig till odling.....	44	90	33	68								
b) otjänlig till odling.....	27	56	16	34	10	22	5	11				
Wernlands.....	25	51	20	40	10	20	5	10				
Örebro.....	39	80	24	50	10	20	2	4	5	10		
Östgöta.....	35	70	20	40	15	30	10	20				
Smålands.....	20	40	15	30	10	20	5	10				
Göteborgs: a) inom 200 tunl. beräkn. för helt hemman.....	34	70	19	40	5	10						
b) öfver 200 tunl. beräkn. för helt hemman.....	29	60	10	20	5	10						
Skånska.....	84	170	56	113	33	68	16	34				
Gotland: a) tjänlig till odling.....	60	120	39	80	20	40						
b) otjänlig till odling.....	20	40	10	20	5	10						

Nya lagberedningens förslag till lag angående hvad till fast egendom är att hänföra.

Genom skrifvelse till Konungen uttalade 1885 års riksdag sin önskan, att Konungen tacktes låta utreda, hvad som borde vara att till fast eller lös egendom hänföra samt för riksdagen framlägga de förslag till tillägg i allmänna lagen, som däraf kunde föranledas.

Med anledning däraf har K. M:t anbefalt Nya lagberedningen att utarbета förslag till lagbestämmelser i detta ämne. Då förslaget, om det i oförändrad form af riksdagen skulle bifallas, icke allenast för landets samtliga arrendatorer utan äfven för landtbrukets utveckling skulle hafva de menligaste följder hafva vi velat meddela detsamma. § 2 innehåller nämligen ett stadgande om att *växter tillika med frukt därå samt å marken upplagd gödsel* (äfven köp-gödsel?) skulle i en framtid räknas till fast egendom. Detta är desto märkligare som sedan urminnes tider mogna sädesgrödor, slätterdugligt gräs, omedelbart upptagbara rotfrukter och gödsel — naturligtvis ej sådan som från tomt utkörts, ännu mindre den som nedplöjts — betraktats såsom lös egendom. I en mängd gällande arrendekontrakt och i alla äldre finnas bestämmelser intagna om att arrendatorn ej får bortföra eller försälja "halm och gödsel", som å egendomen producerats, men detta bör väl ej utgöra ett skäl, snarare tvärt om, för ett lagstadgande hvars innebörd är att för framtiden fastslå dylika "landtbruksprodukter" såsom till fastigheten hörande. Det af lagberedningen framlagda förslaget är af följande lydelse:

1 §.

Fast egendom är jord å landet och i stad.

2 §.

Till jorden höra:

därå uppförda hus, vattenverk och andra byggnader, för vattens afledande eller annat stadigvarande bruk, i jorden anbragta ledningar och andra anläggningar, så ock stängsel;

å rot stående träd och andra växter tillika med *frukt därå*;

å marken upplagd gödsel.

3 §.

Till byggnad höra:

fast inredning, såsom afbalkningar, ledstänger, spiltor, krubbor och annat dylikt, så ock ledningar för uppvärmning, belysning, luftväxling samt vattens inledande eller bortförande jämte till sådana ledningar hörande motorer;

annat, som i vägg, tak eller golf är inmuradt eller in-
timradt;

dubbeldörrar, innanfönster, nycklar och annat därmed jämförligt, som för stadigvarande bruk å byggnaden är anskaffadt, samt, om byggnaden är brandförsäkrad, brandredskap, så vidt den för försäkringsrättens bibehållande erfordras.

Till fabrik eller annan för industriell verksamhet inrättad byggnad höra dessutom hufvudledningar för öfverförande af drifkraft, så ock å fasta, för ändamålet särskildt från grunden uppförda underlag hvilande motorer, maskiner och redskap.

Finnes till något, som, efter ty i denna § sägs, till byggnad hörer, reservdel eller dublett, då må den ej till den fasta egendomen hänföras.

4 §.

Har någon efter särskildt stadgande eller på annan emot en hvar gällande grund äganderätt till byggnad eller annat, som, efter ty i 2 eller 3 § sägs, skulle till annans fasta egendom höra, då må det ej till den fasta egendomen räknas.

För grufdrift afsedd byggnad, stängsel, ledning eller annan anläggning, hvarom i 2 § är sagdt, må ej, ändå att den tillhör ägaren af den jord, hvarå grufvan är belägen, till den jord hänföras.

5 §.

Såsom fast egendom anses:

byggnad å ofri tomt i stad i förening med sådan rätt till tomten, att den ej må af ägaren återtagas, så länge tomtören erläggas eller utan att lösen för byggnaden gifves;

vattenverk å annans grund i förening med sådan rätt till grunden, att den ej må af egaren återtagas, så länge verket uppehålles;

i jordeboken upptaget fiskeri, hvarmed äganderätt till grunden ej är förenad, samt

frälseränta.

6 §.

Genom denna lag göres ej ändring i hvad Förordningen innefattande särskilda föreskrifter angående lagfart, in-teckning och utmätning af jernväg, så ock i fråga om förvaltning af jernväg under konkurs den 15 Oktober 1880 stadgar rörande hvad i vissa fall är att till jernväg hänföra.

Landbrugets Økonomi

og

Forhold til Aasædesretten.

F o r e d r a g

i

Det Kongelige Selskab for Norges Vel

27de Juni 1893.

af

J. Smitt,

Landbrugsdirektor.

Christiania.

Grøndahl & Søn's Bogtrykkeri.

1893.

Indhold.

I.	Indledning. Klagerne over det økonomiske Tryk . . .	3
II.	Den økonomiske Stilling	7
	Skiftede Dødsboer Tabel No. 1.	8
	Formuen i Landsbygderne, Tabel No. 2	10
	Grundeiendommens Værdi, Tabel No. 3	11
	Sparebankerne i Landdistrikterne, Tabel No. 4	13
	Ligger norsk Landbrug nede?	14
	Oversigt over Sæd, Avling og Husdyrhold, Tabel No. 5	19
	De gode Tider	21
	Torvpriserne i Christiania 1845—92, Tabel No. 6	24
	Avlingens Værdi	27
III.	Aarsagerne til de økonomiske Vanskeligheder	33
	Skatter i Landdistrikterne, Tabel No. 7.	34
	Arbeidsudgifter	36
	Dagløn i Aarene 1850—85, Tabel No. 8	37
	Tjenerlønnen i Amterne, Tabel No. 9	39
	Udgifterne til Husholdningen	42
	Indførsel af fremmede Varer, Tabel No. 10	44
	Jernbanerne. Korn og Fedevarer 1890, Tabel No. 11	47
	Kjær. Forbrug 1850 og 1880	50
IV.	Pantgjælden	52
	Thinglæste og aflæste Hæftelser, Tabel No. 12	55
	Skyldenhedens og Eiendommenes Værdi	57
V.	Udstykningen og dens Fremgang	59
	Jordens Udstykning, Tabel No. 13	60
	Sæd, Avling tilsaaet Areal 1835—90, Tabel No. 14	62
	Beregnete Kjør	62
	Middeltal for hver Gaard	63
	Eiendomme i Klasser 1819—70	67
	Eiendomme i Skyldklasser 1870, Tabel No. 16	70
	Udstykningen i enkelte Fogderier, Tabel No. 17 og 18	72
	Skylddaler i Klasser, Tabel No. 19	73
VI.	Udstykningens økonomiske Betydning	74
	Komiteindstillingen af 1863	83
VII.	Odels og Aasædesretten	85
	Haakon Adelstens Lov	88
	Magnus Lagabøter	89
	Chr. IV og Chr. V	81
	Lov om Odels- og Aasædesretten af 1821	92
	Richters Forslag	98
	Lov om billig Tæxt	101
VIII.	Slutning	101
	Hvad bør gjøres for at standse Gjældsstiftelsen og Udstykningen	105
	De nye Bestemmelser	114

Landbrugets Økonomi og Aasædesretten.

„Kan det ansees hensigtsmæssigt ad Lovgivningens Vei at søge indført den Praxis ved Overdragelse af fast Eiendom til den aasædesberettigede Arving, som var tilsigtet ved Lov af 9de Mai 1863?“

1. Indledning. Klagerne over det økonomiske Tryk.

Hvis man skal tænke at opnaa nogenlunde fuld Forstaaelse af dette Spørgsmaals Betydning og af de Grunde, som taler for at foretage et Skridt i den Retning, som Spørgsmaalet antyder, vil det blive nødvendigt ikke alene at kaste et Blik paa Grundeiendommenes Fordeling, saaledes som den for Øieblikket findes at være; men det bliver ogsaa nødvendigt at kaste et Blik paa Gaardbrugerstandens Økonomi, dens økonomiske Stilling og Udsigterne for den økonomiske Udvikling i den nærmeste Fremtid. Jeg har derfor forsøgt at indlede mit Foredrag med en kort Oversigt over den økonomiske Side af Landbruget, saaledes som den for Øieblikket fremstiller sig.

Der høres i den senere Tid adskillige og tildels temmelig stærke Udtalelser om, at Gaardbrugerstanden befinder sig i knappe økonomiske Kaar, og om Nødvendigheden af, at noget gjøres for at hidføre lykkeligere Tilstande. Vi kunne herom henvise til Storthingets Dokument No. 47 for 1887, hvori findes Udtalelser fra Herredsstyrelser, Landbrugsforeninger, Samtaleforeninger o. fl. I samtlige disse Udtalelser fremholdes, at Landbruget arbejder under vanskelige Vilkaar; der bruges tildels temmelig stærke Udtryk som „enten maa Jordbruget ved Statsstyrelsens kraftige og tidsmæssige Foranstaltninger fremdrives til en sund og fremadskridende Næringsgren, eller

ogsaa maa det synke tilbage i primitive Forhold, for om kort Tid at gaa over i andre Hænder, og da til betydeligt reducerede Eiendomspriser, og som Følge deraf til de nærværende Eieres økonomiske Ruin“ (Stange Herredsstyrelse.) „Enhver maa indse, at det ikke kan gaa som det gaar, uden at Jordbruget og Jordbrugeren synker ned i Fattigdom og Elendighed“ (Løitens Herredsstyrelse). „Jordbruget her Nord og vistnok ogsaa over det hele Land lider under saa trykkede Forhold, at de fleste Landmænd, hvis væsentlige Erhverv er Landbonæringens Afkastning, gaar en fuldstændig Ruin imøde, hvis ikke Statsstyrelsen maatte finde nogen Udvei til at beskytte denne for vort Land vigtigste Næringsgren“ (Strindens Landboforening). Vi skulle ikke vidtløftiggjøre nærværende Fremstilling med flere Citater, men Rækken kunde med Lethed gjøres meget lang i samme Retning.

Ogsaa i Landmændenes aarlige Diskussionsmøder har det i stærke Udtryk været fremholdt, at vort Landbrug arbejder under overordentlig vanskelige økonomiske Kaar (Referat fra Mødet i 1888 Side 18, 24, 44, 57 o. fl.).

Den samme Betragtning kom ligeledes i stærke Udtryk tilorde under Debatten om en til Regjeringen fremsat Interpellation under det nu samlede Storting. Der faldt ifølge Stortingstidenden Ytringer som: „Der kommer ogsaa en Tid, da det ikke gaar længer — — da bliver altsaa Stillingen aldeles uholdbar. Jeg tror, at de, som er kjendt udover Bygderne, vil være enige i, at Stillingen mange Steder er, man kunde fristes til at sige, fortvivlet. Der synes derfor ogsaa at maatte være al Opfordring til at tage under særlig Overveielse, om der er noget at gjøre ved disse Forhold, og hvad der kan være at gjøre“ (Stortt. Side 58). „Jeg mener derfor, at det er absolut nødvendigt, at der herefter i vor Politik i en ganske anden Grad end hidtil har været Tilfældet, bliver taget bestemt Sigte paa, hvad der kan tjene til at ophjælpe vort Jordbrugs Kaar, og jeg tror, at Stillingen er saadan, at man strax maa lægge Haanden paa Værket og gjøre, hvad gjøres kan. Her er i Virkeligheden, saa forekommer det mig, ingen Tid at spille“ (Side 63). „Vort Jordbrug lider i stor

Udstrækning og i vide Kredse under et stærkt Tryk I vide Kredse kjæmper vore Jordbrugere Fortvivlelsens Kamp for sin Tilværelse, Gjælden øges og øges stadig væk, Foretagsomheden lammes, og mange nødes tilslut til at forlade sine Eiendomme og sige sit Fædreland Farvel“ (Side 84). Der blev under denne Debat nævnt, at naar man undersøger Tilstanden, „skulde det vise sig, at den norske Bonde eier sine Kreaturbesætninger og omtrent en Sex-tendedel af Jordenes og Husenes samt Skogens Værdi (Side 63.)

Som Aarsager til disse bedrøvelige Tilstande anføres almindeligvis (Stort. Dok. 47 1887, Side 11, Stange Herredsstyrelse) Rentefodens Forhøielse fra 4 til 5 pCt., hvorved Jordbrugeren faktisk fik sin Pantegjæld forhøiet med $\frac{1}{5}$. Indførelse af Guldmyntfoden, Skatternes Forhøielse og Arbeidsprisernes Stigen lige op til det dobbelte, imod hvad de var i tidligere Tider. Saa nu i de sidste Aar den voldsomme Nedgang i Pris paa alle Jordbrugets Afkastningsprodukter. Under disse Omstændigheder synes det for os umuligt at kunne udholde Konkurransen med Udlandets Jordbrug. Som Hjælpemiddel mod disse Ulykker foreslog Herredsstyrelsen:

- 1) Et betragteligt Toldpaalæg paa Græsfrø, Havre- og Skogfrø, Æg, Ost og Flesk, samt tildels andre Fedevarer og Mais.
- 2) Rentens Nedsættelse for Laan af offentlige Fonds.
- 3) Omordning af Jernbanetaxterne til Fordel for Landbrugets Omsætning.
- 4) Lettelse af Gaardbrugernes Skattebyrde derved, at Dele af Amtsbudgettet overføres paa Staten.
5. At Statsstyrelsens Foranstaltninger og Bidrag til Jordbrugets Fremme idetheletaget bliver ordnet paa en tidsmæssig og fyldig Maade, der kan staa i et mere passende Forhold til denne Næringsgrens Betydning for Landet. Saaledes f. Ex. ved Oprettelse af et fuldt ud særskilt Jordbrugsdepartement m. v. —

En Undersøgelse af disse 5 Satser vilde her føre for vidt, vi kunne ikke indlade os paa mere end nogle ganske korte Antydninger. Told paa Landbrugsprodukter i Al-

mindelighed maa ansees som en meget tvivlsom Foranstaltning i et Land som vort, der alene med Hensyn til ganske enkelte af Landbrugets Frembringelser kan producere tilstrækkeligt for eget Behov. At lægge Told paa Engfrø, som der forlanges, vilde være en ligefrem Skade for Jordbruget i de fleste af Landets Bygder; der er kun nogle faa Steder, hvor man producerer tilstrækkeligt for sig selv, og endnu færre, hvor der avles noget til Salg. Told paa Flesk vilde ganske vist blive til stor Skade for de ubemidlede og arbejdende Samfundsklasser baade i By og Bygd, da disse i stor Udstrækning bruger det indførte Flesk i sin daglige Husholdning. Et Blik paa Jernbanernes Færdselstabeller viser, at der med samtlige Linier, som staar i Forbindelse med Kristiania, føres betydelige Mængder Kjød, Flesk, Smør og Ost saavel til Land- som Bystationerne. Dette er sandsynligvis for største Del til Arbejdsklassens Forpleining, og det er vistnok mere end tvivlsomt, om det kan ansees enten hensigtsmæssigt eller berettiget ved Toldpaalæg paa Livsfornødenheder at fordyre den daglige Levemaade for disse Medborgere. — En saadan Foranstaltning vilde da tillige ganske vist falde tilbage paa Landbruget selv, navnlig i Skikkelse af stigende Arbeidspriser.

Rentens Nedsættelse for Laan af offentlige Fonds vilde antagelig ikke øve den afgjørende Indflydelse paa Renten i det hele, at deraf kan ventes nogen almindelig Lettelse, ligesom det tillige neppe vilde være forsvarligt, af Hensyn til en enkelt Samfundsklasse, at sætte Renten lavere end Forholdene paa Laanemarkedet af andre Grunde tilsiger.

At overføre nogen Del af den Skattebyrde, som paa-hviler Jordbrugerne til Statskassen, vil kun enkeltvis lade sig gjøre, ifald der ikke skal tilføres denne Stand aabenbare Begunstigelser paa de andre Samfundsklassers Bekostning.

Det skal imidlertid ikke bestrides, at der ialfald paa nogle af de nævnte Omraader kunde tilveiebringes nogen Lettelse for Gaardbrugerstanden, men vi ville lægge til, at Reformer paa saa betydelige Dele af Statshusholdningen

som Laanemarkedet, Told- og Skattevæsen maa foretages med den yderste Varsomhed, om der ikke for Samfundet i det hele skal afstedkommes mere Skade end Gavn.

II. Den økonomiske Stilling.

Naar der i stærke Udtryk tales om en Nødstilstand for Landbruget som Næringsvei og om knappe økonomiske Kaar for dets Udøvere, da er der, saavidt man kan skjønne. Grund til at antage, at disse Paastande med en vis Begrændsning er berettigede. Det lader sig neppe bestride, at Gaardbrugerstanden fortiden befinder sig i en vanskelig økonomisk Stilling, men naar der bruges Udtalelser, som pege paa, at Rækker af Gaardbrugere skulle staa omtrent færdige til at gaa fra Gaard og Grund (Referat fra St. Hans Mødet 1888, Side 57 o. fl.) eller, at Jordbrugereren i vide Kredse kæmper Fortvivlelsens Kamp for sin Tilværelse (Stortt. 1893 Side 84), at den norske Bonde ikke eier mere end $\frac{1}{16}$ af Gaardens Værdi (Side 63), at Stillingen mange Steder er, man kunde fristes til at sige fortvivlet (Side 58) o. l., da ligger deri aabenbart en Overdrivelse. Naar der forklares, at Gaardene er saa beheftede med Laan, at det er forholdsvis faa, som kan skaffe Sikkerhed for Laan af Jorddyrkningsfondet, da er dette en Misforstaaelse; der er faa Laaneandragender, som afvises af Mangel paa Sikkerhed.

Hvorvel det ligger i Sagens Natur, at den officielle Statistik ikke kan give fuldstændige eller absolut paalidelige Oplysninger om Formuesforholdene — Statistiken kan ikke trænge saaledes ind i hver Mands Økonomi, at den formaar tilbunds at udrede disse Forhold — foreligger dog ganske værdifulde Data til Veiledning for et Skjøn om denne Sag.

Tabelværket over Skifteväsenet i Norge Side II og Tabeller No. 11 og 12 1886—90 viser følgende Tal:

Gaardbrugeres Dødsboer

(sluttede i Aaret) hvori Aktiva, Gjæld og Overskud er opgivet. Konkursboer ny tilkomne i Aaret.
Tabel No. 1.

Aar.	Antal sluttede Boer.	Sum af Aktiva. Kr.	Sum af Gjæld. Kr.	Sum af Overskud. Kr.	Gjæld i % af Boets Masse.	Af Boerne var Konkurs. %	Sum af Udækket Beløb. Kr.	I Aaret ny tilkomne Konkurs- boer.
1886	830	6 222 558	1 914 307	4 308 251	5.	6.	7.	8.
—	89	182 972	288 083	—	23.5	—	—	—
1887	772	6 629 781	1 991 828	4 637 953	23.1	9.6	115 111	131
—	99	248 290	334 773	—	—	—	—	—
1888	739	5 361 970	1 706 142	3 655 828	24.1	11.4	86 483	144
—	117	320 559	445 772	—	—	—	—	—
1889	809	6 368 132	2 154 078	4 214 054	24.1	13.7	125 213	100
—	103	367 764	471 436	—	—	—	—	—
1890	820	5 159 022	1 820 587	3 338 435	26.1	11.3	103 672	57
—	83	153 473	213 937	—	—	—	—	—
						9.2	60 500	27

Rubrik No. 1 viser her det Antal Dødsboer, tilhørende Gaardbrugere, hvori Aktiva og Gjæld er opgivne. Af disse er der kun 9.2—13.7 pCt. (Rubrik 6), som ikke kunde dække sine Forpligtelser, og de solvente Boers Gjæld udgjør ikke mere end 23.1—26.1 pCt. af Boets Masse (Rubrik 5.) Forsaaavdt det kan antages, at disse Boers Formuesforfatning staar omtrent paa Gjennemsnittet af Gaardbrugerstandens økonomiske Kaar, da peger dette ikke paa en saadan Nødstilstand, som de ovenfor anførte stærke Udtalelser antyde. For de nævnte Aar fremkommer i de solvente Boer et Middeltal af 24 pCt. som Gjæld, og dette kan visselig være Byrde nok; men der er dog et langt Skridt derfra til en saadan Tilstand, at Boet kan siges at staa paa Randen af Konkurs. Et ganske mærkeligt Resultat fremgaar ogsaa af Rubrik No. 8, som viser, at de i Aaret anmeldte Konkursboers Antal efter at have holdt sig nogenlunde jevnt i Tallene 131 og 144 for 1886 og 87, senere har vist en afgjort og stærk Synken med Tallene 100, 57 og 27 i Aarene 1888—90.

Disse Tal retfærdiggjøre ikke de ved St. Hans Mødet i 1888 fremkomne stærke Spaadomme om Ruin og Undergang for vor Gaardbrugerstand. Det synes snarere som om dens økonomiske Evne har formaaet at gjøre en stærkere Modstand mod de i flere Henseender mindre gunstige Tider, end kanske mange havde ventet.

Da disse Tal ikke kan give nogen absolut paalidelig Maalestok for en Bedømmelse af Formuesforholdene, er det nødvendigt at paapege, at de ialfald i visse Retninger viser et mindre gunstigt Resultat end det virkelige Forhold. Dette gjælder navnlig Forholdstallene for Konkursboer i Forhold til de solvente. Der er nemlig aarligt et større eller mindre Antal solvente Boer, som ikke kommer til Skiftevesenets Behandling, og over hvilke ingen Opgaver findes i Tabelværket. Derved fremkommer i ovenstaaende Tabel, for Konkursboer et meget større Forholdstal, end om dette blev udregnet i Forhold til samtlige Dødsboer.

Hvorvidt de af Skiftevesenet ikke behandlede Dødsboer har været mere eller mindre formuende end de, der har været under Behandling, kan ikke med Bestemthed

oplyses, men der foreligger stærke Grunde til at antage en bedre økonomisk Tilstand hos disse. Kunde ogsaa de ikke skiftebehandlede Boer tages med i Beregningen, vilde sandsynligvis Gjæld, i Forhold til Boets Masse, vise gunstigere Tal end i foranstaaende Rubrik 5. Hvorvidt Dødsboernes Formuestilstand kan antages som gjennemsnitlig ligt med Gaardbrugerstandens i Almindelighed, kan ikke med nogen Bestemthed siges, men det sandsynlige er vel, at den nærmer sig det almindelige Gjennemsnit.

Et Blik paa de foreliggende statistiske Oplysninger angaaende Formuen i Landdistrikterne bestemt ved Skatteligningen, synes ikke heller at pege paa stærkt nedadgaaende Velstand.

Formuen i Landsbyggerne var efter Skatteligningen i:

Tabel No. 2.

Aarene 1 000 Kr. ¹⁾	Aarene 1 000 Kr. ²⁾
1872 — 572 800	1882 — 862 600
1873 — 603 200	1883 — 872 700
1874 — 690 700	1884 — 1 004 419
1875 — 748 700	1885 — 1 014 289
1876 — 814 800	1886 — 1 013 972
1877 — 845 600	1887 — 1 001 600
1878 — 860 500	1888 — 971 238
1879 — 858 300	1889 — 973 362
1880 — 851 000	1890 — 994 445
1881 — 851 100	1891 — 1 014 059

Af disse Tal sees, at den skatbare Formue i Landdistrikterne, efter Ligningen fra 1872—83, er stegen med Kr. 289.8 Millioner = 56 pCt. og fra 1884—91 med 9.64 Millioner = 0.96 pCt. Det store Sprang i Ligningen fra 1883—84 Kr. 132 Millioner er grundet i, at der i Medhold af ny Skattelov blev indført ny Ligningsregler. Derfor kan ikke nogen Sammenligning af den ved Ligningen bestemte Formue før og efter 1884 finde Sted. Fra 1885—91 har vist sig, først en Nedgang i 1887 og 88 og senere paany Stigen til omtrent samme Beløb. Hvorvidt

¹⁾ Stat. Aarb. 1881, Side 99.

²⁾ Stat. Aarb. 1885, Side 125.

denne Tilstand fremdeles skal vedblive eller afløses af en op- eller nedgaaende Bevægelse er neppe muligt at sige. Det vil sandsynligvis for en væsentlig Del afhænge af gode eller ugunstige Aar. At ogsaa mange andre Begivenheder ville gjøre sin Indflydelse gjældende, siger sig selv, men her at opstille Gisninger derom vilde være ganske unyttigt.

Den beskattede Formue, som bestemmes ved Skjøn af Mænd, der maa antages at have Kjendskab til den Kreds, deres Virksomhed omfatter, betegner Skatyernes Nettoformue, altsaa hvad de eier efter Fradrag af Gjæld. Dette har en vis Betydning ligeoverfor de stærke Paa-stande, som undertiden høres om Pantegjældens voldsomme Stigen. Heraf fremgaar nemlig, ifald Ligningen er nogenlunde rigtig, at Formuen stiger endnu hurtigere end Gjælden.

I Overensstemmelse med denne Stigen af Formue sees ogsaa den Kjendsgjerning, at Grundeiendommen stadigt og jævnt stiger i Værdi, hvilket sees af følgende Tal:

Grundeiendommenes Værdi.

Tabel No. 3.

Aar.	Grundeien- dommenes samlede Værdi.	Skyld- markens Værdi.	
	1 000 Kr.	Kr.	
1852—60	545 801	1 091	Skyldmarkens Værdi fremkommer for det tidligere Aar ved Beregning (dividere) Landets ca. 500 000 Skyldmark i den samlede Eiendoms værdi.
1861—70	577 549	1 155	
1871—80	700 635	1 401	
1881—85	793 467	1 567 ²⁾	
1886—90	803 600 ¹⁾	1 608 ²⁾	
1886		1 524	
1887		1 628	
1888		1 570	
1889		1 619	
1890		1 705	
1891		1 609	

1) Stat. Aarb. 1892, Side 40, angiver Kr. 790 711. Samtidigt angives 499 751 Skyldmark gennemsnitlig Værdi 1608, men Tallet giver samlet Eiendoms værdi = 1000 Kr. 803 600 eller nøiagtigt 803 599 608.

2) Stat. Meddelelser 1891 Side 153.

Af disse Tal sees, at Grundeiendommenes Værdi har været i stadig Stigning. Forskjellen mellem Aarene 1871—80 og 1886—90 sees at være 93 Millioner = 13,3 pCt. Sammenlignes Aaret 1880 med Værdi Kr. 757 648 276 og 1890, Værdi 852 075 455, findes en Stigning 94 427 179 = 12.5 pCt.

Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa en Undersøgelse af denne Stignings Aarsager og Virkninger i sin Helhed. Det turde dog være tilladeligt at pege paa, at stigende Eiendomspriser tyder paa, at Jordbruget er i Opkomst, og at Jordværdierne giver et paalideligt Grundlag for Landmandens Økonomi. Synkende Gaardpriser fremkaldte ved store Udbud af Eiendomme til Salg, staar almindeligvis i Forbindelse med vanskelige Betingelser for Landbrugets Virksomhed i det hele — f. Ex. høie Arbeidspriser, maaske fremkaldte ved Konkurrance med andre Næringsveie, Misvæxt, lave Priser paa Landbrugets Frembringelser o. s. v. — Saadanne Tilstande tyder paa, at Landbruget kæmper for sin Tilværelse, og at Jordbrugernes Velstand er i Aftagende. Men Prisernes Bevægelse her hos os peger ikke i denne Retning, tvertimod de tyder som anført paa, at vort Jordbrug er i Opkomst, og at Landmændenes Virksomhed er i god Gjænge. Med alt dette kan det dog ikke undgaa Opmærksomheden, at Jordværdien i den seneste Tid, naar Hensyn tages til de enkelte Aar, synes at være bleven mere stillestaaende, idet Aaret 1891 viser nogen Nedgang i Prisen pr. Skyldmark fra foregaaende Aar. Det er dog endnu for tidligt at opgjøre nogen bestemt Mening om, hvorvidt dette er Begyndelsen til en Periode af fortsat Nedgang, eller om det alene er en øieblikkelig Svingning i Konjunkturer, maaske tildels fremkaldt ved det mindre heldige Aar 1890. Imidlertid maa Priserne paa Jord i Aarene 1885 med Kr. 1 618 pr. Skyldmark til 1891 med Kr. 1 609 nærmest betegnes som stillestaaende.

Endnu en statistisk Oplysning skal her gøres til Gjenstand for en kort Undersøgelse, nemlig Sparebankernes Virksomhed. Følgende Tal kaster noget Lys over denne Sag:

Sparebankerne i Landdistrikterne i Aarene 1880—91.

Tabel No. 4.

Aar.	Antal Banker.	Antal Indskud.	Indskud ved Aarets Udgang. Kr.	For- valtnings- kapital. Kr.	Bankernes Formue. Kr.
1880	249	119 811	48 687 006	—	6 010 776
1883	259	138 996	57 659 711	66 151 437	8 021 315
1885	264	154 876	63 753 876	73 302 087	9 122 814
1887	275	170 876	69 738 461	80 188 531	10 032 139
1890	283	201 428	87 522 521	99 496 573	11 631 035
1891	286	210 112	88 332 922	101 111 724	12 172 068
1880—91	+ 37	+ 90 301	+39 645 916	+34 960 287	+ 5 561 292

Disse Tal viser, at i Løbet af Aarene 1880—91 er Bankernes Antal forøget med 37, medens Indskud ved Aarets Udgang er steget med ca. 40, Forvaltningskapitalen med 35 og Bankernes egen Formue med $5\frac{1}{2}$ million Kroner. Dette viser altsaa, at der er større Virksomhed, flere Penge, og at der efterhaanden opsamles Formue. Indskuddenes Antal er øget med 90 301; dette viser altsaa, at der er flere Personer, som har Penge at anbringe i Bankerne. Naar den ved Aarets Udgang staaende Indskudskapital, der tilhører Indskyderne, er forøget med Kr. 40 Millioner, da er dette vistnok for største Del opsparede Midler — Formue. Statistiken oplyser ikke, hvilke Personer eller Samfundsklasser disse Penge tilhører, men det sandsynlige er vel, at den største eller ialfald en betydelig Del tilhører Gaardbrugerstanden. Det er neppe tænkeligt, at denne, vor betydeligste Klasse af Næringsdrivende, skulde være udenfor denne Bevægelse. Der er ikke i Landdistrikterne saa særdeles mange andre, der kunne antages at have nogen betydelig Del i Kapitalforøgelsen.

Disse Oplysninger tyder nærmest paa, at Formuen i Landdistrikterne i de senere 10 Aar har været i Stiger. Hvorvidt dette virkelig er saa, eller om der kan være andre Faktorer tilstede, som virker i en anden Retning, men unddrager sig en Undersøgelse, vover vi dog ikke med Bestemthed at afgjøre. I ethvert Fald, om man vil antage en økonomisk Fremgang, turde det være meget usikkert at give sig ind paa nogen Beregning over dens virkelige Udstrækning eller

Værdien af det Fremskridt, som efter dette skulde have fundet Sted.

Vi anser det derfor, uagtet der — sandsynligvis med Rette — tales om et Tryk, ingenlunde bevist, at dette er ensbetydende med en stærk og almindelig Nedgang i Formuesforfatning. Et økonomisk Tryk kan, uagtet de ovenfor fremstillede Kjendsgjæringer, meget vel være tilstede; den ene Mulighed udelukker her ikke den anden.

Forklaringsgrundene hertil er flere. Om en Stigning i Gjennemsnitsformue har fundet Sted — og andet kan ikke Statistiken oplyse — kan dette dog stille sig saa, at Stigningen fordeler sig forskjelligt paa forskjellige Landsdele, og fortrinsvis tilfalder en Del af Gaardbrugerstanden, medens maaske endog en Flerhed af Gaardbrugere, enten er gaaede tilbage i økonomisk Velvære, eller ialfald kjæmper haardt for at klare de altid stigende Udgifter og holde sin Økonomi vedlige. Saaledes som Forholdene i den senere Tid har udviklet sig, er det sandsynligt, at denne Kamp for Eksistensen for den største Del af vor Gaardbrugerstand falder meget vanskelig, dog mindre paa Grund af synkende Indtægter end paa Grund af stigende Udgifter, hvilket vi nedenfor nærmere skulle søge at paavise.

Naar Talen er om Gaardbrugernes økonomiske Vilkaar og Udsigter for den nærmeste Fremtid, høres ofte den Opfatning komme til orde, at „vort Landbrug ligger nede“. Efter Udtrykket kan Meningen hermed alene være den, at vort Landbrug er geraadet i Forfald, maaske endog, at det vanskjøttes, eller i ethvert Fald, at det producerer mindre end før. Der udtales Frygt for, at „vort Landbrug maa gaa tilgrunde,“ at Bondens Stilling er haabløs under nuværende Tilstande; thi hans Formue svinder daglig under Byrden af de stadigt paagaaende Udgifter (Skiaker Samtalelag, Dok. 47 1887); der bruges tildels Udtryk, som ikke kunde tydes anderledes end Frygt for, at hele Rækker (?), en Flerhed (?) af vore Gaardbrugere ikke formaar at klare de økonomiske Vanskeligheder, hvori de nu befinder sig. De fleste sidder med stor Gjæld paa Gaardene, siges der, de har byrdefulde Afdrag og Renter at svare, Skatter og Udredslser stiger med hvert Aar, Ar-

beidslønnen holder sig stadigt høi, men Priserne paa Landbrugets Frembringelser har gaaet saaledes ned, at de nu i mange Tilfælde knapt nok betaler Produktionsomkostningerne, og ikke giver noget Overskud til at klare Renter og Afdrag, eller til Livsophold for den, som ofrer sin Tid og sit Arbeide paa Jordens Dyrkning.

I Forbindelse med disse Klager fremsættes almindeligvis Spørgsmaal om hvilke Feil — hvilken stor Hovedfeil, der ligger i den Maade, hvorpaa vort Landbrug drives, siden det ikke vil lønne sig? hvori ligger Feilene? og hvad kan der gøres for at rette dem? hvilke gjennembydende Forandringer og Forbedringer maa der gribes til, for at fremkalde en heldig Vending og tilveiebringe lykkeligere økonomiske Kaar? Samtidigt tales der om, at „Jordbrugeren tilsidst bliver bitter og længes Dag for Dag efter at kunne faa et tilfredsstillende Svar paa det Spørgsmaal: hvad kan der gøres for at lette Jordbrugets betrængte Stilling? og faar ikke andet Svar end dette evindelige: Man kan ikke gjøre noget ved det“. (Ref.: 1888, Side 24, confr. Side 18).

Det er ganske naturligt, at der fremkommer Spørgsmaal i Retning, som ovenfor antydet. Der er ganske vist fuld Opfordring, saavel til at undersøge Stillingen, som til at søge efter Midler til at hidføre en lykkelig Vending i Tingenes Gang og derved berede vort Folk bedre økonomiske Kaar. Men at forlange et greit og bestemt Svar, som skal afdække „Hovedfeilen i vort Landbrug“ og med en Gang vise Veien ud fra Vanskelighederne, er at forlange det umulige. Sagen er, den nu raadende Tilstand er ikke Følgen af nogen enkelt Feil, eller nogen fremtrædende skjæv Retning i vort Landbrug, men er fremkaldt ved en Flerhed af samvirkende Aarsager. Vil man finde ud af dette økonomiske Urede, bringe Klarhed over Aarsager og Virkninger, og søge om muligt at paavise Midler til at give den fremtidige Udvikling en anden Retning, da maa alle disse Forhold undersøges og udredes, saavel hvert for sig, som i deres Sammenhæng. Af en saadan Undersøgelse vil, om den foregaar med den behørig Omhu og Sikkerhed, ganske vist fremgaa værdifulde Oplysninger til

Veiledning om, hvad der kan gøres for at lette de nu forhaandenværende økonomiske Vanskeligheder.

Det er saa langt fra, at vort Landbrug ligger nede, eller at det lider under nogen afgjørende Hovedfeil, at det tvertimod med Sikkerhed kan siges at befinde sig i en jævn, rationel, med Landets Natur- og Brugsforhold, saavel som med Afsætningsforholdenes Krav stemmende Udvikling. Det store Hovedspørgsmaal er her — i hvilket Forhold bør Dyrkningen af de to Hovedgrupper af Kulturplanter staa til hverandre? I hvilket Forhold bør Korngruppen — Dyrkning af Kornarterne og Poteter paa den ene Side — staa til Dyrkning af Fodervæksterne paa den anden? Dette vil altsaa sige, hvor stor Del af den dyrkede Jord bør optages af hver af disse? Ordningen af dette Forhold er bestemmende for Landbrugets Retning og danner Grundlaget for Bedriften, idet Kvægholdets Stilling i Landbruget derved er bestemt. Sædskiftets Ordning, hvilke Kornarter, eller hvilke Fodervækster der dyrkes, eller hvilke Husdyr der bruges til at forædle Foderet er altsammen mere underordnede Spørgsmaal. Brugets Ordning i denne Henseende maa paa hver Gaard lempes efter Stedsforholdene, Jordbund, Klima, Afsætningsforhold, Tilgang paa Arbeidskraft osv. osv. I den saaledes antydende store Hovedsag kan det med Sikkerhed siges, at vort Landbrug for Tiden er i sund og god, med Landets Natur- og Brugsforhold stemmende Udvikling.

Det har ofte været sagt og næsten til Kjedelighed gjentaget, at Kvægholdet maa være det norske Landbrugs Hovedsag. Rigtigheden heraf er nu almindeligt erkjendt, det er i denne Henseende tilstrækkeligt at paapege, at omtrent 75 pCt. af den dyrkede Jord — Indmarken — for tiden bruges til Fodervækster. Dertil kommer betydelige Strækninger af udengjerdede liggende Slaatmark, der yde et Tillæg til det Vinterfoder, som Indmarken leverer, medens de store Havnegange i mange Landsdele giver Husdyrene rigeligt Underhold i Sommermaanederne. Som Følge af denne Fordeling af Indmarken er det ogsaa ligetil, at Husdyrbruget (Fodervæksterne) yder omtrent 65 à 70 pCt. og Agerbruget (Korngruppen) 30 à 35 pCt. af Værdien

af Landbrugets aarlige Produktion. Det sees nu, at Landmændene lægger Vind paa et rationelt og veldrevet Husdyrbrug med Dyrkning af Fodervækster og alvorlige Anstrængelser for at tilegne sig Dygtighed i at fremstille udmærkede Meieriprodukter. Paa samme Tid synes Korndyrkningen ikke at indskrænkes paa nogen vidtgaaende Maade, Jorden gives en bedre Behandling og Gjødning end tidligere, hvorved der ogsaa opnaaes rigere Avlinger. Denne Brugsmaade ansees nu af de fleste kyndige Mænd som den for vort Land rigtige og mest fordelagtige, og det er ikke vanskeligt at se, at den store Mængde af Landmænd er enige deri. Der har i denne Henseende foregaaet en Forandring i vort Landbrug, hvilken tog sin Begyndelse i Aarene 50, idet man da begyndte at forlade det gamle Brugssystem, hvori Korndyrkningen var den alt overveiende Hovedsag, medens Kvægholdet ofte synes at blive betragtet som et nødvendigt Onde. Senere er dette udprægede Kornavlsbrug forsvundet og har givet Plads for den nu almindelige Brugsmaade, hvori der ved Siden af en for Jordens Kultur tilstrækkelig Korndyrkning, lægges særskilt Vægt paa Dyrkning af Fodervækster og et rationelt Husdyrbrug. Under Gjennemførelsen af dette Systemskifte i vort Landbrug har det ofte af ivrige Reformatorer været udtalt, at al Korndyrkning burde afskaffes, og Dyrkning af Fodervækster, fornemlig Engplanter, være vort Agerbrugs eneste Opgave. Denne Mening har dog hidtil ikke fundet videre Indgang, og vil antagelig heller ikke blive almindelig. Et saadant ensidigt Brug, som derved vilde fremkomme, vilde vistnok støde paa mange praktiske Vanskeligheder og blive mindre aarvist end det blandede Brug.

Maa det altsaa erkjendes, at vort Landbrug har udviklet sig i en heldig Retning med Hensyn til Ordningen i det hele, er det heller ikke vanskeligt at paavise gode Fremskridt i de praktiske Enkeltheder. En Sammenligning af Redskabsvæsenet nu og hvad det var for nogle Aar tilbage viser, at de ældre og ufuldkomnere Konstruktioner af Plog og Harv, efterhaanden afløses af de nyere og bedre.

oftest engelske Konstruktioner, dels hjemførte derfra, dels Efterligninger fra vore egne Værksteder. Radsaamaskiner kommer meget i Brug, og Slaa- og Meiemaskiner afløser i stor Udstrækning Ljaa og Sigd. Hestreven udretter med en Mand og en Hest ligesaa meget, som tidligere en hel Flok af Arbeidsfolk. Haandtærskning og de gamle Tærskemaskiner, der ved sin ufuldkomne Konstruktion fordrede en svær Drivkraft i Forhold til det Arbejde, som kunde ydes, afløses af Damp og Pigtærskemaskinen, der udretter noget ganske andet. Nutidens Rense- og Sorteringsmaskiner leverer Kornet færdigt, som en i Virkeligheden langt værdifuldere Vare, end man tidligere var vant til.

Disse Forandringer og Fremskridt i Redskabsvæsenet er synbare for enhver, og det siger sig selv, at der med disse fuldkomnere Hjælpemidler udrettes mere og bedre Arbejde.

Og lignende Fremskridt viser sig paa andre Omraader. Det ganske overordentligt stigende Forbrug af Handelsgjødslere, i Forbindelse med Draining og andre Grundforbedringer, øger Avlingerne. Kvæget behandles med en ganske anden Interesse end før, Avlsdyrene vælges med Omhu, Opdrættet bliver bedre, Melkekjørne fodres og røgtes til at give den høieste Afdraat. Meierier udstyrede med Nutidens fuldkomneste Maskiner og Aparater reiser sig i Bygderne, og der leveres et Smør, som afsættes til Dagens høieste Priser. Bygningsvæsenet udvikler sig paa en Maade, som staar paa Høide med hvilketsomhelst andet Land. De gamle, mørke, trange, ubekvemme Udhuse, der oftest laa skilte og spredt over hele Gaardspladsen, forsvinder og erstattes af rummelige, lyse, bekvemme Bygninger med arbeidssparende Indretning, saavel med Hensyn til Avlingens Indbringelse og videre Behandling, som til Husdyrenes Røgt og Stel. Kort sagt, det er en Kjendsgjerning, som ikke kan undgaa en endog kun nogenlunde kyndig Iagttagers Opmærksomhed, at Fremgangen kommer tilsyne paa alle Omraader i vort praktiske Stel.

Uagtet vort Landbrug altsaa ganske umiskjendeligt arbejder med Fremskridtets Kraft, klages der: „vort Landbrug ligger nede“. Viser der sig da ingen, eller

maaske uheldige Resultater af de skete Anstrængelser? har disse kun ført til feilslagne Forhaabninger?

Ogsaa denne Side af Sagen vil vi yde en kort Undersøgelse.

Da Virksomheden i vort Landbrug i den senere Tid er kraftigere, bedre ledet og udrustet med fuldkomnere Hjælpemidler end nogensinde før, maa altsaa dette Udtryk, „Vort Landbrug ligger nede,“ forstaaes som en Paa-stand om, at uagtet alle disse gode Bestræbelser for Fremgang, er Produktionen dog i aftagende eller mindre værdifuld — Udbyttet af Landmandens Virksomhed er mindre end før. Men denne Opfatning er grundet paa en Misforstaaelse. Det norske Landbrug har aldrig ydet en større eller mere værdifuld Produktion end i den senere Tid.

Vi hidsætter en statistisk

Oversigt over Sæd, Avling og Husdyrhold.

Tabel No. 5.

Aar.	Sæd. Byg- værdi. hl.	Avling. Bygværdi. hl.	Husdyrhold. Beregnete Kjør.	Hornkvæg.
1835	521 870	2 650 638	1 133 477	644 414
1845	684 396	3 790 273	1 426 946	842 568
1855	812 997	4 981 788	1 670 262	949 935
1865	854 613	4 960 264	1 657 626	953 036
1875	938 386	7 113 143	1 729 937	1 016 617
1890	900 940	6 773 559	1 689 187	1 004 191

Disse Tal viser for Kornbruget en stadig Stigen i Sæd og Produktion, indtil den seneste Tid. Naar Aaret 1865 viser lidt mindre Avling end 1855 er dette grundet i, at dette Tællingsaar overhovedet gav en ringere Avling end det foregaaende. Det sees ogsaa, at Mængden af Sæd var større i 1865. Dette giver en sikkrere Maalestok end Avlingen, idet Mængden af Sæd findes ved bestemte Opgaver, medens Avlingen beregnes efter Fold, der tages efter et Skjøn, eller efter Gjennemsnit af Opgaver fra et mindre Antal Gaarde i de forskjellige Distrikter, hvilket altsaa ikke kan undgaa at bevæge sig noget ind paa Skjønnets Omraade.

Opgaven for 1890 viser nogen Indskrænkning af Korn-
dyrkningen, men dette kan ikke betragtes som noget Til-
bageskridt eller „Nedgang“ i vort Landbrug, idet Dyrk-
ningen af Fodervexter samtidigt er betydeligt udvidet.
Mængden af aarlig udsaaet Engfrø er nemlig øget med
72 pCt., hvilket betegner et Areal af ca. 18 000 ha.
(180 000 Maal), medens Indskrænkningen i Korn-
dyrkning kan regnes lig ca. 11 228 ha. (112 284 Maal), altsaa er
Engdyrkningen udvidet til 5 772 ha. mere end Korn-
dyrkningen er indskrænket. Paa samme Tid sees Dyrkningen
af Grønfoder (Vikkehavre) og Gulerødder at være udvidet,
medens Dyrkningen af Turnips er noget indskrænket. Den
ovenfor anførte Avling for 1890 viser forholdsvis noget
lavere Tal, end foregaaende Aar, fordi der for Blandkorn,
Havre og Poteter er regnet med lavere Fold, nemlig Gjen-
nemsnittet for 1881—85, der er opgivet noget lavere end
for 1875 og 1876—80. I almindelige Aar vil Foldet an-
tagelig stille sig fuldt ud ligesaa gunstigt, eller sandsynlig-
vis gunstigere nu end tidligere, og den paa Indskrænkning
af Sæden grundede Aftagen i Avling kan sandsynligvis
med temmelig Sikkerhed beregnes til ca. 200 000 hl. Byg-
værdi. Heraf fremgaar, at Indskrænkningen i Korn-
dyrkningen har langt mindre økonomisk Betydning, end den
skete Udvidelse i Dyrkning af Fodervekster.

De ovenfor anførte Tal viser samtidigt en Indskrænk-
ning af Husdyrenes Mængde, saavel i Forholdet „bereg-
nede Kjør“, som særskilt for Hornkvæg. Dette kan an-
sees som Følgen af den Reduktion af Besætningerne, der
var fremkaldt ved et Par mislige Foderaar næstfor den
statistiske Undersøgelse. Beregnet efter 73 pCt. af Horn-
kvæget var der i 1890 733 059 Melkekjør. Regnes for
hver 1 200 Liter Melk, til en Værdi af 10 Øre, findes Kr.
87 967 080 = Kr. 120 pr. Ko. For 1875 med 742 130
Melkekjør, for hvilke regnes (off. St.) 1 131 Liter, bliver
Værdien efter samme Pris pr. Liter Kr. 83 934 903. Be-
regnet efter den høie Pris paa Melken, som Statistiken
opstiller for 1875, 11.3 Øre pr. Liter, bliver Melkpro-
duktionens samlede Værdi Kr. 94 Millioner, men dette er

aabenbart for høit. Det er neppe sandsynligt, at Melken virkelig er udbragt i denne Pris.

Naar Besætningerne efter et Par almindeligt gode Aar, paany er bragt op i den til den øgede Foderavling svarende Størrelse, vil Kvægbrugets Værdi stige betydeligt.

Vort Landbrug frembringer altsaa mere nu end tidligere; men dette er ikke tilstrækkeligt, forsaavidt den Paastand, som stadigt høres, om en stærk Synken af Priserne paa Landbrugets Produkter er berettiget. Navnlig i den seneste Tid — den sidste Halvdel af Aarene 80 — høres der jevnligt Klager over synkende Priser og aftagende Indtægter. Ved en Undersøgelse som nærværende paakalder dette Spørgsmaal ganske vist Opmærksomhed.

Det turde være almindeligt bekendt, at Priserne paa Landbrugets Frembringelser i de senere Aar har staaet lavere end for nogen Tid siden, men naar Hensigten er at finde en rigtig Sammenligning, og komme til paalidelig Kundskab om Prisernes Bevægelse, da maa Udgangspunktet for Sammenligningen vælges med denne Hensigt for Øie. Men dette bliver ved Paastanden om det stedfundne Prisfald almindeligvis ikke iagttaget. Man gaar under Indtrykket fra de saakaldte „gode Tider“ i Aarene 70 uden videre ud fra, som en given Sag, at et stærkt Prisfald er skeet og beklager sig over, at Landmanden „intet faar for det, han har at sælge“.

Men denne Betragtningssmaade er feilagtig. De almindelige Betingelser for al Virksomhed var under den første Halvdel af Aarene 70 ved forskellige Aarsager, som det vilde føre for vidt her at gaa nærmere ind paa, blevne saaledes tilspidsede, at hverken Produktion eller Afsætning befandt sig i normale Forhold. Efter den rolige, jevnt fremadskridende Tid i Aarene 60 indtraadte omtrent fra 1870 Tegn til en større Bevægelse i alt Forretningsliv. Søfarten tog Opsving, Fragterne steg, vore Skibsredere og Sømænd tjente Penge. Alle industrielle Virksomheder var i stærk Opkomst, der var Travlhed i alle Fabriker og Spekulationen var ivrig for at sætte nye Foretagender i Gang. Arbejdspriserne steg, Varepriserne ligesaa, der var et Liv og en Kraft i al økonomisk Bedrift som tidligere

var ligefrem ukjendt. Dette var de „gode Tider“ — Arbeide, Virksomhed paa alle Kanter, Omsætningen hurtig, god Betaling baade for Varer og Arbeide — den almindelige Velstand syntes at være i stærk Tiltagen.

Menneskene begyndte under dette at stille større Fordringer til den daglige Levemaade, og krævede flere af Livets Behageligheder. Man syntes at have Raad til de dermed forbundne Udgifter, og hvorfor skulde man da nægte sig Goder, som man kun behøvede at strække Haanden ud for at gribe? Under alt dette var det en selvsagt Ting, at ogsaa Frembringelser af Landbrug og Skovbrug maatte stige, og de steg med en Hurtighed og Kraft, som tildrog sig almindelig Opmærksomhed. Her et Exempel: der betaltes her i Kristiania i Aarene 1873 og 74 16 à 17 indtil 18 Øre pr. Liter nysilet Melk, Byg Middeltal af Kapitultaksterne indtil Kr. 17.98 pr. 100 Kg. og indtil 12 Kr. for en Tønde Poteter. Landmændene glædede sig over de gode Tider og tænkte, at herefter er det godt at være Landmand. Nogle nyttede Anledningen nu, da man tjente saa godt, til at forbedre sin Levemaade, udstyre sine Huse smukkere — i det heletaget indrette sig paa en mere standsmæssig Maade. Nogle andre — og disse var de mere forstandige — greb Anledningen og nyttede de større Indtægter til at betale af paa sin Gjæld. Men den store Mængde slog sig til Ro i den lykkelige, men kortsynte og forhastede Forestilling, at disse heldige økonomiske Forhold skulde vedvare og herefter være det almindelige, at Indtægterne altid skulde flyde saa rigeligt, at Melken altid skulde vedblive at staa i 16—18 Øre, Poteterne i 12 og Bygget i 17 Kr. pr. 100 Kg. Landmændene var ikke alene om disse Forhaabninger, der var Mænd af alle Samfundsklasser, som delte dem. Den store kgl. Jernbanekommission, som talte anseede Finantsmænd og fremragende Mænd fra det administrative og tekniske Omraade i sin Midte, anskuede Udsigterne for Næringsveienes Udvikling og Trivsel paa samme Maade og beregnede deraf en Progres i Statens Indtægter, som tillod Kommissionen at foreslaa Jernbanebygning til et Beløb af 54 Millioner Spd. (216 Millioner Kr.) i Løbet af 15 Aar. En lidt mere koldsin-

dig Betragtning af Forholdene vilde formentlig ledet til Opdagelse af den ligesaa afgjørende som nærliggende Hindring for dette Forslags Gjennemførelse, at det var ligefrem umuligt. Hvorledes monstro vor Statskredit og vore Finantser og vort hele Stel vilde komme til at se ud, naar vi i Løbet af 15 Aar vilde søge at stifte en Gjæld paa Kr. 216 Millioner og ved forceret Arbeidsdrift bringe disse for vore Forhold kolossale Summer ud i den almindelige Cirkulation? Dette vilde selvfølgelig have fremkaldt en Forrykkelse, baade i Arbeids- og i mange Omsætningsforhold, som kunde ventes at lede til meget betænkelige Følger. For dem, som tænkte sig lidt tilbage og fremkaldte Erindringen om tidligere Prisstigninger og kommercielle Bevægelser, f. Ex. Begivenhederne i Krimkrigens Dage — de „gode Tider“ i Aarene 1852—56, da en lignende økonomisk Bevægelse, om end maaske i mindre Dimensioner, kom tilsyne, for alle, som saa paa Forholdene med kritisk Blik, maatte det være klart, at dette økonomiske Opsving maatte være forbigaaende. Det synes at maatte have ligget nær at forstaa, at disse opdrevene Konjunkturer ikke var naturlige, og at et Omslag maatte være ivente. Det syntes imidlertid som kritisk Beregning i denne Tid ikke var saa almindelig.

Nu efterat den ordinære Ro er vendt tilbage i al Virksomhed, og Begivenhederne lader sig overskue, deres Aarsager og Virkninger lettere kan samles og forstaaes, er det vistnok klart for de fleste, at Priserne i disse Aar ved særskilte Forhold i den store Verdensrørelse var drevne op til en Høide, som ikke var naturlig, og som ikke kunde bestaa i Længden. Men under Erkjendelsen heraf siger det sig selv, at denne Tid ikke er skikket som Udgangspunkt for en Sammenligning, naar Hensigten er at bestemme, hvad der nu maa betragtes som normal Tilstand, eller som Fremgang eller Tilbagegang. Landbruget er en Virksomhed, som ifølge sin egen Natur maa bygge sine Sammenligninger og udlede sine Erfaringer fra længere Rækker af Begivenheder, om deraf skal kunne drages paalidelige Slutninger, skikkede som Veiledning for den fremtidige Virksomhed. Nu, i nærværende normale Tider

Torypriser i Christiania

Tabel No. 6.

	Kroner pr. 100 kg.								
	Hø.		Halm.			Havre-mel.	Pote-ter.	Byg.	Havre.
	Timo-thei.	Vold.	Rug.	Byg.	Havre.				
1845	4.32	3.77	1.49	1.56	1.93	—	3.81	9.74	6.10
1863	6.17	4.07	2.80	3.60	2.70	10.01	7.05	13.77	13.77
1865	5.80	4.64	1.47	2.21	1.87	—	3.74	10.62	8.64
1874	7.02	5.56	3.11	3.44	3.00	17.58	6.67	16.46	13.34
1875	8.68	7.29	4.35	5.98	5.08	16.77	8.00	15.20	13.06
1876	9.77	8.11	4.39	6.77	6.14	15.73	6.07	13.40	12.74
1877	9.70	7.98	4.93	6.93	6.11	14.51	6.22	14.44	12.41
1878	4.90	3.94	2.97	3.10	2.74	12.23	4.50	12.52	10.27
1879	4.39	3.54	2.41	2.93	2.43	11.56	4.27	12.16	9.37
1880	5.75	4.56	2.16	2.95	2.39	13.25	7.44	13.46	11.00
1881	8.66	6.84	2.85	4.50	3.57	15.60	5.08	12.46	12.54
1882	6.48	4.94	2.55	3.50	3.04	13.00	5.01	11.27	10.18
1883	4.74	3.66	2.38	2.45	1.98	12.64	6.86	11.64	9.81
1884	5.54	4.30	2.80	2.59	2.31	13.00	4.50	11.79	10.38
1885	5.60	4.35	2.79	2.55	2.24	12.00	4.17	10.68	9.78
1886	5.13	4.00	2.50	2.64	2.42	—	3.28	9.15	8.85
1887	5.92	4.47	2.60	3.24	2.52	—	3.20	8.38	7.08
1888	10.31	8.49	5.46	7.65	6.73	—	4.08	8.61	7.32
1889	12.50	9.75	8.25	8.75	7.50	—	2.50	9.50	11.25
1890	5.83	4.46	—	3.92	3.70	—	3.69	11.68	10.49
1891	4.56	3.35	2.00	2.21	1.90	—	5.71	11.11	10.49
1892	6.10	5.00	2.55	3.01	2.36	—	5.80	11.10	11.39

i Aarene 1845—92.

Kroner pr. kg.												
Smør.		Talg.	Flesk	Kjød.				Æg.	Ost.			
Meieri.	Andet.			Oxe.	Kalv.	Faar.	Faar, saltet.		Nøgel.	Schweitzer.	Myse.	Norsk Cheddar.
—	1.18	1.05	0.58	0.36	—	0.43	—	—	—	—	—	—
—	1.50	—	0.60	0.52	0.62	—	—	—	—	—	—	—
—	1.62	0.81	0.61	0.39	—	0.73	—	—	—	—	—	—
—	2.11	0.73	0.89	0.55	0.74	0.91	0.58	—	—	—	—	—
—	2.12	0.69	0.98	0.73	0.88	0.78	0.66	—	—	—	—	—
—	2.04	0.71	0.97	0.72	0.86	0.78	0.65	—	—	—	—	—
—	2.19	0.75	0.93	0.77	0.87	0.84	0.68	—	—	—	—	—
—	1.76	0.74	0.68	0.69	0.80	0.80	0.61	—	—	—	—	—
—	1.53	0.72	0.65	0.55	0.63	0.70	0.56	1.11	—	—	—	—
—	1.86	0.67	0.76	0.51	0.62	0.60	0.53	0.98	—	—	—	—
—	1.88	0.63	0.76	0.51	0.59	0.69	0.53	1.09	—	—	—	—
—	1.88	0.63	0.82	0.60	0.71	0.78	0.58	1.07	—	—	—	—
—	1.83	0.63	0.80	0.61	0.68	0.80	0.37	1.19	—	—	—	—
—	1.90	—	0.66	0.56	0.68	0.68	0.53	0.98	0.37	0.91	0.24	—
—	1.75	—	0.65	0.51	0.63	0.64	—	0.98	0.32	0.96	0.26	—
1.70	1.46	—	0.67	0.47	0.58	0.78	0.46	0.91	0.26	0.78	0.22	—
1.74	1.52	—	0.60	0.42	0.57	0.55	0.42	0.82	0.25	0.78	0.23	—
1.79	1.67	—	0.59	0.53	0.62	0.61	0.42	0.87	0.86	0.86	0.28	—
1.88	1.72	—	0.65	0.50	0.67	0.60	—	1.05	0.45	0.95	0.46	1.20
1.78	1.63	—	0.66	0.59	0.69	0.71	—	0.95	0.39	0.92	0.42	1.16
1.88	1.68	—	0.66	0.56	0.69	0.70	—	0.89	0.39	0.91	0.40	1.14
1.90	1.74	—	0.74	0.53	0.68	0.68	—	0.93	0.37	0.85	0.43	1.08

at tale om en ødelæggende Nedgang i Værdier, fordi om Priserne ikke holder sig paa Høide med en tidligere kort Periode, som man kunde fristes til at kalde kommercielt eller økonomisk revolutionær, vidner alene om, at Forholdene og Udviklingen ikke betragtes med det kritisk undersøgende Blik, som er nødvendigt, om man skal finde den rigtige Opfatning af Stillingen.

En Sammenligning, som skal give paalidelig Kundskab om Prisforholdene, maa derfor tage sit Udgangspunkt allerede fra Aarene 60. Foranstaaende Tal (Tabel No. 6) hidsættes til en Oversigt.

Af disse Tal sees en Stigen fra Aarene 1860 til 1875 og derefter en Synken af Priserne til 1885. Senere er der for de fleste Produkter paany Stigning.

En Sammenligning af disse Priser med Udgangspunkt i 1863 viser, at Klagerne over et stærkt og almindeligt Prisfald er ganske uberettigede.

Smør stod f. Ex. i 1863 i Kr. 1.60 pr. kg., i 1875 i Kr. 2.12 og undergik i Aarene 80 nogle Prissvingninger, tildels meget lavt, som i 1886 Kr. 1.46, men er senere steget til i 1889 Kr. 2.00 og i 92 Kr. 1.90 for Meierismør og Kr. 1.71 for andet. Middelpris for Aarene 80 Kr. 1.76.

Kjød (Oxe) stod i 1863 i Kr. 0.52, i 65 Kr. 0.39, i 1875 Kr. 0.73 og har i Aarene 80 gennemsnitligt staaet i Kr. 0.54.

Faarkjød. I 1865 Kr. 0.51, i 1875 Kr. 0.91, i Aarene 80 Gennemsnitspris Kr. 0.64.

Flesk. 1865 Kr. 0.61, i 1875 Kr. 0.98, men i Aarene 80 gennemsnit Kr. 0.69, i 1891 Kr. 0.66 og i 1892 Kr. 0.74.

Havre. I 1863 Kr. 13.77, men i 65 Kr. 8.64, i 1875 Kr. 13.34, i 85 Kr. 9.78, men i 92 Kr. 11.39.

Byg har gennemgaaet lignende Svingninger fra Kr. 10.62 i 1865, gennem en Stigning i 75 og senere Synken i Pris til Kr. 11.39 i 1892.

Hø og Halm har ligeledes varieret adskilligt, men dette har mindre Interesse, dels, fordi dette ikke er almindelig Handelsvare i samme Betydning som de andre nævnte Produkter, dels fordi Hø og Halm, som ikke er Gjenstand for Import, mere end nogen anden Frembringelse af Landbrug er afhængig af Aaret og kan i knappe Foderaar løbe op i meget høie Priser, stod f. Ex. $\frac{6}{12}$ 1892 i Kr. 12.50 pr. 100 kg.

Det korte Resultat af dette bliver altsaa et ikke særdeles betydeligt Prisfald paa Korn, hvilket vistnok kan være føleligt for en Del af de større Gaardbrugere, som har Korn til Salg, men for Landbefolkningen i det hele, og deriblandt den overveiende talrigere Del af Gaardbrugerne selv, er lave Kornpriser snarere et Gode, idet de ikke har tilstrækkeligt til eget Behov, men maa købe en stor Del af deres Forsyning. Bondens vigtigste Salgsvarer Smør, Kjød, og Flesk er steget med respektive 10, 20 og 13.3 pCt. Priserne paa levende Dyr er ligeledes noget høiere i den senere Tid. Denne Tale om Prisfaldet er altsaa grundet i en Misforstaaelse og er sandsynligvis bygget paa Erindringen om de høie Priser i 1875.

Avlingens Værdi er selvfølgelig forskjellig efter den mer eller mindre rige Aarsvekst, saavelsom efter de vexlende Priser paa Landbrugets Frembringelser. Efter Tællingen i 1875 og de da raadende Priser kan dette Aars Værdi beregnes omtrent saaledes:

Indtægt af:

Hornkvæg	Kr. 108 228 065	
Faar à Kr. 12	„ 20 235 672	
Gjeter ^a „ 10	„ 3 228 610	
Svin à „ 40	„ 4 054 040	
		135 746 387.

Hestenæs Arbeide udenfor Gaardsbruget og Indtægt af Renhold tilsammen	2 539 613
---	-----------

samlet Indtægt af Husdyrbrug Kr. 138 386 000.

Sættes Hestenæs Arbeide udenfor Gaardsbruget, saavelsom Renholdet ud af Betragtning, findes Indtægten af Husdyrhold i 1875 Kr. 135 746 387.

Indtægt af Husdyrhold „ 138 386 000.

Indtægt af Agerbruget, Avlingen angivet i 1000 Tdr., kan beregnes saaledes:

Avling	1000 Kr.
Hvede 72 ×	Kr. 22 = 1 584
Rug 266 ×	„ 18 = 4 788
Byg 1 121 ×	„ 17 = 19 057
Blandkorn 502 ×	„ 12 = 6 024
Havre 2 327 ×	„ 10 = 23 270

Overføres Kr. 54 723

	Overført	Kr.	54 723	Kr.	138 386 000
Ærter		60,5	×	” 22	= 1 331
Poteter		5 125	×	” 4	= 20 500

Indtægt af Agerbrug Kr. 76 554 000

Samlet Indtægt af Landbrug Kr. 214 940 000.

Denne Værdiberegning er dog, paa Grund af de for Aaret gjældende høie Priser, temmelig høi. Beregnet efter Nutidens Priser vilde den selvfølgelig stille sig adskilligt lavere. En Beregning af Kornavlingens Værdi, regnet efter Bygværdi og Kapitulstakst (Middeltallet for Landet i Aarene 1847—50, 1855—60, 1861—1865 og i 1875), vil stille sig omtrent saaledes for Aarene

1845	Avling	2 726 815	Tdr.	à	Kr.	14 70	=	Kr.	40 084 180
1855	—	3 584 020	—	à	”	16 40	=	”	58 777 928
1865	—	3 568 535	—	à	”	15 26	=	”	54 455 844
1875	—	4 219 626	—	à	”	17 92	=	”	75 615 598

Beregnet efter de i den officielle Statistik ¹⁾ angivne Priser bliver Værdien af Korn og Poteter:

I 1865 (à Kr. 14 32¹⁾ pr. Td. Bygværdi) at anslaa til Kr. 51 101 421
i 1875 efter Beregningen i den off. Stat. ” 76 423 436.

Her var Forskjellen i Avling 651 091 Td. Bygværdi, og paa samme Tid var Prisen stegen betydeligt, altsaa dobbelt Aarsag til Stigning i den samlede Avlings Værdi.

Efter en anden Beregning er Værdien for Avlingen i 1865 opstillet saaledes:

Indtægt af Hornkvæg		Kr.	70 873 716
— - Faar		”	17 053 940
— - Gjet		”	2 909 850
— - Svin		”	3 846 640
Hestarbeide udenfor Landbrug og af Ren		”	2 315 854

	Avling.	Pris.		Indtægt af Husdyrhold		Kr.	97 000 000
	1000 Td.	Kr.		1000 Kr.	Sæd.	Pris 1000 Kr.	
					1000 Td.	Kr.	
Hvede	62	×	22	=	Kr. 1364	+	9
Rug	153	×	16	=	” 2448	+	17
Byg	767	×	14	=	” 10738	+	127
Blandkorn	390	×	12	=	” 4680	+	66

¹⁾ Off. Stat. C. No. 2 1865, Side 48, Gjennemsnitspris for Byg i Aarene 1861—65.

Off. Stat. C. No. 15 for 1875, Side 58.

	Overført	Kr. 19230		Kr. 3040
Havre . . 1706	× 8 =	„ 13648 + 357	× 8 =	2856
Erter . . 40	× 20 =	„ 800 + „ 9	× 20 =	180
Poteter . . 4045	× 4 =	„ 16180 + 676	× 4 =	2704
Avling (Sæd fradraget)	=	Kr. 49858	Sæd	= 8780
Indtægt af Agerbrug			Kr. 58 638 000	
Havebrug og andre Væxter (Linfrø)			„ 1 362 000	
Husdyrholdet			„ 97 000 000	
		Jordbrug og Husdyrhold	Kr. 157 000 000	

For Kornsorterne er Priserne i denne Beregning sat nogle Øre lavere end opgivet i den officielle Statistik (af-rundet til hele Kroner); men Beregningen antages nogen-lunde svarende til Virkeligheden. Den ovenfor anførte Beregning for Aaret 1875 kan ikke betragtes som nogen paalidelig Værdimaaler for et Middels Aar, dels fordi Av-lingen i 1875 var større end i Middelsaar, dels fordi Pri-serne var høje. Den der anførte Værdi henimod 215 Mil-lioner antages derimod for Aaret at være snarere lavt end højt regnet. Vil man her regne helt ud, og medtage alt — Havebrug og andre Væxter osv. — vilde Værdien an-tagelig snarest vise sig omkring 220 Millioner. En Avling, som den i 1875, vilde efter Priserne i Kristiania 1887 havt omtrent den Værdi, som nedenstaaende Tal viser:

	1000 Tdr.		1000 Kr.
Hvede . . . 72	à Kr. 18 =		1296
Rug . . . 266	à „ 12 =		3192
Byg . . . 1121	à „ 10 =		11210
Blandkorn . 502	à „ 10 =		5020
Havre . . . 2327	à „ 9 =		20943
Erter . . . 60,5	à „ 20 =		1210
Poteter . . . 5125	à „ 3,30 =		16912

Tilsammen Kr. 59 783 000

Altsaa en betydeligt ringere Værdi end man i 1875 kunde beregne.

Opstilles en Beregning for Aaret 1890, findes føl-gende Tal, der dog hidsættes med al Reservation, dels fordi der endnu kun foreligger foreløbige Opgaver over Mængden af Sæd og Antal Husdyr, dels fordi der ikke foreligger Oplysninger om Fold eller Gjennemsnitspriser. Avlingens saavel som Afdraattens Værdi maa derfor be-regnes efter skjønsmæssigt valgte Fold og Priser.

Indtægt af Husdyrhold:

Hornkvæg: Melk	Kr.	87 967 080
Slagt 14 pCt. af Antallet à Kr. 90	„	12 652 920
Kalve = Antal af Melkekjør à Kr. 5	„	3 665 295
Indtægt af Hornkvæg	Kr.	104 285 295
— - Faar à Kr. 12	„	16 947 540
— - Gjeter à Kr. 10	„	2 727 210
— - Svin à Kr. 40	„	4 837 480
Indtægt af Husdyrhold	Kr.	128 797 525
Regnes hertil en Indtægt af Hestenenes Arbeide udenfor Gaardsbruget og Indtægt af Renh., maaske findes	„	3 000 000
Samlet Indtægt af Husdyrhold	Kr.	131 797 525
Indtægt af Agerbrug med et rundt Tal 6 773 559 hl. Bygværdi à Kr. 9	„	60 962 031
Samlet Indtægt af Landbrug	Kr.	192 759 556

En Sammenligning mellem disse 3 Aar viser altsaa følgende Tal:

1865 værdi	Kr.	157 000 000	
1875 — „		214 840 000	+ 58 Millioner
1890 — „		192 759 000	÷ 22 —
1865—1890			+ 35 —

Kjær, statsøkonomisk Tidsskrift 1887, S. 198 angiver Værdien af Landbrugets Bruttoudbytte i 1850 til Kr. 100 Millioner, i 1880 til 200 Millioner. Stigning 100 pCt.

Herom er endvidere at bemærke, at som ovenfor paa-
peget er Værdien for 1875 høiere end i et normalt Mid-
delsaar, medens 1890, saavidt man kan skjønne, viser et
noget for lavt Resultat. At Avlingen i 1890 er noget
mindre end i 75, er en rimelig Følge af nogen Indskræn-
ning i Mængden af Sæd, omtrent 37 428 hl. Bygværdi og
11 853 ha. mindre Areal. Derimod er Arealet af dyrket
Eng adskilligt udvidet, ligesaa Brugen af Kraftfoder.
Naar desuagtet Landets Husdyrstand er indskrænket med
40 750 beregnede Kjør, da er dette utvivlsomt Følgen af
et Par uheldige Foderaar, som gik forud for den sidste
statistiske Undersøgelse. Havde denne foregaaet i et godt
Aar, som 1875, uden Reduktion af Besætningerne ved
forudgaaende Uaar, da vilde ganske vist Værdien af Hus-
dyrholdet have vist en ikke ubetydelig Stigen. Fastholdes
ligesom tidligere i denne Undersøgelse Sammenligningen

med Aarene 60, sees en respektabel Fremgang i vort Landbrug.

Herved er imidlertid at mærke, at denne forøgede Indtægt af Jordbruget nu vindes ved Anvendelse af en betydeligt dyrere Arbeidskraft og mere udstrakt Anvendelse af Grundforbedringer, kunstige Gjødslemner og i det hele en mere intensiv Drift, altsaa ved større Driftsudgifter. Det vilde derfor have været af betydelig Interesse at undersøge, i hvilket Forhold den større Indtægt staar til de øgede Udgifter, men dette er en Opgave, hvis Løsning vilde føre langt ud over Grænserne for det Omraade, som ved det foreliggende Thema er betegnet, og som tillige vilde kræve en statistisk Undersøgelse, hvortil her hverken er Tid eller Sted.

De statistiske Oplysninger viser altsaa, at vort Landbrug er i jævn Opkomst, arbeider sikkert og godt fremad og yder en større og værdifuldere Produktion end tidligere. Den almindelige Klage over knappe økonomiske Kaar er altsaa neppe grundet i aftagende Indtægter.

Det kan idetheletaget betragtes som en Kjendsgjerning, at Bruttoudbyttet af vort Landbrug er steget og fremdeles er i stigende. Ligeoverfor de mange Klager over økonomiske Vanskeligheder, maa det tillige erindres, at der er forholdsvis meget faa Gaardbrugere her i Landet, som fører et saavidt fuldstændigt Regnskab, at de med Sikkerhed formaar at paavise Grundene til de forhaandenværende Vanskeligheder. Uden Regnskab haves ingen paalidelig Kundskab, om hvorledes Virksomhedernes Resultater fremkommer; det hele bliver alene skjønsmæssige Gjætninger. Den økonomiske Stilling bedømmes da helst efter, hvorvidt det falder let eller svært at klare Aarets Udgifter af alle Slags. Lader dette sig uden Vanskelighed gjøre, da er der „gode Tider“, da lønner Landbruget sig; falder det derimod svært at bringe Indtægt og Udgift til at ballansere, da klages der over Tidens Tryk. Men herved stiller man sig ofte ikke klart for Øie, enten Vanskelighederne ere grundede i aftagende Indtægter eller i stigende Udgifter, og dette Opgjør er ikke let med Sikkerhed at bestemme, hvor intet Regnskab føres. Det falder herved skarpt i Øinene, hvor let

denne Fremgangsmaade er udsat for at gribe Feil, og at søge Aarsagen, hvor den ikke findes. Gaardsbruget er almindeligvis den eneste Indtægtskilde, medens der falder mangehaande forskjellige Udgiftposter til Driftsudgifter, Skatter, Levemaade, Extraudgifter, osv., og naar Gaardens Afkastning kun med Nød strækker til for at dække disse, kommer det saa let frem i Forestillingen, at Driften ikke lønner sig, at den giver mindre af sig end før, da man havde lettere for at slippe igjennem, medens en mere kritisk Undersøgelse grundet paa, at regnskabmæssigt Opgjør vilde vise, at de forhaandenværende Vanskeligheder skriver sig fra øgede Udgifter. Vil man overhovedet have en rigtig Fremstilling af Gaardsbrugets Økonomi, af Vilkaarene for Landmandens Virksomhed som saadan, da maa Gaardsdriftens Resultater fremstilles for sig, uafhængigt af, hvorvidt det blir tilstrækkelig Dækning for alle nødvendige og unødvendige Udgifter, som findes ønskelige, enten de vedkommer Gaardsbruget eller ikke.

At Gaardbrugerstanden i vort Land i den senere Tid arbeider under vanskelige økonomiske Kaar, er saavidt man kan skjønne, en Kjendsgjerning, som det neppe nytter at lægge Skjul paa; men en nærmere Undersøgelse vil antagelig vise, at Aarsagen ligger i øgede Udgifter, medens Indtægterne vel samtidigt er stegne, men ikke i samme Forhold som Udgifterne. Forholdet mellem Indtægt og Udgift er det bestemmende for det økonomiske Velvære; er Aarsoppgjøret gunstigt, da er alt vel, er det ugunstigt, føles dette som et økonomisk Tryk, ligemeget enten det er grundet i minskede Indtægter eller øgede Udgifter. Det er da i ethvertfald klogt at undersøge Tilstanden, udrede Aarsagerne og søge Midler til at rydde dem af Veien.

Der opstod som ovenfor antydnet i Aarene 1870—75, som Resultatet af flere sammenstødende Begivenheder en stor Virksomhed, livlig Omsætning, stigende Priser, saavel paa Arbeide som Varer, og større Forbrug end tidligere havde fundet Sted. Dette medførte ganske naturligt stigende Udgifter, saavel i den private Økonomi, som i Kommunens Anliggender. De stigende Udgifter og nye Udgiftposter optoges uden Frygt, fordi Indtægtskilderne flød

rigeligt. Det saa ud, som om Sandsynligheden for et Omslag ikke fremstillede sig med nogen Styrke, eller blot skjænkedes tilstrækkelig Opmærksomhed, ialfald gik vore Landmænd ind paa en økonomisk Retning, hvorfra det er meget vanskeligt at vende tilbage, en Retning, som sikkert vil falde vanskelig, om Tiderne ændres, og Indtægterne falder mere sparsomt.

Dette var, hvad der her indtraf og maatte indtræffe. Da de opadgaaende Konjunkturer med deres rastløse Virksomhed, store Omsætning og opskruede Priser var forbi, og alt Forretningsliv begyndte at vende tilbage i normal Ro, blev Landmændene i deres private Økonomi, saavel som Kommunerne staaende med et Udgiftsbudget, som, fremskudt ved den omhandlede Bevægelse, ikke passede for den efterfølgende Tilstand.

Vi ville forsøge en kort Undersøgelse af de vigtigste Punkter.

III. Aarsagerne til de økonomiske Vanskeligheder.

Aarsagerne til det økonomiske Tryk maa altsaa søges paa andet Hold, navnlig i stigende Udgifter, vi skal anstille en kort Undersøgelse angaaende denne Side af Sagen.

Der er her navnlig fire Udgiftsposter, som har Krav paa Opmærksomhed.

1. Skatter og Udredslser.
2. Arbeidsudgifter.
3. Den almindelige Udvikling har medført, at den daglige Levemaade har undergaaet Forandringer, der kræve større Udgifter.
4. Forrentningen af den stadigt stigende Pantegjæld.

Skatter. De offentlige Udredslser til Kommune og Amt, som paahviler Landbefolkningen har i den senere Tid undergaaet en stærk Stigning, hvilket sees af følgende Sammenstilling for Aarene 1865—90.

Skatter i Landdistrikterne.

Tabel No. 7.

Skatter.	1865	1870	1875	1880	1885	1890	Stigning 1865—90
	1 000 Kr.	1 000 Kr.	1 000 Kr.	1 000 Kr.	1 000 Kr.	1 000 Kr.	%
Herredsskat .	674	552	860	1 984	1 105	1 314	95
Kirkeskat . .	106	117	204	284	685	665	527
Skoleskat ¹⁾ . .	1 040	1 288 ¹⁾	1 749	2 084	2 069	2 145	105
Fattigskat . . .	2 543	3 051	2 852	3 203	3 291	3 678	45
Amtsskat . . .	1 371	1 516	1 771	2 135	{ 70 1 307	{ 253 1 708	43
Ialt Skatter . .	5 628	6 435	7 382	8 690	8 527	9 763	72

Stat. Aarb. 1885—86, S. 122, 1880, Side 112, 1892, S. 122.

Af disse Tal sees, at det samlede Skattebeløb i Aarene 1865—90 er steget med Kr. 4 035 000 = 72 pCt. eller med Kr. 2,65 pr. Individ af Landdistrikternes samlede Befolkning.

I ethvert oplyst og fremadskridende Samfund maa Skatterne stige. Al Udvikling af de forskjellige Institutioner og Fællesforetagender kræve Udgifter og Arbejde for at gennemføres. Dette kan vel til en vis Grad og i visse Retninger paalægges Borgerne, som kommunale Hverv eller Ombud, men Regelen er, at det maa betales, altsaa er det klart, at Samfundets Udgifter maa stige. Saalænge disse Skattebeløb under forstandige Sparsomhedshensyn med Omsigt og Økonomi anvendes til Foretagender, hvorved Samfundets aandelige og materielle Velvære paa hensigtsmæssig Maade fremmes, er Udgifternes Stigen nærmest at betragte som et glædeligt Tegn paa Fremgang i almindelig Kultur. Saalænge er alt godt og vel, og man kan alene glæde sig ved den fremadskridende Udvikling. En anden Sag er det, ifald der kan reises Spørgsmaal om, hvorvidt dette er Tilfælde hos os, eller om der med de samme, eller maaske mindre Udgifter kunde været opnaaet ligesaa meget eller mere, eller været udrettet noget andet til Samfundets Gavn, naar man havde indrettet sig paa en anden Maade. Der kunde endog reises Spørgsmaal, om de iværksatte Foretagender overhovedet svarer til de forvoldte Omkostninger. Alle disse

¹⁾ Skoleskat + Skolekredsens særskilte Udredelser.

Spørgsmaal skulle ikke her gjøres til Gjenstand for nogen Undersøgelse. Der er dog to Skatteposter, hvorpaa det maa være tilladt at henlede Opmærksomheden, nemlig Skole- og Fattigskat. Skoleskatten er stegen med 105 pCt., foruden at Staten i den senere Tid gjør større Tilskud, men er vor Folkeskole bleven tilsvarende bedre? Vi skal ikke derom her udtale nogen Mening; men der høres undertiden forskjellige Opfatninger.

Et ganske mærkeligt Stigningsforhold kommer tilsyne ved Fattigskatten, der i 25 Aar fra 1865 til 1890 har steget med Kr. 1 135 000 = 45 pCt.

I 1861—65 var der i Landdistrikterne 56 281 aarligt understøttede Fattige (Off. Stat. C, No. 2, 1861—65, andet Hefte, Side 162), medens Tallet i 1865 beregnet med 70 pCt. af samtlige Fattige i Riget skulde udgjøre 112 980 understøttede Personer. Ifølge Stat. Aarb. var der i Landdistrikterne i

Aarene.		Understøttede.	Aarene.		Understøttede.
1877	—	95 400	1888	—	52 472
1880	—	108 325	1889	—	52 995
1885	—	102 568	1890	—	61 683
1887	—	51 727			

Regnes efter Statistikens Opgave for Aarene 1861—65 sammenlignet med Aaret 1890, er altsaa de understøttede Personers Antal steget med kun 9,6 pCt., medens Fattigskattens Beløb er steget med 45 pCt. Dette har saameget større Betydning, som Stigningen her rammer den største af alle Skatteposter. Denne Stigning af Skatten, som er ganske uforholdsmæssig, sammenlignet med Personernes Antal, lader sig ikke heller ikke forklare af stigende Priser paa de Livsfor nødenheder, hvorpaa det ved Fattigforsørgelsen kommer mest an, navnlig Madvarer og simple Klædesvarer. Her ligger det nær at tænke paa, enten at de gjældende Bestemmelser for Fattigforsørgelsen ikke er hensigtsmæssige, eller at de praktiseres paa en mindre heldig Maade. En medvirkende Aarsag til Fattigskattens Stigen er sandsynligvis, at der nu raader andre Begreber om, hvad der kræves for en rimelig Tilværelse. Som Følge deraf ydes der nu den Fattige en rundeligere Understøttelse end tidligere. Vi skal ikke her gaa nær-

mere ind paa Skattespørgsmaalene, men det er dog værd at bemærke, at der høres Underretning¹⁾ fra enkelte Bygder, at det samlede Skattebeløb kan variere fra 20—49 pCt. af Skatydernes Indtægt. Hvorledes en saadan Skattebyrde kan bæres er os en fuldstændig Gaade.

Til de almindelige Skatter er der i den seneste Tid kommen endnu en særskilt, direkte Skat til Statskassen, hvoraf Landdistrikterne kommer til at bære henimod $1\frac{1}{2}$ Million eller ca. Kr. 1 400 000. Derved vil altsaa regnet efter Skatterne for 1890, hvis nu ingen anden Forøgelse kommer til, fremkomme et samlet Skattebeløb af 10, 163 Millioner eller en Stigning fra 1865 af ca. 81 pCt. Af den ved Statsskatten fremkomne Tilvækst, kommer formentlig den største Del af hvad der falder paa Landdistrikterne til at udredes af Gaardbrugerstanden, som altsaa herved faar et kjendeligt Tillæg til sin Skattebyrde.

Arbeidsudgifter er en betydelig Post paa Gaardbrugernes Budget. Arbeidspriserne har derfor en stærk Indflydelse paa Gaardsdriftens Netto.

Nedenstaaende Tal (Tab. No. 8) kaster et Lys over Arbeidsprisernes Bevægelse i Landdistrikterne i Aarene 1850—85.

Vælgeltes ligesom tidligere i nærværende Undersøgelse Aaret 1865 til Udgangspunkt for en Sammenligning, findes indtil 1885 for Dagarbeidere en Stigning af 22 og 34 pCt. for en Sommerdag, respektive paa egen eller Husbondens Kost, og 30 eller 38 pCt. for en Vinterdag i gjennemsnit 26 og 36 pCt. For Husmænd er Stigningen i de samme Aarstider og Kostbetingelser i Tidsrummet 1870—85 respektive 10 eller 16 pCt., 12 eller 20 pCt. og gjennemsnit for Aaret 12 eller 17 pCt., paa egen eller Husbondens Kost.

En Eiendommelighed med Hensyn til Daglønnens Stilling til Kostholdet er her meget fremtrædende, nemlig at Stigningen i Dagløn er forholdsvis paatageligt stærkere, naar Husbonden holder Kosten, og dette gjælder saavel Dagarbeidere som Husmænd.

Kostholdet sees i 1865 om Sommeren at værdsættes

¹⁾ Norsk Landmandsblad 1886, Side 94.

Dagløn for Dagarbeidere i Aarene 1850—1885.¹⁾

Tabel No. 8.	Aar.	Sommer.		Vinter.		Gennemsnit		Aarsløn for Tjenere.		Dagløn for Kvinder.	
		Hus- bondens Kost.	Egen Kost.	Hus- bondens Kost.	Egen Kost.	Hus- bondens Kost.	Egen Kost.	Karle	Piger.	Hus- bondens Kost.	Egen Kost.
		Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
	1850	0.61	1.23	0.35	0.80	0.48	1.02	83	40		
	1855	0.83	1.52	0.44	1.00	0.64	1.26	109	50		
	1860	0.83	1.49	0.44	0.93	0.64	1.21	117	52		
	1865	0.91	1.59	0.55	1.09	0.73	1.34	132	55	0.36	0.70
	1870	0.91	1.56	0.56	1.14	0.74	1.35	123	52	0.40	0.65
	1875	1.36	2.14	0.89	1.60	1.12	1.87	181	71	0.49	1.04
	1880	1.12	1.84	0.69	1.34	0.90	1.59	153	78	0.48	0.96
	1885	1.22	1.94	0.76	1.52	0.99	1.68	163	73	0.52	0.98
	1865—85 %	34	22	38	30	36	26	24	36	44	40
Dagløn for Husmænd.											
	1870	0.55	1.08	0.34	0.82	0.45	0.95				
	1875	0.75	1.36	0.47	1.07	0.61	1.22				
	1880	0.74	1.31	0.45	1.01	0.59	1.16				
	1885	0.63	1.18	0.41	0.93	0.52	1.06				
	1870—85 %	16	10	20	12	17	12				

¹⁾ Stat. Aarb. 1884 Side 54 og 55. Off. Stat. Arbejdslønninger, 3die Række No. 61.

til Kr. 0.68 og Vinteren til Kr. 0.54 og i 1885 Sommerdag til Kr. 0.72, Vinterdag til Kr. 0.66 altsaa

1865	Kost	Sommer	0.68	Vinter	0.54
1885	-	—	0.72	—	0.66
Stigning pCt.					5.7
					22.

Hvorvidt det svarer Regning for Gaardmanden at yde Kosthold, afhænger altsaa af, hvorvidt han ved Kostholdet sparer mere eller mindre end Forskjellen paa Daglønnen. Dette Forhold er imidlertid meget vanskeligt at udrede, og dertil foreligger heller ikke det nødvendige Materiale. Tallene synes imidlertid at tyde paa, at Arbeiderne foretrækker eget Kosthold, da det viser sig, at de med denne Ordning nøies med en forholdsvis ringere Dagløn.

Af omstaaende Tabel No. 8 fremgaar altsaa en Stigen fra henimod 25 til henimod 50 pCt. i Dagløn, for de forskellige Klasser af Arbeidere. Enhver, som har nogen Indsigt i praktisk Landbrug, ved, at dette maa have adskillig Indflydelse paa Driftens Overskud. En Undersøgelse af Forholdet i de enkelte Landsdele viser, at Stigningen er stærkest i de større Jordbrugsdistrikter søndenfjelds og i de trondhjemske Amter, medens den er forholdsvis mindre paa Vestlandet, Lister og Mandal til og med Romsdals Amt. Omstaaende Tal viser Tjenerlønnens Stigen i Amterne.

(Se Tabellen øverst paa næste Side).

Et lignende Forhold kommer tilsyne for Dagarbejdernes Vedkommende, uanseet om de arbejder paa egen eller paa Husbondens Kost.

I de østlige Amter var Stigningen i Dagløn paa egen Kost i samme Tidsrum for en Mand fra ca. Kr. 1.15 til 1.54 = Kr. 0.39 eller 25 pCt. Endnu noget stærkere var Stigningen i de trondhjemske Amter, medens den i de vestlandske Amter kun udgjorde omtrent Kr. 0.20 à 0.25 = 15 à 16 pCt. Daglønnen for Arbeide paa Husbondens Kost har undergaaet lignende Ændring. I de østlandske Amter fra Kr. 0.54 til 0.83 = 0.29 eller en Stigning af over 50 pCt. I de trondhjemske Amter endnu noget mere, men paa Vestlandet Stigning fra Kr. 0.78 til 0.95 = 0.17 eller ca. 20 à 25 pCt. Grundene til denne Forskjel i Arbeidsprisernes Stigen kan være flere, maaske jevnere

Tjenerlønnens Stigen i Amterne 1870—85¹⁾.

Tabel No 9.

Amter.	Tjenestekarle			Tjenestepiger		
	1870	1885	+	1870	1885	+
Smaalenene	132	179	47	59	82	23
Akershus	124	161	37	68	86	18
Hedemarkens	110	158	48	54	77	23
Kristians	104	153	49	58	76	18
Buskeruds	128	183	55	57	85	28
Jarlsberg & Larvik . . .	152	194	42	56	86	30
Bratsberg	136	185	49	55	85	30
Nedenæs	136	188	52	52	75	23
Lister & Mandal	124	158	34	42	66	24
Stavanger	94	119	25	44	57	13
Søndre Bergenhus	101	128	27	47	63	16
Nordre Bergenhus	94	117	23	48	63	15
Romsdal	100	129	29	43	57	14
Søndre Trondhjem	105	155	50	50	77	27
Nordre Trondhjem	119	157	38	55	74	19
Nordland	132	183	51	40	61	21
Tromsø	152	185	33	48	65	17
Finmarken	167	204	37	68	86	18

faldende Binæringer (Søfart, Fiskeri) kan øve nogen Indflydelse; men den hovedsagelige Grund ligger sandsynligvis i Grundeieendommens Udstykning. En forholdsvis stor Mængde af Gaardene drives væsentligt med Eierens og hans Families eget Arbeide, uden nogen større Mængde af Leiehjælp. Derved bliver der mindre Efterspørgsel efter Dagarbeidere og jevnere Priser. Hvorvidt Udvandringen kan have noget med denne Sag at gjøre, skal her ikke nærmere undersøges. Det sees, at Stigningen er stærkest i de Landsdele, hvor Jordbruget er betydeligst, og hvorfra tillige de stærkeste Klager høres over vanskelige økonomiske Tilstande.

Nogen Modvægt har Stigningen i Arbeidspriser vel fundet i den senere Tids stærkere Anvendelse af Maskiner, hvorved noget Haandarbeide spares. Den Lettelse, som derved fremkommer, maa dog ikke overvurderes. Der var

¹⁾ Off. Stat. 3 Række, No. 61, Arbeidslønninger.

f. Ex. efter sidste Tælling (1ste Januar 1891) 12 211 Slaamaskiner og 2 343 Radsaamaskiner. Regnes disse 12 211 Slaamaskiner i Forhold til Landets maaske 160 000 selvstændige Jordbrug findes, at der haves Maskine paa hver 14de Gaard eller at kun 7 pCt. af Gaardene har Høstmaskine. Radsaamaskinerne hører ikke til de arbeidssparende Indretninger, undtagen forsaavidt de nedmulde Kornet samtidigt; thi en rask Saamand saar hurtigere for Haand end Maskinen og denne kræver dog 1 Mand og en eller to Heste.

Vistnok er der ogsaa mange andre arbeidssparende Maskiner, som River, Tærskemaskiner for Hest og Dampkraft osv.; men alt dette antages hidtil kun i mindre Grad at opveie Stigningen i Arbeidspriser. Det maa her ikke glemmes, at heller ikke Maskinen arbejder gratis; dens Kjøbesum skal forrentes og amortiseres, Maskinen skal vedligeholdes, og der skal tilveiebringes Drivkraft og Styrelse. Fordelen er derfor i mange Tilfælde ikke saa stor, som den synes. Det høres f. Ex. ikke sjelden, at Gaardbrugerne udtaler om Damptærskemaskinen, at den ikke arbejder billigere end de almindelige Maskiner for Hestkraft; men der ligger en Fordel i, at Arbeidet bliver gjort til en given Tid og bliver hurtigt færdigt. Kornet kan bringes paa Markedet, naar Tiden er beleilig.

Fra nogle Distrikter høres i den senere Tid tillige, at Arbeiderne er mindre duelige og mindre flittige end før, de ville gjerne have Dagen til at gaa under den mindst mulige Anstrængelse.¹⁾ Ligeledes klages der over Mangel paa Disciplin, Agtpaagivenhed og Lydighed mod Husbondens Anordninger, saaledes at Arbeidet bliver langsomt eller slet udført, naar det ikke foregaar under Husbondens eller en Tilsynsmands stadige Opsigt; noget lignende siges tildels ogsaa om de voxne Sønner, som opholder sig hjemme hos Fædrene. De vil heller foretage sig adskillige andre Ting, eller ogsaa intet, end nyttigt og flittigt Arbeide paa Gaarden.²⁾ I en Henseende er der vistnok en Tilbagegang

¹⁾ Morgenbladet 1889, No. 32.

²⁾ Chr. Bruun: Frisindet Kristendom 1883, Side 47.

i Arbeidssomhed, som neppe kan undgaa at vække Opmærksomhed, nemlig den Nyttiggjøren af Vinteraftener og saakaldte „Smaastunder“, eller „ledige Stunder“ d. v. s. Tider, som ikke anvendes til det ordinære Gaardsarbeide. Disse Stunder blev tidligere brugte til forskjellige nyttige Sysler, nemlig til at holde istand og at forarbeide nyt, mangehaande Gaardsredskab og Inventar, som ere nødvendige i den daglige Virksomhed. Denne Sysselsættelse er til Nytte i mange Henseende; den sparer Penge, og den medfører, som al nyttig Gjærning, Tilfredsstillelse for Sind og Tanker. Tidligere var derfor de fleste unge Mænd i Landsbygderne tilvante at bruge det almindelige Værktøi, som Øx, Kniv, Sag og Høvel og kunde udføre forskjellige Slags Arbeider. Derfor blev især de lange Vinteraftener anvendte paa nyttig Maade. Dette er nu for største Del forbi. Naar Dagslyset om Vinteren er borte, er der i Almindelighed ikke Tale om at udrette noget videre den Dag. Man lægger sig da gjerne til Hvile med en Tobakspibe i Munden, eller sætter sig hen for at læse en politisk Avis, eller foretager sig ingenting. De fleste af Landsungdom forstaar ikke nu at haandtere Værktøi, eller at udføre saadanne Arbeider som omtalt. Nu skal alt gjøres ved dertil særligt oplærte Personer, bare man nu skal have en Slædeskaak, ja undertiden endog kun en Sælepind, skal den gjøres af Haandværkere, ikke at tale om et sammensat Apparat som en Rive. Men alt sligt gjorde før Gutterne paa Gaarden selv. Rigtigheden af de omhandlede Udsagn, skal vi her hverken bekræfte eller bestride, men at Klagerne ikke ere ganske ugrundede kan formentlig ansees som givet. Det vilde ogsaa være et Under, om den norske Landarbeiderstand skulde være ganske upaavirket af den almindelige Strømning, som gaar gennem vor Tid, i Retning af Krav paa ubunden personlig Frihed, til at gjøre og lade, hvad der i Øieblikket findes mest tiltalende, og at kræve det største Maal af Tilfredsstillelse mod mindst mulige Vederlag. Fordringer reises fra alle Kanter om lovbestemt kort Arbeidsdag, om Indflydelse paa Arbeidets Ledelse osv. osv., man ved ikke snart naar Fordringerne vil stanse, men der peges undertiden mod et Maal (Social-

ismen), som vil blive Samfundets Fordærvelse. Vi vil dog antage, at der i Almindelighed ikke mangler Arbeidslyst; men derimod kan det vel hænde, at der ikke altid arbeides paa den mest produktive Maade. Det høres ikke sjelden, at Folk, som har været noget ude f. Ex. i Amerika, beretter om, at der arbeides paa en ganske anden Maade end her.

Udgifterne til Husholdningen eller den daglige Levemaade er ligeledes stegne betydeligt i den Tid, som nærværende Undersøgelse omfatter. Det er en vistnok almindelig kjendt Sag, at Fordringerne til den daglige Levemaade, Klædedragt, Husenes Indredning og Udstyr — eller til Livet i det hele, i den senere Tid har undergaaet betydelige Forandringer og nu kræver større Udgifter. Hvorvidt dette er heldigt eller ikke, hvorvidt det forandrede Levesæt lader sig forene med Hensynet til klog og forstandig Økonomi, eller om Udgifterne i Almindelighed overstiger, hvad der under Hensynet til de forhaandenværende Indtægtskilder kan ansees tilraadeligt, skal ikke her gjøres til Gjenstand for nogen Undersøgelse; det faar blive hver Mands egen Sag at overveie, om hans Udgifter paa denne Post staar i et passende Forhold til hans økonomiske Stilling i det hele, eller om Hensynet til klog Sparsommelighed maatte tilraade Indskrænkninger i nogen Retning. Her skal ikke udtales nogen Mening derom, der høres vistnok af og til Udtalelser om, at man her i Landet, „lever over Evne“ o. l.; men en indgaaende Undersøgelse af denne Sag vil alene blive et Greb ud i det blaa, eller vilde om den skulde give noget brugbart Resultat, fordre en Sum af Oplysninger, som ikke foreligger, og maatte tilige gennemføres i et Omfang, som her ikke er tilstedeligt. Her skal altsaa ikke udtales nogen Mening om denne Side af Sagen; men naar Talen er om Befolkningens økonomiske Kaar, og der klages over Tidens Vanskeligheder, da er Stigningen af Udgifter paa denne Post en Kjendsgjerning, som ikke kan undlade at paakalde Opmærksomhed. Denne Post kan mere end de andre ovenfor omhandlede Udgifter gjøres større eller mindre og lempes efter Omstændighedernes Krav. Aarets Skatter maa betales efter Lovens

Bestemmelse, og Arbeidsudgifter maa udredes, for at Gaardsdriften kan gaa sin regelmæssige Gang. Det daglige Livs Behov er mere elastiske; Udgifterne til disse kan efter vilkaarlig Bestemmelse bevæge sig inden temmelig vide Grændser. Her maa dog paa den anden Side bemærkes, at en Gaardbruger ikke heller i denne Sag er uafhængig. Bortset fra, at han som andre er afhængig af Priser paa Nødvendighedsartikler, og at Livsfornødenhederne maa tilfredsstilles, er han tillige f. Ex. med Hensyn til Kosthold til en ikke ringe Grad afhængig af, hvad der er Skik og Brug i Bygden. Han er omtrent nødt til at paase, at hans Husholdning ikke kommer i Omtale for at være bemærkeligt under, hvad der ansees for jævnt passende Kosthold. Sker dette, vil det have en uheldig Indflydelse paa Gaardsdriften. Han vil have vanskeligere for at faa due-lige Folk og vil have at kjæmpe mod Misnøje og Uvilje fra sine Arbeidere. Den Virkning, et saadant Forhold kan have paa Arbeidet, kjender enhver praktisk Mand, og enhver ved, at en Husbonde ikke er tjent dermed.

At anstille nogen Beregning over hvormeget Leve-maaden skiller sig fra den tidligere, eller koster mere end før, lader sig ikke gjøre; til en saadan Beregning savnes det nødvendige Materiale; men der foreligger dog ogsaa statistiske Tal, der staar i nær Forbindelse med denne Sag, og som bærer et saa bestemt Vidnesbyrd angaaende Udviklingens Retning, at det ikke lader sig afvise.

Kaste vi et Øie paa nogle af dem:

Tabel No. 10. Indførsel af fremmede Varer i Gjennemsnit for Aarene:

	1851—55.	1856—60.	1861—65.	1866—70.	1871—75.	1876—80.	1881—85.	1890.	Forskjel 1891/85—90	%
Ris kg.	296 450	708 100	869 250	1 150 150	1 755 650	1 992 928	2 413 190	2 418 818	1 549 568	178
Kaffe "	4 389 450	4 817 400	5 152 350	5 778 400	6 561 750	7 023 778	7 574 454	8 093 980	2 941 630	57
The "	44 850	48 450	54 150	57 000	72 450	74 539	76 894	89 061	34 907	64
Sukker "	5 320 100	5 383 550	5 078 100	6 076 250	8 317 350	9 231 294	10 564 272	14 951 330	9 873 230	194
Sirup "	900 050	1 112 650	2 088 650	2 834 150	3 540 950	4 521 776	5 079 050	6 917 740	4 829 090	231
Tobaksblade "	1 431 500	1 526 800	1 556 600	1 769 400	2 031 500	2 190 788	1 862 840	1 721 490	164 890	11
Cigarer "	14 900	21 550	24 050	39 000	69 400	67 783	63 382	58 385	34 335	143
Alle Slags Tobak "	1 446 400	1 548 350	1 580 650	1 808 400	2 100 900	2 258 571	1 926 222	1 801 932	221 282	14
Rosiner "	154 000	166 950	212 250	246 750	368 150	423 770	496 982	877 160	664 910	313
Vin liter	961 807	675 845	736 109	1 029 440	1 617 365	1 657 368	1 672 522	2 200 519	1 464 410	198
Silketøier kg.	11 400	9 150	16 400	17 600	24 600	24 699	30 085	43 880	27 433	83
Tøier af Bomuld. "	388 500	435 950	371 400	701 600	1 302 100	1 375 900	1 610 071	2 018 740	1 687 340	455
— af Uld "	294 750	323 650	498 550	546 500	976 600	1 048 669	1 360 735	1 552 661	1 054 111	212
Kornvarer hl.	1 568 787	1 931 858	2 344 676	2 403 060	2 676 872	3 343 266	3 439 199	3 943 000	1 598 324	66
Smør kg.	942 950	1 190 000	1 626 600	1 732 050	1 902 300	3 399 230	3 454 952	2 848 890	1 222 290	75
Kjød "	192 200	352 700	913 535	818 500	1 110 650	3 122 673	4 409 923	7 650 274*	6 736 739	737
Flesh "	347 000	437 450	1 439 000	1 215 650	2 962 400	6 276 501	5 348 670	10 270 452**	8 851 452	610
Folkemængden	1 442 000	1 546 000	1 701 765	1 720 000	1 786 000	1 887 000	1 959 000	1 988 997	287 237	17

* Indført Kjød + $\frac{1}{2}$ Vægt af indført Kvæg. ** Indført Flesh + $\frac{2}{3}$ Vægt af indførte Svin.

Af disse Tal fremgaar med Sikkerhed, at der nu her i Landet i Forhold til Folkemængden bruges forholdsvis meget mere af disse udenlandske, og tildels kostbare Varer end tidligere. Medens Folkemængden kun er stegen med 17 pCt. er Importen af de fleste Varer stegne med et langt stærkere Forhold. Indførsel — altsaa Forbrug — af Kolonialvarer er stegen meget stærkt; men den off. Stat. giver ikke Oplysninger om, hvorledes dette Forhold stiller sig særskilt for Byerne og Landdistrikterne. Det er maaske sandsynligt, at Brug af disse Varer er stegen forholdsvis stærkere i Byerne end paa Landet; men selv dette taget i Betragtning, siger det sig selv, at Byerne med sine 463 631 Indbyggere og Stigning 167 339 ikke formaar at bruge den stærke Forøgelse af indførte Varer, som i dette Tidsrum har udviklet sig. Stigningen kan altsaa ikke forklares paa anden Maade, end at Landbefolkningen bruger disse Varer i langt større Mængde end tidligere.

Dette stemmer tillige med daglige Erfaringer. Det er almindelig bekjendt, at f. Ex. Kaffe nu bruges meget mere end før. Denne Drik nydes nu omtrent i hvert Hus og ikke sjelden et Par Gange om Dagen. I mange Bygdelag er det Skik, at Arbeidsfolket skal have Kaffe en eller endog to Gange dagligt, og det høres, at Gaardbrugere finder det omtrent ugjærligt at drive Gaard her i Bygden uden at bruge meget Kaffe; thi Arbeiderne gjør Fordring derpaa. Paa samme Tid finder man det vanskeligt at nyttiggjøre den skummede Melk. Spørges om den ikke kan nyttiggjøres i Husholdningen f. Ex. som Drik til visse af Dagens Maaltider, høres ikke sjelden det Svar, at dette ikke lader sig gjøre; thi Folkene vil ikke have den, de forlanger Kaffe.

I mange Bygdelag sees, at Kaffekjedlen er et flittigt brugt Kogekar. Dersom der kommer en Kjending indom Døren, trakteres han meget almindeligt med Kaffe, og den maa helst være stærk. Dette gjælder dog mest de sønden-fjeldske og tildels de nordenfjeldske Bygder. Paa Vestlandet bruges i det hele taget mindre af Kolonialvarer. I samme Retning peger den større Indførsel af flere andre Kolonialvarer som Ris 178 pCt., The 64 pCt., Sukker 194

pCt., ligesaa Stigningen i Brug af Tobak i den kostbareste Form, Cigarer 143 pCt. og Vine 198 pCt.

I Brugen af Kolonialvarer ligger et ganske betegnende Merke paa den kostbarere Maade at føre Husholdning.

Ogsaa den stærkere Brug af fremmede Kornvarer er betegnende. Medens Befolkningen er stegen med ca. 17 pCt., indførtes der i 1890 68 pCt. mere og i 5-Aaret 1886--90 i aarligt Gjennemsnit 69 pCt. mere af fremmede Kornvarer end i 1861--65. Aarsagen hertil ligger vistnok for en Del i, at der i den senere Tid bruges mere Korn til Foder for Husdyrene, ligesom der utvivlsomt indføres mere Maltkorn; men som en medvirkende Omstændighed høres ogsaa, at man ikke længere er tilfreds med det Mel, som fremkommer ved Formaling af det hjemmeavlede Korn ved Bygdernes egne Møllebrug.

Tidligere var det meget almindeligt, at Arbeidere fik udleveret Mel og maaske andre Fødevarer fra Gaarden. Nu er det Skik, at Gaardmanden giver dem en „Seddel til Landhandleren“, hvor de for Gaardmandens Regning faar udleveret, hvad de behøver eller skulle have. Det siges ogsaa, at den fineste og kostbareste Vare paa dette Hold er mest efterspurgt. At denne Maade at tilveiebringe Kostholdet falder kostbarere saavel for Gaardmand som for Arbeider, kan vel neppe betvivles.

Der berettes endog med Krav paa Paalidelighed, at Fattigfolk, som ved Fattigforstanderens Anvisningsseddel faar Mel udleveret fra en Gaardbruger, ikke sjelden gaar hen til nærmeste Landhandler og bytter dette om i en til samme Værdi svarende, mindre Mængde „Bymel.“ Landets egen Avling af Kornvarer er fra 1861--65 til 1886--90 stegen med 36 pCt.; men samtidigt er Indførselen stegen med 69 pCt. Dette er ganske vist for en ikke ringe Del afhængigt af Aarsvexten; men sandsynligt skriver det sig rimeligvis fra den stærke Overgang, som har fundet Sted, fra Brugen af Byg og Havre til at bruge Rug som almindeligt Brødkorn. Det sees saaledes, at der i 1861--65 blev indført 1 196 262 Hl. Rug; men i 1881--85 indførtes 2 077 080 eller i 1890 2 115 732 Hl., en

Stigning af 74 eller 77 pCt. Samtidigt er Landets egen Rugavling fra 1861—65 til 90 stegen med 158 522 Hl. = 93 pCt. Disse Tal vidner om, at der har fundet en stærk Udvidelse Sted i Brugen af Rug i Husholdningerne, og da kun nogle ganske faa Herreder dyrker tilstrækkeligt for egen Forsyning, er det indlysende, at der maa et ikke ringe kontant Udlæg af Penge til for at tilveiebringe det nødvendige af denne fremmede Kornsort. At denne Overgang til Rug har fundet Sted ogsaa paa Landsbygden, derom vidner tilstrækkeligt Jernbanernes Fragtlister, som viser, at aarligt gaar store Mængder af Kornvarer, sandsynligvis hovedsaglig Rug, til Landstationerne. Følgende Tal viser dette for 1889—90:

Korn- og Fedevarer i Trafikaaret 1889—90.

Sendt fra Stationerne til Byerne og til Stationerne fra Byerne.

Tabel No. 11.

Jernbaner.	Kjød og Flesek.		Kornvarer.		Smør.		Ost.
	Fra Stationerne,	Til Stationerne,	Fra Stationerne,	Til Stationerne,	Fra Stationerne,	Til Stationerne,	
	Tons.	Tons.	Tons.	Tons.	Tons.	Tons.	
Smaalensbanen . .	718	283	892	5 333	236	218	}
Kongsvingerbanen	100	142	330	7 178	140	25	
Chr.a—Drammen .	1	66	41	2 150	16	62	
Drammen—Skien .	3	54	10	209	94	170	
Dr.—Randsfjord .	26	297	7	1 570	106	147	}
Dr.—Randsfjord .	12	183	56	9 827	108	42	
Eidsvold—Hamar .	112	61	18	2 560	185	46	
Rørosbanen . . .	104	286	17	3 363	540	150	
Rørosbanen . . .	9	12	66	1 053	23	3	}
Rørosbanen . . .	36	189	33	5 278	175	4	
Merakerbanen . . .	62	46	87	1 122	56	10	
Jæderbanen . . .	115	21	95	1 038	108	8	
Bergen—Voss . . .	44	10	5	1 158	56	16	}
Hovedbanen . . .	146	292	292	11 500	1 343	100	

4*

1 Ton = 1000 kg.

Heraf sees, at i Trafikaaret 1889—90 blev fra Kristiania til Smaalensbanens Stationer ført 5 333 Tons Kornvarer, til Kongsvingerbanens Stationer paa norsk Grund 7 178 Tons, til Randsfjordbanen 1 570 Tons, ja endog til Eidsvold—Hamarbanen 2 560 Tons, hvoraf kun 1 423 til Hamar By, medens der fra denne blev sendt 1 052 Tons til Røraasbanens Stationer. Endog Stationerne Hjellum til og med Løiten, altsaa i Hedemarkens stærkeste kornproducerende Bygder, modtog fra Kristiania 962.8 Tons Kornvarer.

Lignende Forandringer kommer tilsyne i Tallene for Fødevarer, Smør, Kjød og Flesk. Uagtet Landets Produktion af disse Frembringelser er stegen ganske betydeligt, uden at der foreligger Materiale til en bestemt Beregning, sees dog, at Indførselen fra Udlandet i det her omhandlede Tidsrum er stegen med respektive 75, 737 og 610 pCt. Kjød og Flesk gaar til mange Landdistrikter i langt større Mængde, end der udføres. Ogsaa noget Smør sendes til Landdistrikterne. Hvorvel dette er mindre Mængder, er det dog neppe tvivlsomt, at det er betydeligt mere end i Aarene 60. En Sammenligning viser, at der nu alene med Jernbanerne tilføres Indlandet næsten ligesaameget Kjød, Flesk og Smør, som Landets hele Import i Aarene 1861—65. Disse Tal staar saaledes:

	Kjød og Flesk.	Smør og Ost.
1890 ført med Jernbanerne . .	kg. 2 132 000	1 375 000
Import 1861—65	„ 2 352 535	1 626 600 ¹⁾

Desuden kommer selvfølgelig en Del af disse Varer til Distrikterne paa anden Maade, navnlig til de Distrikter, som ikke gennemskjæres af Jernbaner. Saaledes f. Eks. til Kystdistrikterne saavelsom Nordland og Finmarken med Dampskibe fra Kristiania og Bergen.

Denne stærke Stigen i Indførsel af saavel Fødevarer, der kunne henregnes til det daglige Livs Nødvendigheder, f. Eks. Korn, Kjød, Flesk, Smør, som andre, der ialfald staar paa Grændsen af Nødvendighedsvarer som Kaffe, The, Sukker, Ris o. fl. og rene Overflodsvarer som Cigarer,

1 Ton = 1000 kg.

¹⁾ Søm.

Tobak, Rosiner og Vine vidner om, at der nu bruges et kraftigere og bedre Kosthold, ligesom Nydelsesmidler har fundet en langt stærkere Indgang. At dette medfører forøgede Udgifter er ganske selvsagt.

I samme Retning peger ogsaa den anførte Opgave over indførte Manufakturvarer ikke alene vævede Varer, skikkede for det daglige Behov som Uld- og Bomuldstøier, men ogsaa Silketøier, der vel ialfald kan siges at staa Luxusvarernes Gruppe nær. Her findes for Silketøier Stigning 83 pCt., Bomuldstøier 455 p Ct., Uldtøier 212 pCt.

Alt dette vidner om, at der ligeledes stilles andre Krav til Klædedragten. En medvirkende Grund til den stigende Indførsel af Tøier, saavel af Uld som Bomuld, er vel, bortset fra Folkemængdens Stigen, at Husindustrien i de senere Aar er meget indskrænket. Tidligere dyrkede hver Mand Lin, Husets Kvinder spandt og vævede saavel Lintøi som Uldtøi, og Dygtighed i denne huslige Syssel blev anset som en af de ypperste Færdigheder, Landbefolkningens Kvinder havde at tilegne sig. At kunne ordne og tilse Husflidens Gjerning og deri vejlede sine Døtre og Piger var dengang blandt en duelig Husmoders Pligter ligesaavel som at tilse Husholdningens Gjøremaal og holde Orden i Stabur, Køkken og Kjælder. Nu er Husindustrien for en væsentlig Del forsvunden, og de hjemmevævede Tøier har i stor Udstrækning vejet Pladsen for købte Varer. Som Grund for Husindustriens Aftagen anføres meget almindeligt, at Tøier kjøbes nu saa billigt, at det lønner sig ikke længer at tilvirke dem hjemme. Rigtigheden heraf skal ikke nærmere undersøges, men hvorvidt det lønner sig eller ikke, afhænger ialfald for en stor Del af, hvorvidt den Tid, som anvendtes i de nævnte huslige Sysler, kan anvendes og nu virkelig anvendes til anden Gjerning, som giver et større økonomisk Udbytte, eller om denne Tid gaar unyttet hen. Her skal ikke udtales nogen Mening om, hvorledes denne Sag nu stiller sig; men det tør være tilladt at tænke sig Muligheden af, at det økonomisk heldigste Resultat i mange Tilfælde tilhørte den gammeldagse Husskik. Her maa dog tillige erindres, at der i den senere Tid er foregaaet Foran-

dringer i Landbruget i det hele, der har til Følge, at Frembringelsen af de for Husindustrien nødvendige Raastoffer kan falde vanskeligere eller mindre lønnende end før. I dette Forhold ligger sandsynligvis ogsaa i Virkeligheden en stærkt medvirkende Grund til den antydede Forandring.

Direktør Kjær opstiller i statsøkonomisk Tidsskrift 1887 i sin Afhandling: „Nogle Bidrag til Bedømmelsen af den økonomiske Udvikling med særligt Hensyn til Norge“ over Forbruget pr. Indbygger saaledes:

	1850	1880
„a Indenrigske Produkter:	Kr.	Kr.
Af Agerbrug og Fædrift	68	103
— Skovbrug (Brænde)	4	14
— Industri ($\frac{2}{3}$ af sammes Brutto)	10?	28?
— Fiskeri	3?	5?
Tilsammen a indenrigske Varer	85	150
b udenrigske —	38	78
Ialt	123	228

Multipliceres disse Tal med Folkemængden i 1850 og 1880 (1 400 000 og 1 920 000), fremkommer som Forbrugets Totalværdi i 1850 Kr. 172 Millioner og i 1880 Kr. 438 Millioner, hvorefter den aarlige Progres skulde have været + 3.17 pCt.“

Disse Tal viser altsaa et Resultat, der gaar i samme Retning som ovenfor fremstillet, nemlig et større Forbrug, altsaa kostbarere Levemaade. Tallene angive Gjennemsnitsforholdet for hver Indbygger uden at skille mellem By og Land; men alt, hvad man kan iagttage angaaende dette Forhold, peger paa, at Stigningen har fundet Sted baade i By og Bygd.

Den samlede Stigning i de Aar, Tallene omfatter, er pr. Indbygger:

Udenlandske Varer	Kr.	20 = 52.6 pCt.
Indenrigske Varer	„	72 = 92.3 „
Ialt „	„	105 = 85.4 „

Viser det sig altsaa, at Brugen af mange Slags fremmede Varer er stegen uforholdsmæssigt i Sammenligning med Folkemængden, saaledes Kaffe over 3 Gange saa stærk Stigen, Ris 10 Gange, Sukker 11 Gange, Vine 12 Gange, Silketøier 5 Gange, Bomuldstøier 27 Gange, Uld-

tøier 12 Gange saa meget som Folkemængden, og enkelte, saavel Luxus som Fødevarer, f. Ex. Rosiner, Kjød og Flesk endnu meget mere, da maa det være klart, at der kræves et kontant Udlæg for at købe disse Ting. Men dette kontante Beløb er ikke altid saa let at tilveiebringe. Der anvendes ogsaa i vor Tid ganske vist adskillige Penge til Udgifter, som tidligere var ukjendte. Den store Mængde af Handelsmænd, som nu har nedsat sig over alle Bygder, yder en rig Anledning til Erhvervelse af Gjenstande, dels i større eller mindre Grad virkelig nyttige, dels ligefrem unyttige, der tidligere ikke kjendtes, eller i ethvert Fald ansaaes som en Luxus, som alene den formuende kunde tillade sig. Der anvendes nu Penge paa en Mangfoldighed af Gjenstande bestemte til Pryd eller Fornøielse eller til en Nytte, som dog godt kunde undværes. Naar man kaster et Øie indom, ikke alene i mange Kjøbmandsforretninger i Byerne, men ogsaa hos Landhandlerne opover Bygderne, vil der findes udstillede en Mangfoldighed af forskjellige Ting, som man undres over, at nogen har Brug for. Men de bliver dog kjøbt, ellers kunde det ikke svare Regning at slæbe dem op gennem Bygderne. En reisende Handelsmand vides for et Par Aar siden ved en Forretningsreise paa 3 å 4 Uger i Smaalenene, Akershus og en Del af Kristians Amt at have afsat 18 Skip-pund = 2880 Kg. Sukkertøi; men dette var selvfølgelig kun en Del af, hvad disse Distrikter kjøber af deslige Sager. Ved den bekvemme Anledning, Landhandleren yder til Anskaffelse af en Mangfoldighed af Gjenstande, hvoraf en stor Del kan ansees som lidet nyttige, har de utvivlsomt bidraget til Pengeudlæg, som i mange Tilfælde uden Savn kunde været sparet. En lignende Indflydelse har de lette Kommunikationer havt; de har bidraget til, at Skik og Brug i almindelig Levevis kommer udenfra ind i Landsbygderne. Dette kommer ogsaa tilsyne i Husenes Indretning og Udstyr. Der bygges nu større, smukkere, rummeligere Huse med flere Værelser og i enhver Henseende mere komfortable. Møblementet er fuldstændigere og bedre. Det sees, at Stuerne prydes med Gardiner og Blomster i Vinduerne, endog hos Dele af Befolkningen,

hvor dette tidligere var ukjendt. Der er Fremgang ogsaa paa dette Hold. Sees der altsaa Bevægelse, Udvikling, Fremskridt paa alle Retninger i den daglige Levemaade, er det vel ogsaa klart, at dette maa koste Penge. Det er derfor en ligefrem Sag, at Levemaaden er bleven dyrere. At denne Udvikling er skeet, maa selvfølgelig sees i Forbindelse med og er ialtfald tildels en Følge af Fremgang i almindelig Kultur. Denne Forandring er tillige selv et Hjælpe-middel i Kulturudviklingens Tjeneste og yder et mægtigt Bidrag til almindeligt Velvære. Forsaavidt maa Forandringen betragtes som et glædeligt Fremskridt. Hvorvidt den antydede Forandring i Levemaade ogsaa tra et rent økonomisk Standpunkt betragtet i et og alt kan ansees heldig, skal som ovenfor antydet her ikke gøres til Gjenstand for nogen Betragtning. Der kan neppe med rette reises nogen Bebreidelse mod vort Folk for overdaadig Levemaade, forsaavidt de antydede Forandringer altsaa ikke foraarsager større Udgifter, end Hensynet til forstandig Økonomi gjør tilraadeligt, kan man alene med Tilfredsstillelse betragte en Forandring, der yder forøget Velvære paa samme Tid som den utvilsomt er et Hjælpe-middel til Fremskridt i almindelig Kultur.

Hvorledes den økonomiske Side af Sagen stiller sig, faar det blive hver Mands egen Sag at undersøge. Forsaavidt det skulde vise sig, at der paa enkelte Hold er gaaet for vidt, er det Tid at gjøre Indskrænkninger. Det falder vistnok svært i denne Slags Sager at indskrænke sig og at give Slip paa Behageligheder, som allerede har vundet Hjemstavnets ret i Huset. Vi vil haabe, at dette ikke i nogen Almindelighed vil vise sig nødvendigt; men er det nødvendigt, faar det ske. Dette er en Lod, som undertiden træffer Mænd i alle Samfundsklasser, og den norske Gaardbrugerstand kan ikke heller vente at fritages derfor.

IV. Pantegjælden.

Den paa Gaarden hvilende Pantegjæld nævnes almindelig som en af vort Landbrugs store Ulykker og de deraf følgende Renter og Afdrag som en af de tyngste Udgiftposter paa Gaardbrugerstandens Budget.

Det lader sig ikke modsige, at Gjældsbyrden er betydelig, ligesom det er bekjendt, at den i de senere Aar har været i stadig Stigen.

Over Pantegjældens Størrelse haves ingen bestemte Opgaver; den officielle Statistik har derom ikke Oplysninger. Dette er i Virkeligheden ogsaa en meget vanskelig Sag at finde Rede paa; selv en Gjennemgaaelse af alle Landets Panteregistre vilde ikke give nogen paalidelig Oplysning om Gjældens virkelige Størrelse. Det er nemlig en meget almindelig Fremgangsmaade, at der betales Afdrag paa Pantelaan, men uden at Aflæsning og Afskriving i Pantebøgerne finder Sted, før det hele Laan er betalt. Ikke sjelden undlades Aflæsning endog, naar det hele Laan er betalt. Summen af samtlige i Bøgerne staaende Laan er derfor antagelig adskilligt større end den til enhver Tid eksisterende Gjæld,

I Finantsdepartementets Foredrag af 7de Marts 1851, der ligger til Grund for den kgl. Prp. til Lov om Oprettelse af en Pantelaanindretning, og om Forhøielse af Rentefoden for Sparebankindskud samt betræffende Bevilgning af 500 000 Spd. til Grundfond for en Pantelaanindretning (St. Fh. 1851, 5 D 2, Side 6) angives Pantegjælden (formentlig Landdistrikternes) til offentlige Indretninger, Kasser og Umyndige, saaledes:

1. Statskassen tilhørende	Spd.	500 000
2. Oplysningsvæsenets Fond	„	1 900 000
3. Pensionsvæsenet for Geistliges Enker . . .	„	250 000
4. Offentlige Stiftelser under Kirkedepartementet	„	1 450 000
5. Krigshospitalskassen og de offentlige Stiftelser, som bestyres i Forening med denne	„	187 000
6. De under Overformynderiets Bestyrelse staaende Midler, som kan anslaaes til	„	2 500 000
7. De under Marinedepartementets Bestyrelse henhørende Kasser	„	60 000
8. Tilhørende Norges Bank	„	5 900 000

Tilsammen Spd. 12 747 000

= Kr. 50 988 000

Indstillingen blev bifaldt og kgl. Prp. fremsat ved Resol. af 30te April 1851. Derefter blev Hypothekbanken

oprettet ved Lov af 18de Septbr. 1851. Dens Grundfond var fra først af Kr. 2 Mill. og er senere (til 1888) forøget til Kr. 10.5 Mill., hvoraf henved 2 Mill. er tilveiebragt ved Bankens eget Overskud, hvoraf desuden i 1888 er dannet et Reservefond paa Kr. 500 000¹⁾. Nu i disse Dage er saavidt vides Bankens Grundfond atter forøget med en Million.

I 1851 udgjorde altsaa ifølge Finantsdepartementets Opgjør den samlede Pantegjæld i Landdistrikterne Kr. 51 Mill. Ved Udgangen af 1855 havde Hypothekbanken udestaaende mod Pant i fast Eiendom i Landdistrikterne Kr. 5 131 756²⁾ i det hele Kr. 5 518 468³⁾. Derimod har vi ikke kunnet finde Oplysninger om, hvormeget der var tilført den samlede Pantegjæld fra andre Laanekilder eller hvormeget Gjælden paa den anden Side var indskrænket ved Afbetaling. Der er imidlertid liden Sandsynlighed for, at Gjælden skulde være meget øget ved Laan fra offentlige Fond; thi under den stærke Laanetrang, som var raadende før Hypothekbankens Oprettelse, var vistnok Fondenes Laaneevne udnyttet til det yderste. Da staar altsaa tilbage Norges Bank og private Laanekilder. Det kan maaske antages nogenlunde at nærme sig det rette for Landdistrikterne at opstille følgende:

Gjæld 1851 (ifølge Finantsdepartementets Opgave)	Kr. 51.0 Mill.
1855 udlaant af Hypothekbanken	„ 5.1 —
andre Laanekilder	„ 3.9 —
samlet Gjæld 1855 Kr. 60.0 Mill.	

Senere findes følgende Opgaver over i Landdistrikterne thinglæste og aflæste Hefter, afrundet til Millioner Kroner.

¹⁾ Ref. Aarsmødet 1888, Side 101.

²⁾ Ref. Aarsmødet 1888, Side 149.

³⁾ Stat. Aarb. 1884, Side 89.

Thinglæste og aflæste Heftelser 1856—90.

Tabel No. 12.

	Thinglæste Mill. Kr.	Aflæste Mill. Kr.	Forskjel Mill. Kr.	Sum af Gjæld ¹⁾ .
1856—60 ¹⁾	104.7	54.3	50.4	110.4
1861—65 ¹⁾	117.1	65.1	52.0	162.4
1866—70 ²⁾	92.0	76.5	15.5	177.9
1871—75 ²⁾	115.3	95.2	20.1	198.0
1876—80 ²⁾	155.3	82.0	73.3	271.3
1881—85 ³⁾	159.9	94.3	65.6	336.9
1886—90 ⁴⁾	182.0	129.0	53.0	389.9
1856—85	744.3	467.4	276.9	
1856—90	926.3	596.4	329.9	

Sum af Gjæld vises her vistnok noget for høj.

Ovenfor har vi antaget Pantegjælden ved Udgangen af 1855
at være Kr. 60.0 Mill.

Her beregnet Tilvækst 1856—85 „ 276.9 —

Samlet Gjæld ved Udgangen af 1885 Kr. 336.9 Mill.

I Finantsdepartementets Foredrag om Rentefodens
Nedsættelse for Pantelaan, Indst. af 14de kgl. Resol. af
26de Mai 1886, Sth. Prop. Nr. 72 1886, Side 9, gives
om Pantegjælden følgende Oplysninger for Udgangen af
Aaret 1885:

Udlaant af Hypothekbanken 30te Juni Kr. 71.0 Mill.

— - Norges Bank ved Udgangen af 1885 . . „ 9.4 —

— - Sparebankerne ved Udgangen af 1885 . . „ 15.5 —

Under Kirkedepartementet sorterende Fonds 30te Juni „ 14.3 —

Derunder ogsaa Rest af Købesummer for solgt

Jordegods.

Fonds under Finantsdepartementet, 30te Juni . . . „ 3.8 —

Fonds under Forsvarsdepartementet, 30te Juni . . „ 6.0 —

Enkekassens og Bestillingsmændenes Pensionskasse,

30te Juni „ 11.5 —

Statsbanerne 30te Juni „ 1.3 —

Umyndiges Midler 1ste Januar 1884:

Obligationer i fast Eiendom Kr. 11.8

Efter Skifteudlæg i Do. „ 6.9

Efter Do. Do. og Løssøre „ 1.0

„ 19.7 —

Tilsammen Kr. 152.5 Mill.

¹⁾ Oth. Prp. Nr. 15 1878. Bilag Side 41.

²⁾ Stat. Med. 1890 Side 43 og 44.

³⁾ Do. do. 1889 — 10 o. f.

⁴⁾ Do. do. 1893 — 37.

Hertil kommer Privatbankers, Assuranceselskabers, Legaters og milde Stiftelsers samt Privates Pantelaan. Om Beløbet af disse Laan savner Departementet Oplysning. I Meddelelser fra det stat. Centralbureau 1882, Side 7, angives Rigets samlede Pantegjæld ved Udgangen af 1880 til noget over 420 Mill. Kr. I det følgende Tidsrum er Pantegjælden antagelig over det hele steget. Kan man bygge noget paa det anførte Anslag, der som anført paa det citerede Sted er meget usikkert, skulde Beløbet af Rentefordringer udenfor de ovenfor specielt opregnede udgjøre over 300 Mill. Kr.

Kan man nu sætte den samlede Pantegjæld til ca. 450 Mill. Kr., skulde deraf, efter det i de nævnte Meddelelser saavel som i Oth. Prp. Nr. 15 1878, Side 89—90, opstillede Forhold, noget over 300 Mill. Kr. antages at falde paa Landdistrikterne.

Finantsdepartementet kommer altsaa i 1886, det vil sige Udgangen af 1885, til en Pantegjæld i Landdistrikterne af noget over Kr. 300 Mill. Den ovenfor opstillede Beregning efter Beløb af thinglæste og aflæste Hefter viser . . . 336.9 „

Disse Tal fjerner sig ikke saa meget fra hinanden, især naar der tages i Betragtning, at en Beregning efter thinglæste og aflæste Hefter altid er udsat for at vise en noget for høi Sum for samlet Pantegjæld.

Ved Opgaven over tinglæste og aflæste Hefter findes, at Gjælden ved Udgangen af 1890 skulde være

1855 Kr. 60 Millioner.

1890 Gjælden stegen med . . . 329 —

Tilsammen Kr. 389 Millioner.

Dette Beløb er dog utvilsomt adskilligt for høit, eftersom der stadigt betales Afdrag, uden at disse altid aflæses, medens hver ny Gjældsstiftelse, for hvilken Pantedokument udstedes, bliver thinglæst. Der haves altsaa Angivelse over enhver Tilvæxt i Pantegjæld, medens Nedgang ikke i fuld Udstrækning kommer tilsyne. Det turde kanske komme Sandheden nærmest, om man antager Landdistrikternes samlede Pantegjæld ved Udgangen af 1890 at være Kr. 350 Millioner. En Sammenstilling af Gjæl-

dens Stigen med Stigningen i Eiendommenes Værdi viser følgende Tal:¹⁾

Aar.	Skylddalerens Værdi.	Samtlige Eiendommenes Værdi.
	Kr.	Kr.
1852—60	2 239	536 137 000
1861—70	2 412	577 549 000
1871—80	2 926	700 635 000
1881—85	3 319	793 467 000
	Skyldmarkens Værdi.	
1881—85	1 588	793 467 000
1886—90	1 608	803 599 608
1890—	1 705	852 075 455

Eiendommenes Værdi i Forhold til den sandsynlige Pantegjæld i Millioner Kr. ved Udgangen af

Aarene.	Værdi.	Gjæld.
1852—60	536.1	110.4
1871—80	700.6 + 164.5	250.0 + 139.6
1881—85	793.5 + 92.9	300.0 + 50.0
1886—90	803.6 + 10.1	350.0 + 50.0
1890	852.1 48.5	350.0
1860—86/90	267.5	
1860—90	852.1 316.0	

Heraf sees, at Eiendomsværdien fra Udgangen af 1860, regnet efter Gjennemsnitsværdi 1852—60 til 1890 efter Gjennemsnit 1886—90 er stegen med Kr. 267.5 Millioner, medens Pantegjælden i samme Tid er stegen med Kr. 239.6 Millioner, eller om man vil tage Gjælden efter Beregningen i tinglæste og aflæste Heftelser, uden Afkortning for betalte, men ikke aflæste Afdrag, er Gjælden stegen med Kr. 279.5 Millioner. Efter første Alternativ er Eiendomsværdien stegen med Kr. 27.9 Millioner mere end Gjælden; efter sidste er Gjælden stegen med Kr. 12.0 Millioner mere end Eiendomsværdien. Sandsynligheden taler for, at Værdien her er stegen stærkere end Gjælden.

Det betænkelige i dette Forhold er imidlertid, at den fortsatte Stigning i Eiendommenes Værdi er mere begrændset. Størrelsen og Værdien af den aarlige Produktion i Forhold til Omkostningerne bestemmer Eiendom-

¹⁾ Off. Stat. 3die Række: Faste Eiendomme 1876—85, Side 40 og 58.

menes Værdi, og disse Faktorer kunne ikke strækkes ud over visse Grændser. Gjældens Stigen kan fortgaa saalænge nogen Laangiver vil tage Eiendommen som Pant, og naar Grændsen i denne Retning er naaet, da — ja da staar Eierne i en meget vanskelig Stilling, forsaavidt han fremdeles har Behov for Tilskud af fremmed Kapital

Antages Landdistrikternes Pantegjæld nu at være Kr. 350 Millioner, falder dog ikke hele dette Beløb Gaardbrugerstanden tillast, idet der ogsaa er andre næringsdrivende i Landsbygderne, som kan have Laan af Hypothekbanken, saavel som andre Fonds og Laaneindretninger. Det vil imidlertid neppe være nogen forholdsvis betydelig Del af Pantegjælden, som falder paa Laantagere udenfor Gaardbrugerstanden; vi ville derfor her betragte det hele Beløb som hvilende paa denne. Der vil da af 350 Millioner efter $4\frac{1}{2}$ pCt. blive en aarlig Udgift Kr. 15 750 000 til Forrentning af Gjælden, som Landbruget maa bære. Fordelte paa Landets ca. 500 000 Skyldmark falder altsaa Gjæld Kr. 700 paa hver. Dette giver en aarlig Udgift til Rente af Kr. 31.50 pr. Skyldmark, hvilket er en meget følelig Byrde. Regnet efter Skyldmarkens Gjennemsnitsværdi for Aarene 1886—90 Kr. 1 608, udgjør Gjælden nu 43.75 og den aarlige Renteudgift 1,97 pCt. af Jordværdien. Regnet efter Gjennemsnitsværdien for Aarene 1861—70 Kr. 2 412 pr. Skylddaler eller ca. 1 200 pr. Skyldmark mod Kr. 1 608 i Aarene 1886—90 er Skyldmarkens Værdi stegen med Kr. 400 = 33 pCt. (regnet efter Værdien i 1890 er Stigningen 41.7 pCt.), medens Pantegjælden fra 1865—90 er stegen med 116 pCt.

Denne store Pantegjæld og deraf følgende Renter og Afdrag er vistnok en af de tyngste Byrder den norske Gaardbrugerstand har at bære. Og denne Gjældsbyrde viser sig stadigt stigende, ligesom den Forhøielse af Hypothekbankens Grundfond, som gjentagne Gange har vist sig nødvendig, har vidnet om en altid stigende Laanetrang. Hvorvel denne Side af vort Landbrugs Økonomi i det hele taget ikke har det heldigste Udseende, maa det dog tillige erindres, at det vistnok er en betydelig Del af denne Gjæld, som er stiftet for at tilvejebringe Midler til fordel-

agtige Foretagender, som f. Ex. Dyrkning af Jord, Grundforbedringer o. s. v. Forsaavidt er altsaa Laan en Fordeel og vil bidrage til øget Velstand. Et Forsøg paa at angive nogen bestemt Del af Gjælden som stiftet i produktivt Øiemed, vilde dog kun blive en Gjætning udi det blaa.

Den største Del af Gjælden er formentlig stiftet for at betale en Købesum for Gaarden eller at udløse Medarvinger, idet disse enten har modtaget et Pantedokument eller er betalte med Penge, som er tilveiebragt mod Pant i Gaarden. Undertiden, men dog forholdsvis sjelden, høres om Laan for at opretholde en Levemaade, som ikke ved de ordinære Indtægtskilder kan fortsættes.

Naar en Arving overtager Gaarden, sker det meget almindeligt enten paa den Maade, at han behefter den meget stærkt med Pantegjæld for at kunne udløse sine Medarvinger, eller ogsaa, at to eller flere Arvinger deler Gaarden.

Begge disse Fremgangsmaader er mislige og ville under vore nuværende Arveforhold sikkert føre til Nedgang i økonomisk Velvære. Vor nugjældende Arvelovgivning, Lov af 26de Juni 1821 om Odels- og Aasædesretten og Lov af 31te Juli 1854 om Arv, har i høi Grad paaskyndet saavel Gjældsstiftelsens Stigen som Gaardenes Deling, medens Lov af 9de Mai 1863 om Forandring i Loven om Odels- og Aasædesretten vel tilsigtede at bringe den ved Arv almindelig fulgte Praxis ind i et heldigere Spor, men ikke har formaaet at udrette, hvad man ventede.

Stigende Gjæld og for stærk Udstykning af Jorden, der hos os er i betydelig Fremgang, er fremkaldte af fælles Aarsager og virker omtrent paa samme Maade til at hemme Landmandens Virksomhed eller vanskeliggjøre hans Stilling og bringe ham i en stadigt ringere Position med Hensyn til økonomisk Velvære.

V. Udstykning og dens Fremgang.

Som ovenfor anført har Gaardenes Deling, paaskyndet ved uheldig Lovgivning, hvortil vi senere skulle komme tilbage, saavel som ved vanskelige økonomiske Vilkaar, gaaet

hurtigt fremad i det Tidsrum, som nærværende Undersøgelse omfatter.

Vi skulle give en kort Fremstilling af Udstykningens Fremgang; følgende Tal kaster et Lys over dette Forhold fra indeværende Aarhundredes Begyndelse:

Jordens Udstykning.

Tabel. No. 13.

	Matri- kulerede Brug.	Stigning.		Egentlige Jordbrug.	Stigning.		Middels Skyldd.	
		i Antal.	i pCt.		i Antal.	i pCt.	Matri- kulerede Brug.	Egentl. Jordbr.
1802 ¹⁾	79 256							
1819 ²⁾	93 621	14 365	18.1	93 621				
1835 ^{1), 2)}	103 192	9 571	10.2	103 192				
1838 ^{1), 2)}	110 786	17 165 ⁶⁾	18.3	110 786	17 165 ⁶⁾	18.3	2.18 ⁶⁾	
1845 ²⁾	113 567	2 781	2.5				2.12	
1855 ²⁾	126 762	13 195	11.6				1.90	
1865 ²⁾	145 500	18 738	14.8	133 991	23 205	20.9	1.65	
1875 ³⁾	173 183	27 683	19.0	137 697	3 706	2.8	1.39	1.69
1885 ⁴⁾	188 389	15 206	8.8	173 363	35 666	25.9	1.27	1.37
1835—75		69 991	67.7		34 505	33.4		

¹⁾ Schweigaard: Norges Statistik, Side 35, 40 og 41.

²⁾ Off. Stat. C-no. 11 for 1870, Side VI.

³⁾ Off. Stat. C-no. 11 for 1875, Side III.

⁴⁾ Off. Stat. 3die Række, 1876—85, No. 73, Side I. Disse Tal fra 1885 er beregnede paa et andet Grundlag og bruges derfor ikke her til Sammenligning.

⁵⁾ Off. Stat. C-no. 11 for 1870, Side VII.

⁶⁾ Fra 1819.

Tallene for 1802, 19, 35 og 38 betegner saavidt man kan se (Schweigaard: Norges Statistik Side 35, 40 og 41) det samme, som i den senere Tids officielle Statistik forstaaes ved: „egentlige Jordbrug.“ Under denne Forstaaelse er Antallet af dette Slags Eiendomme i Aarene 1835—75 steget med $34\,505 = 33.4$ pCt.

For nærværende Undersøgelse ligger Hovedsagen paa, hvordan Forholdet stiller sig for de egentlige Jordbrug. Blandt det samlede Antal matrikulerede Eiendomme er der nemlig en stor Del, som gjerne kan siges ikke at vedkomme det egentlige Jordbrug, idet de fornemmelig tjener som Bosted for Haandværkere, Handelsmænd, Sømænd o. s. v., der henter sit hovedsagelige Erhverv fra andre Virksomheder. Hvorvel der paa disse smaa Jordlodder i mange Tilfælde kan holdes en Ko eller nogle Faar og dyrkes nogle Poteter, giver de dog kun et forholdsvis ubetydeligt Bidrag til Eiernes Underhold.

For de egentlige Jordbrugs Vedkommende har vi troet at kunne antage, at Opgaven over Antallet i 1838 er ensbetydende med egentlige Jordbrug. Der var da, som Tabellen viser, 110 786 særskilt matrikulerede Eiendomme. Om dette Tal sammenlignes med Tallet for egentlige Jordbrug i 1875—137 697, findes altsaa en Stigning af $26\,911 = 24.3$ pCt. En Sammenligning af Gjennemsnitsskylden viser for hver Gaard eller matrikuleret Jordlod i 1838 Skylddaler 2.18 og i 1875 — 1.39 eller for egentlige Jordbrug 1.69 Skylddaler. Altsaa en Nedgang i Middels Skyld af 0.79 og 0.49 Daler $= 36.2$ og 37.1 pCt. Disse Tal viser altsaa en betydelig Nedgang i Gaardenes Størrelse regnet efter Skyldværdien.

Men her kommer ogsaa et andet Moment til, som ikke maa tabes afsyne, nemlig den i disse Aar stærkt udvidede Produktion. En Undersøgelse af Kornavlens Fremgang viser følgende Tal:

Sæd, Avling og tilsaaet Areal, 1835—90.

Tabel No. 14.

Aar.	Sæd hl. Bygværdi.	pCt.	Avling hl. Bygværdi.	pCt.	Tilsaaet Areal ha.
1835 ¹⁾	521 870		2 650 638		143 316
1845	684 396	+ 31.10	3 790 273	+ 42.99	181 487
1855	812 997	+ 18.80	4 981 788	+ 31.44	213 642
1865	854 613	+ 6.35	4 960 264	+ 0.34	217 987
1875	938 386	+ 2.83	7 133 143 ²⁾	+ 15.40	231 874
1890	900 920	÷ 3.99	6 773 559 ²⁾	÷ 4.80	220 021
1835—90	379 050	+ 72.63	3 172 508	+ 113.51	76 705

Altsaa en meget betydelig Fremgang paa Agerbrugets Omraade.

For Husdyrene findes følgende Tal:

Aar.		Beregnete Kjør. ³⁾	Forandring. pCt.
1835	fandtes	1 133 477	
1845	—	1 426 946	+ 25.9
1855	—	1 670 262	+ 17.2
1865	—	1 657 626	÷ 0.8
1875	—	1 729 937	+ 4.4
1890	—	1 689 187	÷ 2.4
1835—90	+	555 710	+ 48.7

Heraf sees altsaa for Husdyrbrugets Vedkommende en stærk Fremgang. Naar disse Tal sammenholdes med Stigningen i Folkemængde, viser det sig, at denne Fremgang i Produktion forsaavidt har formaaet at holde Skridt med det stigende Behov, at der i 1875 holdtes — beregnet for hele Landet — fuldt ud saa mange beregnede Kjør og avledes lidt mere i Bygværdi pr. 1 000 Indbyggere end i 1835.

For hvert 1 000 Indbyggere fandtes ifølge hver Tælling

¹⁾ Off. Stat. C-No. 2 1865, Side VI.

²⁾ Avling uden Fradrag af Sæd.

³⁾ Off. Stat. C. No. 2 1865, Side VIII. C. No. 15 for 1875, Side V.

i Aarene	beregnete Kjør	hl. Bygværdi
1835	949	2 655
1845	1 101	3 405
1855	1 121	3 888
1865	972	3 422
1875	951	3 634
1890	848	3 383

Disse Tal viser en hurtigere Stigen af Produktion end af Folkemængde indtil 1855; men derefter stiger Folkemængden hurtigere. Dette har dog mindre Betydning for det Spørgsmaal, som her sysselsætter os. Derimod er følgende Tal, som viser Produktionens Bevægelse i Forhold til Udstykningen, mere betegnende.

Middeltal for hver									
Aar.	Skjddaler.	Ager, Maal.	Gaard.		Husdyr.	Ager, Maal.	Skyddaler.		Husdyr.
			Sæd Tdr.	Avl Tdr.			Sæd Tdr.	Avl Tdr.	
			Bygværdi.		Bereg. Kjør.		Bygværdi.		Bereg. Kjør.
1835	2.33	13.9	3.6	22.1	11.0	5.95	1.6	9.5	4.7
1845	2.12	15.9	4.3	28.2	12.5	7.50	2.0	13.3	5.9
1855	1.90	16.9	4.6	32.8	13.1	8.80	2.4	16.9	6.9
1865	1.65	15.0	4.3	28.8	11.5	9.10	2.6	17.4	7.0
1875	1.39	13.4	3.7	24.3	10.0	9.50	2.6	17.6	7.2

Disse Tal viser ligeledes indtil 1855 en hurtigere Stigen af Produktionen end af Gaardenes Antal og derefter en Tilbagegang, idet Produktionen for hver Gaard viser sig jævnt aftagende, indtil der i 1875 er en kun ganske ubetydelig større Avling af Bygværdi paa hver Gaard, end der var i 1835, medens Husdyrholdet er mindre. Vi vil dog ikke her lægge Skjul paa, at uagtet Husdyrholdet paa hver Gaard nu er mindre end i 1835, er Værdien af Husdyrholdets Produktion utvivlsomt større. Paa Grund af bedre Fodring og Stel giver Kvæget mere Melk; denne behandles bedre og giver større Værdier, baade til Brug og Salg, end dengang. Den nedadgaaende Bevægelse, som har fundet Sted siden 1855, viser dog med tilstrækkelig Sikkerhed Udviklingens Retning: Gaardene bliver stadigt mindre. Kunde man her

fortsætte Undersøgelsen og tage Aaret 1885 med, da vil der vistnok vise sig en endnu hurtigere Nedgang. Jordens Udstykning har i disse 10 Aar taget en Fart som ingen-sinde før. Medens der for samtlige særskilt matrikulerede Eiendomme viser sig et øget Antal af 8.8 pCt., har Delingen i dette Tidsrum fornemlig hjemsøgt de egentlige Jordbrug. Dersom vi havde faaet en statistisk Tælling for 1885, hvorpaa en Sammenligning af den paa hver Gaard faldende Sæd, Avling og Husdyrhold kunde bygges, skulde der uden Tvivl komme tilsyne Tal, som vilde bære et Vidnesbyrd, der ikke kunde misforstaaes. De egentlige Jordbrugs Antal er øget; man tør med Vished gaa ud fra, at Avling og Husdyrhold ikke har gaaet frem i tilsvarende Forhold. Omstændighederne for en Stigning var heri ualmindelig gunstige i 10-Aaret 1865—75; der var i den sidste Halvdelen af Perioden jevnt gode Aar, og Tællingen i 1875 blev foretagen efter et godt Aar, medens det i 1865 faldt til med et mindre godt. Desuagtet viste denne Tidsperiode ikke større Stigning end 15.4 pCt. for Kornavling og 4.4 pCt. for Husdyrholdet. Det sees, at Tidsrummet 1875—90 med forholdsvis flere mindre heldige Aar og et ringere Tællingsaar viser en mindre Stigen i Produktion end foregaaende 10-Aar, medens Udstykningen for de egentlige Jordbrugs Vedkommende utvivlsomt er gaaet fremad. Vi har herom ingen statistisk Tælling for 1890 at støtte os til og skal derfor ikke opholde os længere dermed; men et rimeligt Skjøn lader ingen Tvivl om, hvilket Resultat en Undersøgelse her vilde give.

Følgende Oplysninger fra Amtmændenes 5 Aarsberetninger for 1881—85 viser, at Udstykningen fremdeles foregaar, og der er ikke siden 1885 indtraadt nogen Begivenhed, som lader formode nogen forandret Retning i denne Bevægelse. I Akershus Amt opgives Brugenes Antal i 5-Aaret at være steget med 4.8 pCt. For Smaalene anføres (Beret. Side 3), at der ingen Tvivl er om, at Antallet af særskilt matrikulerede Eiendomme i 5-Aaret er blevet adskilligt forøget, da Eiendommenes Deling har været meget hyppigere end deres Sammenføring. I Hedemarken opgives Antallet af skyldsatte Brug at være ikke ubetyde-

lig forøget (4.94 pCt.). I Christians Amt er Brugenes Antal forøget med 745, hvilket viser en noget langsommere Udstykning, idet Forøgelsen i foregaaende 5-Aar var 1076. Forøgelsen i 1881—85 var 6.26 pCt. Buskerud har gaaet frem med 6, Jarlsberg med 11, Bratsberg med 5.7 og Nedenæs med 6.6 pCt. I Lister & Mandals Amt er Forholdet uforandret. Amtmanden udtaler i Beretningen for 1876—80, at „Udstykningen allerede er foregaaet i en saadan Udstrækning, at man kun undtagelsesvis og i Nærheden af Byerne finder Gaardsbrug, som kan føde en Familie. Binæring er altsaa paa Grund af Udstykningen bleven en Nødvendighed ogsaa for Gaardbrugerne; men en naturlig Følge heraf er da ogsaa den, at Interesserne deles, og Jordbruget som Følge heraf bliver mindre paaagtet“. I Beretningen for 1881—85 siger Amtmanden, at den Nødvendighed for Binæringer, som er omtalt i forrige Beretning, er fremdeles gjældende. I Stavanger Amt er Stigningen i Eiendommenes Antal 5 pCt. og i Søndre Bergenhus 5 pCt., uagtet en stor Mængde Smaalodder ved Udvidelsen af Bergens Grænser gik over til Byen og saaledes gik ud af Landdistrikternes Matrikul. I foregaaende 5-Aar var Stigningen i dette Amt 7.5 pCt. I Nordre Bergenhus steg Eiendommenes Antal i Aarene 1876—80 og 81—85 med 9.7 og 5.2 pCt. og i Romsdal i disse to 5-Aar med 9.7 og 3.7 pCt. I begge de Trondhjemske Amter angives ligeledes Udstykningen at være gaaet frem, i søndre Amt med 5.1 og i nordre med 8.4 pCt. I Nordland sees det samme at finde Sted. „Forøgelsen har tiltaget i de senere Aar i Sammenligning med tidligere“, siger Beretningen, Side 2. Brugenes Antal er øget med 6.9 pCt. I Tromsø Amt er Tallet paa Eiendomme øget med 6.65 pCt.

Af disse Oplysninger fremgaar, at Jordens Udstykning er i stadig Fremgang. Vi skulle dog ikke paa dette Sted indlade os paa nogen nærmere Undersøgelse af denne Sag, eller dens økonomiske Betydning for Fremtiden (herom mere nedenfor); men vi skal kun pege paa, at det uheldige i denne Fremgangsmaade selvfølgelig bliver mere fremtrædende, efterhvert som Anledningen til Nyrydning bliver

mindre. Tidligere har det ikke sjelden været Tilfældet, at om en Gaard deltes, har Eieren ved Flid og Arbeidsomhed efter nogen Tid kunnet drive det op til, at hver Del yder lige stor Avling som den tidligere udelte Gaard, eller ialfald tilsammen adskilligt større Avling end denne. Men efterhvert, som den bedste dyrkbare Jord optages, og Delingen desuagtet fortsættes, vil denne Anledning til at øge Produktionen forsvinde og den fortsatte Deling blive saameget mere betænkelig. Det ser imidlertid ikke ud, som denne Deling af Jorden skal stanse; tvertimod synes det snarere som den vedbliver i samme Udstrækning.

Det fremgaar altsaa efter vor Mening af de store Gjennemsnitstal for hele Landet med tilstrækkelig Tydelighed, at Jordens Udstykning gaar hurtigere for sig, end at Produktionens Stigen paa nogen Maade kan holde Skridt dermed, og Følgen er, at den Tid kan forudsees ikke at være langt borte, om den ikke allerede er kommen, da Gjennemsnitsstørrelsen af Gaardene vil synke ned under den tilladelige Grænse — Jordlodden vil ikke længere være tilstrækkelig til at yde den for en Families Underhold nødvendige Produktion.

For yderligere at belyse dette Spørgsmaal skulle vi endnu undersøge, hvorledes det stiller sig med Hensyn til Delingen, naar Gaardene opstilles i forskellige Klasser efter Størrelsen. Ved denne Undersøgelse støder man dog igjen paa den Ulempe, at de nyere statistiske Undersøgelser ikke viser Gaardenes Fordeling i Klasser efter Størrelsen, saaledes at Undersøgelsen stanser ved Aaret 1870.

Sammenlignes for Aarene 1819, 1838 og 1870, idet Gaardene deles i Klasser efter Størrelsen, viser der sig en paafaldende Stigning i Tallet af Smaabrug.

For dette sidste Aar fremstilles Tallene saavel for samtlige matrikulerede Eiendomme som for egentlige Jordbrug. Deles Eiendommene i Klasser efter Størrelser 0.0 til 0.2 Skylddaler 0.2—1.0, 1.0—2.0, 2.0—5.0, 5.0—10.0, 10.0—20.0 og over 20.0 Skylddaler, findes for de nævnte Aar følgende Tal:

Eiendomme i Klasser 1819—70.

Tabel No. 15.

Skylddaler.	Matrikulerede Eiendomme ¹⁾						Egentl. Jordb. ²⁾	
	1819		1838		1870		1870	
	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.
0.0— 0.2	4 990	5.33	8 866	8.00	24 608	16.86	17 682	13.0
0.2— 1.0	21 403	22.85	31 265	28.22	50 521	34.60	47 879	35.5
1.0— 2.0	24 120	25.77	28 652	25.87	33 395	22.87	32 773	24.3
2.0— 5.0	32 710	34.95	32 854	29.65	29 496	20.20	29 140	21.6
5.0—10.0	7 987	8.53	7 043	6.36	6 012	4.12	5 860	4.3
10.0—20.0	2 065	2.20	1 791	1.62	1 617	1.11	1 580	1.1
over 20.0	346	0.37	315	0.28	344	0.24	316	0.2
Sum	93 621	100.00	110 786	100.00	145 993	100.00	135 230	100.0

Af disse Tal sees, at Mængden af smaa Brug er tiltaget meget stærkt med den stigende Folkemængde og fremadskridende Udvikling. Endog om man her vil se bort fra de allermindste Brug — under 0.2 Skylddaler, der er steget fra 5 til næsten 17 pCt. eller til over det tredobbelte — og ikke betragte dem som Jordbrug, hvilket vistnok for en stor Del, men ikke i alle Tilfælde kan være berettiget, viser der sig dog i Skyldklassen 0.2—1.0 Skylddaler en betydelig Stigen fra 22.85 til 34.60 og for egentlige Jordbrug 35.5 pCt. Denne Klasse af Smaabrug udgjør altsaa nu eller var i 1870 over $\frac{1}{3}$ af samtlige Landets Eiendomme. Et ganske eget og lidet glædeligt Tegn er det ogsaa, at denne Klasse har et høiere Forholdstal for egentlige Jordbrug end i Afdelingen samtlige Eiendomme. Dette synes at tyde paa en forholdsvis videregaaende Udstykning og en temmelig udbredt Opfatning, at disse smaa Brug kunne være tilstrækkeligt store.

Ogsaa Klassen 1.0—2.0 Skylddaler er i Aarenes Løb forøget ved Deling af de større Brug, nemlig fra 24 120 til 33 395 og 32 773, medens paa samme Tid Forøgelsen af de mindre Eiendommers Tal er endnu saa meget større, at denne Klasses Forholdstal er blevet mindre. Imellem 2.0 og 5.0 Skylddaler ligger Vendepunktet. Her synker

¹⁾ Off. Stat C Nr. 11 for 1870, Side VII.

²⁾ Samme Bog, Side III.

saavel det absolute Antal 32 710 til 29 496 og 29 140, som Forholdstallet fra 34.95 til 20.20 og 21.6 pCt. De større Eiendommers Antal er aftaget forholdsvis stærkt.

Det samlede Resultat af disse Tal er, at Udstykningen i det Tidsrum, som Tabellen omfatter, er gaaet stadigt og raskt fremad, saaledes at der nu er et overveiende Tal af smaa Eiendomme. Af Landets samtlige Eiendomme var der i 1870 51.46 og af egentlige Jordbrug 48.5 pCt. under 1 og 72.8 pCt. under 2 Skylddaler. Om disse smaa Brug oplyser den officielle Statistik: (De faste Eiendomme C No. 11, 1870, Side IV) „at disse Jordlodder under 0.2 Skylddaler har en Avling af $1\frac{1}{2}$ Td. Korn og 2 Tdr. Poteter; Høavlingen føder ikke fuldt $\frac{1}{2}$ Ko. Det Bidrag til en Families Underhold, som et saadant Jordstykke afgiver, er selvfølgelig ganske uvæsentligt. De fleste af dem eies af Haandværkere, Søfarende, Fiskere osv., og naar hensees til den store Betydning, som det har for Samfundet, at mange af Arbeiderklassen eier eget Hus og Grund, vil det sees, at disse smaa Jordstykker, trods sin Lidenhed, spiller en ikke uvigtig Rolle“. Vi skal ikke her gaa nærmere ind paa denne Sag; da disse smaa Jordlodder for største Del ikke kommer ind under Begrebet egentlige Jordbrug, har de ogsaa mindre Betydning for nærværende Undersøgelse. Om de egentlige Smaabrug 0.2 til 2 Skylddaler fortsætter samme statistiske Værk saaledes: „Gjennemsnitsskylden er her 0.9 Skylddaler; der avles gjennemsnitlig 15 Tdr. Korn og 18 Tdr. Poteter samt Foder til $\frac{1}{2}$ Hest, 3 à 4 Kjør og 7 Faar eller Gjeter, ialt 6 beregnede Kjør. Jordbruget yder her et meget væsentligt Bidrag til Underholdet; men uden Bierhverv kan selv den tarveligste Familie ikke slaa sig igjennem; saameget mindre naturligvis, hvis Gaarden er bygset eller forpagtet, og hvis der skal udredes Føderaad“. — Ja, hvis der skal udredes Føderaad — men hvis der tillige skal svares Afdrag, eller ialfald Renter af Pantelaan? Altsaa paaviser Statistiken, at Gjennemsnitstørrelsen for de egentlige Jordbrug under 2 Skylddaler er saa liden, at derpaa kan en Familie ikke leve; men af disse Brug fandtes allerede i 1870 i Landet 72.8 pCt. af det hele Antal.

Eller om her fraregnes alle Brug eller Jordlodder under 0.2 Daler Skyld, bliver tilbage 59.8 pCt. eller over Halvdelen af Landets Jordbrug, der, uagtet de maa betragtes som Eierens Levevei, dog ikke yder tilstrækkeligt for hans Underhold. Disse Kjendsgjerninger bærer formentlig et uforkasteligt Vidnesbyrd om, at Udstykningen nu i vort Land er kommen saa langt, at det maa ansees i høi Grad ønskeligt at stanse og ikke gaa videre paa denne Vei. At over Halvdelen af Landets Jordbrugere sidder paa saa smaa Gaarde, at de ikke kan leve af dem, og at en stor Del af de nærmeste i Størrelse, som er opførte under næste Skyldklasse, kun yder sine Dyrkere et meget tarveligt Udkomme, er formentlig en Tilstand, som paakalder Opmærksomhed og opfordrer til Overveielse, hvad der kan og bør gøres for at bøie den fremtidige Udvikling af fra den Bane, hvori den hidtil har bevæget sig.

Uagtet Gjennemsnitstallene for hele Landet viser det ovenfor fremstillede Resultat, har det dog sin Betydning for en fuldstændig Undersøgelse at komme til Kundskab om Sagens Stilling i de forskjellige Landsdele. Maaske den stærke Udstykning indskrænker sig til de Landsdele, hvor der er lettest Adgang til Bierhverv, og hvor det altsaa ikke kan have saa meget at sige, om en større Del af Gaardbrugerne sidder paa smaa Jordlapper. Vi ville se, hvordan Tilstanden er i de forskjellige Amter.

Omstaaende Tabel kaster et Lys over Fordelingen af de egentlige Jordbrug.

Af disse Tal sees, at disse to Grupper af smaa Brug 0--0.2 og 0.2--1 Skylddaler er meget stærkt fremtrædende ogsaa i de Amter, hvor der er forholdsvis mindre af Binæringer. De Landsdele, hvor Binæringer er mest skikkede til at optage Folkets Arbeide og Interesse, er formentlig Kystamterne, hvor Fiskeri og Søfart overalt drives i større eller mindre Udstrækning. I de indre Landsdele er det fornemlig Skovbrug, der kan optræde som Binæring, men denne fører ikke i Almindelighed til Smaadeling af Jorden. Skovbruget trives hellere hos store end hos smaa Eiere. Industrien optræder kun paa nogle faa Steder sammentrængt ved Byerne som nogen betydeligere Virksomhed. Nogen

Eiendomme i Skyldklasserne. (Egentlige Jordbrug). 1870.

Tabel No. 16.

Amter.	0.0—0.2 Daler.		0.2—1.0		1.0—2.0		2—5		5—10		10—20		over 20		Ialt.
	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	
Smaalenene	1 311	17.4	2 498	33.2	1 577	21.0	1 597	21.2	436	5.8	80	1.1	26	0.3	7 525
Akershus	1 269	16.3	2 100	27.0	1 370	17.6	1 943	25.1	818	10.5	219	2.9	49	0.6	7 768
Hedemarken	2 488	32.2	4 015	37.5	1 734	16.2	1 379	12.8	630	6.0	375	3.5	84	0.8	10 705
Christians	800	9.4	2 838	33.0	1 502	17.6	1 903	22.2	1 040	12.1	419	4.9	67	0.8	8 569
Buskerud	1 353	16.0	3 056	35.9	1 554	18.1	1 889	22.2	549	6.4	108	1.2	21	0.2	8 530
Jarlsberg	1 120	15.3	2 418	32.8	1 689	22.9	1 730	23.5	352	4.7	52	0.7	10	0.1	7 371
Bratsberg	481	7.5	2 136	32.7	1 547	24.0	1 828	28.3	396	6.1	81	1.2	14	0.2	6 483
Nedenæs	696	12.0	1 953	33.7	1 385	24.1	1 502	26.0	219	3.8	17	0.3	6	0.1	5 778
Lister og Mandal .	1 332	13.9	4 611	48.0	2 831	29.6	764	8.0	32	0.3	14	0.2	1	0	9 585
Stavanger	582	7.1	2 359	29.0	2 705	33.2	2 350	29.0	133	1.5	15	0.2	2	0	8 146
Søndre Bergenhus	243	2.2	2 962	26.6	4 414	39.5	3 324	29.7	207	1.9	18	0.1	5	0	11 173
Nordre Bergenhus	213	3.0	1 276	18.0	2 218	31.1	3 139	44.2	247	3.3	33	0.4	2	0	7 128
Romsdal	676	7.6	2 195	24.9	3 253	37.0	2 513	28.5	156	1.9	8	0.1	1	0	8 802
Søndre Trondhjem	2 168	24.6	3 377	38.4	1 704	19.4	1 356	15.4	152	1.7	38	0.4	12	0.1	8 807
Nordre Trondhjem	216	4.3	1 294	25.5	1 335	26.4	1 631	32.2	469	9.3	101	2.0	15	0.3	5 061
Nordland	461	6.5	4 575	65.1	1 709	24.3	265	3.8	22	0.3	2	0	1	0	7 035
Tromsø	1 132	26.6	2 878	67.4	215	5.3	25	0.7	2	0	"	"	"	"	4 252
Finmarken	1 141	45.4	1 338	53.3	31	1.2	2	0.1	"	"	"	"	"	"	2 512
Riget	17 682	13.0	47 879	35.5	32 773	24.3	29 140	21.6	5 860	4.3	1 508	1.1	316	0.2	135 232

kjendelig Indflydelse paa Jordens Deling kan den vistnok kun ganske undtagelsesvis have øvet.

Af ovenstaaende Tal sees, at Udstykningen i de egentlige Jordbrugsdistrikter, f. Ex. Hedemarkens, Christians og Buskeruds Amter med 37.5, 33.0 og 35.9 pCt. i Gruppen 0.2–10 Skylddaler, er kommen ligesaa vidt, som i Jarlsberg og Nedenæs, der med sin stærke Skibsfart og for sidstnævnte Amt tillige Skovbrug kun har 32.8 og 32.7 pCt. af Eiendommen i samme Gruppe. Gaar man videre, saa har Stavanger, Bergenhus-Amterne og Romsdals Amt, uagtet sine Binæringer i Fiskeri og Søfart, kun fra 18 til 29 pCt. Eiendomme i 0.2–1.0 Skylddaler, og Smaalene der dog har Binæringer i Form af Søfart, Fiskeri, Tømmertrafik, Sagbrug, Høvlerier osv., er ikke naaet længere frem end til 33.2 pCt. i den nævnte Gruppe. Tilstanden i disse Amter tyder altsaa ikke paa, at disse Binæringer skulde have øvet nogen afgjørende Indflydelse paa Udstykningen. Dette synes derimod at være Tilfældet i Nordlands og Tromsø Amter, hvilket ogsaa er ganske forklarligt paa Grund af disse Distrikters nordlige og for Landbrug mindre gunstige Beliggenhed. Lister og Mandals Amt indtager i denne Sag en Særstilling. Det har omtrent samme Binæringer som Nedenæs, dog maaske mindre Skovdrift og mere Fiskeri og Søfart, fornemlig Kystfart. Dette Amt har 48 pCt. i Gruppen 0.2–1 Skylddaler.

Denne Side af Sagen belyses dog ikke fuldt ud ved en Undersøgelse af Amterne, da disse i mange Tilfælde er saavidt store af Udstrækning og har saavidt forskjelligartede Forhold, at det ene Distrikt kan arte sig paa en Maade og det andet paa en anden, hvorved det kan hænde, at Amtet som Helhed kan faa et af et mindre Distrikt stærkt paavirket Udseende. Vi ville derfor, før vi forlader denne Del af vor Opgave, endnu kaste et Blik paa nogle faa Fogderier og finder da følgende Fogderier med Jordbrug som eneste betydelig Næringsvei:

Tab. No. 17.

	Egentlige Jordbrug af Skyld				
	0.2—1 Daler.		1—2 Daler.		Tils.
	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	pCt.
Rakkestad	954	34.0	675	24.1	58.1
Nedre Romerike	701	29.7	472	20.0	49.7
Øvre Romerike	920	28.8	514	16.0	44.7
Hedemarken	825	28.3	416	14.3	42.6
Toten	666	32.3	329	16.9	49.2
Nordre Gudbrandsdalen . .	578	35.5	298	18.1	53.6
Hadeland & Land	492	30.1	252	15.1	45.2
Valders	684	37.4	381	20.7	58.1
Hallingdal	732	42.4	327	18.8	61.2
Øvre Telemarken	784	30.5	726	28.1	58.6
Hardanger & Voss	381	16.4	613	26.6	43.0
Ørkedal	825	41.6	400	20.1	61.7
Inderøen	304	19.5	404	25.8	45.3

Af disse Tal sees, at Udstykningen gaar meget langt ogsaa i Landsdele, hvor Landbruget er den eneste Næringsvei af større Betydning. Vi ville dog ogsaa kaste et Blik paa nogle Fogderier i de Landsdele, der kan betegnes som værende i Besiddelse af Binæringer.

Tab. No. 18.

	Egentlige Jordbrug af Skyld				
	0.2—1 Daler		1—2 Daler.		Tils.
	Antal.	pCt.	Antal.	pCt.	pCt.
Id & Marker	675	32.0	395	18.5	50.5
Solør	870	41.4	373	17.7	59.1
Søndre Østerdalen	650	41.9	142	9.1	51.0
Numedal & Sandsvær . . .	641	34.6	379	21.5	56.1
Buskerud	1 293	35.0	681	18.4	53.4
Laurvik	710	29.9	573	23.8	53.7
Nedenæs	1 702	37.0	996	21.5	58.5
Mandal	2 030	46.3	1 314	30.1	76.4
Jæderen og Dalerne	1 204	30.3	1 328	33.5	63.8
Sønd- & Nordfjord	725	16.3	1 618	36.4	52.7
Søndmøre	868	20.4	1 820	42.5	62.5
Fosen	1 468	58.5	580	23.1	81.6

Af ovenstaaende Oversigt over Fogderierne sees, at Udstykningen er videre fremskreden i de Distrikter, hvor Binæringer eller andre Næringsveie optager en større Del

af Befolkningens Opmærksomhed, Tid og Arbeide. Imidlertid viser det sig tillige, at i de udprægede Jordbrugsdistrikter er Udstykningen kommet saa vidt, at der er Fogderier, hvor man faar henimod 60 pCt. af de egentlige Jordbrug liggende i de to før nævnte Skyldklasser, der af den officielle Statistik betegnes som utilstrækkelige til Livsophold, selv for den tarveligste Familie. Under disse Omständigheder er der kun liden Opmuntring i den Kjendsgjerning, at andre Distrikter, som er udstyrede med Hjelpekilder ogsaa udenfor Jordbruget, har gaaet endnu videre i at udstykke sin Jord.

Endnu et Moment vil vi tillade os at pege paa, inden vi forlader den statistiske Del af vor Opgave. Det er nemlig ikke uden Interesse tillige at kaste et Blik paa Jordens Fordeling mellem de forskjellige Eiendomsstørrelser. Nedenstaaende Tal viser, hvorledes Landets Matrikulskyld falder paa de forskjellige Skyldklasser.

Skylddaler i Klasser.

Tab. No. 19.

Skyld- klasserne Skylddaler	Egentlige Jordbrug.								Matrikulerede Eiendomme.
	1819		1838		1870		1870		
	Skylddaler Antal.	pCt.	Skylddaler Antal.	pCt.	Skylddaler Antal.	pCt.	Skylddaler Antal.	pCt.	
0.0—0.2	274	0.20	836	0.35	1 820	0.80	2 309	0.96	
0.2—1.0	11 967	4.97	18 040	7.49	26 775	11.50	27 869	11.63	
1.0—2.0	35 459	14.72	41 778	17.34	47 615	20.30	48 431	20.20	
2.0—5.0	9 974	41.40	98 667	40.96	87 700	37.60	88 740	37.01	
5.0—10.0	53 976	22.40	47 207	19.59	39 143	16.80	40 084	16.72	
10.0—20.0	28 759	11.90	24 748	10.27	21 237	9.10	21 850	9.11	
over 20.0	10 547	4.37	9 636	4.00	9 213	3.90	10 467	4.37	
Riget . . .	240 922	100.00	240 922	100.00	233 503	100.00	239 750	100.00	

Af disse Tal fremgaar, at der i 1870 af den samlede Skyld af egentlige Jordbrug faldt 32.6 pCt. eller omtrent $\frac{1}{3}$ paa Brug under 2 Skylddaler. Seet i Forbindelse med den ovenfor givne Oplysning, at 72,8 pCt. eller over $\frac{2}{3}$ af de egentlige Gaardbrugere sidder paa Eiendommen under 2 Skylddaler, er den her paapegede Kjendsgjærning, med Hensyn til Skyldværdiens Fordeling, i høi Grad skikket til at styrke den Opfatning, at Udstykningen er gaaet videre end ønskeligt, og at det vist vilde være heldigt, om Udviklingen i Fremtiden kunde ledes i en anden Retning.

VI. Udstykningens økonomiske Betydning.

Landbruget — Agerbrug og Husdyravl — har fra Alders Tid hørt til det norske Folks vigtigste Sysler og været Landets betydeligste Næringsvei. En Undersøgelse af Landbrugets aarlige Udbytte viser, at dette nærmer sig Summen af de øvrige Næringsveie tilsammen. Værdien af et Middelaars Avling kan formentlig beregnes til omkring 200 Millioner Kroner. Landbrug sysselsætter maaske $\frac{3}{4}$ af Landets Befolkning og giver dem det daglige Brød. Kan det saaledes siges, at Landbruget for en væsentlig Del danner det økonomiske Grundlag for vort Folks Bestaaen, maa det selvfølgelig være af Vigtighed at drage Omsorg for, at de gunstigste Betingelser for dets fremtidige Udvikling er tilstede. Forsaavidt en Undersøgelse af vort Landbrugs Tilstand maatte vise, at denne Udvikling bevæger sig i Retninger, som kan forudsees at lede til mindre heldige Resultater, maa det være en uafviselig Opgave at søge de rette Midler for at bringe den ind paa andre Baner, før der indtræder uheldige Tilstande, som maaske kan vise sig vanskelige at ændre.

Som en af de vigtigste Betingelser for en gunstig Udvikling, ikke alene af Landbruget, men af Samfundsforholdene i det hele kan opstilles, at Jorden — det landøkonomisk nyttede Areal — bør være delt mellem et passende Antal Brugere.

Det er en soleklar Sag, at dersom den dyrkede eller dyrkbare Jord, eller i det hele taget, den Jord, som er

skikket til at tjene de landøkonomiske Formaal, enten som Ager eller Eng eller som Havnegang osv. skal komme Samfundet til størst mulig Nytte, maa den deles. Det er let indlysende, at naar Jorden i Form af store Eiendomme, samles paa faa Hænder, saaledes at kun et lidet Antal af Samfundets Medlemmer kommer til at indtage en Grundeiers Stilling, da vil Besiddelsen af Jord, og Landbrug som Næringsvei, ikke kunde blive det brede Grundlag for Folkets Økonomi, hvilket alene er skikket til at sikre en jævn Velstand. Grundene hertil ligger nær, men vi skal uden at indlade os paa nogen udførlig Fremstilling deraf, kun i Korthed nævne den almindelige Erfaring, at naar Eiendommen overstiger en vis hensigtsmæssig Størrelse, lader den sig ikke drive med den rette Fordel. Afstandene gjør Driften kostbar, og Bestyrelsen vanskelig. Herpaa kan vist til en vis Grad raades Bod, ved at dele hver Eiers Jord i flere Brug, men dette er ikke tilstrækkeligt, thi Erfaringen har vist, at det ligeledes i statsøkonomisk Henseende er mindre heldigt, at Jorden samles hos faa Eiere. Den store Mængde af Landbefolkningen, som da bliver Forpagtere, Leilændinger eller jordløse Arbeidere vil efter den Betragtning af Landbrug og Eiendomsforholdet til Jorden, som er almindelig hos os, finde sig utilfredse med sin Stilling, de vil blive mindre ihærdige i sit Arbeide, et mindre omhyggeligt drevet Landbrug og en mindre Produktion vil utvivlsomt blive Følgen. Man behøver ikke i vor Tid at gaa langt, for at finde et talende Exempel paa, hvad en for stærk Samlen af Grundeiendommene kan føre til. Det for nogen Tid siden, almindeligvis med megen Anerkjendelse omtalte engelske Eiendomsforhold, med store Landstrækninger samlede paa enkelte Eiere, og et udstrakt Forpagtningssystem, har allerede i en Del af de forenede Kongeriger — Irland — fremkaldt store sociale Vanskeligheder, der endog har ledet til voldsomme Indgreb i Landets Retssikkerhed, og der er reist Fordringer om, at en Omregulering af Eiendomsforholdet maa paabydes ved Lov.

Kan der altsaa paaregnes Enighed om, at Jorden maa deles, bliver der kun Spørgsmaal om, hvor vidt De-

lingen bør gaa, hvor ligger den ønskelige Grænse for Grundefendommens Deling — hvor store bør Gaardene være? dette er meget vanskelige Spørgsmaal at besvare; det er nemlig klart, at Delingen har en Grænse, som man ikke ustraffet kan overskride. Der lader sig her ikke opstille nogen almengyldig Bestemmelse for Gaardenes Størrelse; dette Forhold paavirkes af mange Omstændigheder og Hensyn, som ikke kan sættes tilside. Ikke alene selve Brugsforholdene, Jordbrug, Klima, Terrain, men ogsaa Anledningen til Afsætning af Jordens Produkter, andre Næringsveie, Binæringer, Samfundstilstanden i det hele, og tilsidst den Indsigt og Dygtighed, saavel som den Grad af Kultur, hvoraf Jordbrugerstanden i Almindelighed er i Besiddelse, er altsammen Omstændigheder, som øver Indflydelse og kræver sit Hensyn ved Jordens Deling, eller ved Bestemmelse af den heldigste Størrelse for Gaardene.

Det er heraf indlysende, at det ikke lader sig gjøre, ialfald i et Land med den geografiske Udstrækning, forskellige topografiske og andre Naturforhold, og forskellige økonomiske Betingelser som vort, at bestemme nogen normal Størrelse for Gaardene. Det lader sig ikke gjøre her at sige, saa mange Maal Jord bør hver Mand have. Ligesaa lidt kan man opstille nogen almindelig Bestemmelse i Form af en vis Avling, eller et vist Husdyrhold. Delingens Grænse maa udfindes efter de paa ethvert Sted raadende Brugsforhold i det hele. Der kan imidlertid opstilles en almengyldig Regel til Retledning ogsaa i denne Sag, nemlig, at Jorden ikke maa deles saa vidt, at der bliver et uforholdsmæssigt Antal Jordlodder, som er for smaa til at yde den for en Families Underhold nødvendige Produktion. Ethvert jordbrugende Folk, som tillader, at Udstykningen overskrider denne Grænse, gaar sin økonomiske Undergang imøde.

Vi vil ikke bestride, at der uden Skade kan være en Del Jordlodder, som ikke er skikkede til at danne et selvstændigt Jordbrug, eller m. a. O. ikke kan give en Familie tilstrækkeligt Underhold, idet der altid vil være en Del af Befolkningen, som hovedsagelig finder sit Ophold ved Binæringer, Haandværk eller som Arbeidere hos andre,

og dog kan være Besiddere af et mindre Jordstykke med Hus.

Hvad vi her taler om er derimod de Eiendomme, hvis Besiddere søger sit Ophold væsentligt ved Dyrkningen af egen Jord. Dersom der blandt disse bliver et større Antal, som falder under den antydede Grænse, eller hvis Produktion ikke er tilstrækkelig til at fyldestgøre Eierens og hans Families Livsbehov, da er Delingen gaaet forvidt, da er Samfundet i Fare, det gaar da en økonomisk, og i Følge dermed som oftest tillige en moralsk Nedgang imøde. Hos et Folk, hvor Landbrug er den overveiende Hovednæring, er derfor en for stærk Udstykning af Jorden den farligste statsøkonomiske Feil, som kan begaaes, det hjælper ikke, at der fra enkelte Hold tales om, at Jorden bør deles saaledes, at hver Mand faar en Lap Jord — „3 Akres Land og en Ko“ — og at man deri vil søge et Botemiddel for de fleste af Samfundets Mangler. Dette kan fremstilles smukt nok til at lokke Ukyndigheden, men er i Virkeligheden en af de mest misvisende Lærdomme, nogen Statsøkonom har fremsat.

I Lande, hvor andre Næringsveie spille Hovedrollen og lade Landbruget fremtræde mere som Binæring f. Ex. i Distrikter, hvor Industri er Hovedsag og altsaa Fabrikvirksomhed er stærkt udviklet, der vil Fabrikarbeiderne gjerne være Eiere af Hus og Have, men til noget større Jordbrug findes der ikke Plads. Denne Tilstand kan dog kun være ønskelig for mindre Distrikter; bliver der Spørgsmaal om et helt Land, da er det altid af høi Vigtighed, at der findes et tilstrækkeligt Antal Eiendomme af en vis Størrelse. Et velordnet Landbrug og en velstaaende Landbostand der har Evne til at købe og konsumere de andre Virksomheders Produkter, er tillige en Hovedbetingelse for de andre Næringsveies Trivsel. Hvorvel enkelte andre Næringsveie som Handels-, Fabrikvirksomhed, Fiskeri osv. i mange Tilfælde kunde vise sig at give en større Indtægt eller en høiere Løn for det derpaa anvendte Arbeide end Jordbruget, har dette dog den Fordel, at det er den sikreste af alle Næringsveie. Jordbruget er i høiere Grad end nogen anden Virksomhed skikket til at danne det brede

Grundlag for Folkenes økonomiske Velvære. Jordbruget skaber ikke i kort Tid store Formuer, men giver jævn Velstand — et godt Udkomme. Et Misvæxtaar kan ganske vist foraarsage Landmanden Vanskeligheder, især om Tilstanden forud har været knap, men der opstaar dog sjelden eller aldrig i Landbruget saadanne økonomiske Ulykker, som gjerne komme tilsyne ved Kriser paa det kommercielle Omraade. Formuer samlede ved langvarigt Arbeide, Omtanke og Dygtighed kan her tabes i et Øieblik, Forretninger stanse, hvorved Hundreder af virksomme Mennesker i forskjellige Stillinger blive brødløse, og Fattigdom og Nød kan trænge ind, hvor det aldrig var tænkt. Paa det kommercielle Omraade kan saaledes foregaa store økonomiske Omvæltninger, hvortil man ikke kjender Side-stykke i Landbruget. I den senere Tid har man f. Ex ganske vist hørt Klager over økonomisk Tryk blandt Jordbrugerne, baade i vort eget og i andre Lande, men der høres dog ikke om, at Jordeiere i noget større Antal har maattet gaa fra Gaard og Grund. Tilstanden har som sagt vel været trykket, men Gaardeierne har dog kunnet fortsætte sin Virksomhed, der høres ikke om flere Gaardsalg end vanligt og ikke heller om synkende Priser. I den senere Tid er der som før jævnt stigende Priser paa Jord; dette tyder ikke paa, at Jordbrugerens Stilling ansees usikker. Skal imidlertid Jordbruget vedvarende vise sig skikket som Grundlag for Folkets Økonomi, er det nødvendigt, at Jorden ikke deles videre end, at den største Del af dem, hvis egentlige Levevei dette er, ved Gaardens Dyrkning kan finde Udkomme for sig og sin Familie og Tyende eller Arbeidere. Bliver der en overhaandtagende Mængde af Smaabrug, hvis Eiere ikke kan leve ved sin Jordlod, da synker denne Del af Gaardbrugerstanden ned i Fattigdom, med alle de Ulemper, som denne altid har i sit Følge.

Naar vi her have antydnet, at Jorden ikke bør deles videre, end at Gaarden kan producere tilstrækkeligt til en Families Underhold, da ville vi have dette Udtryk forstaaet saaledes, at Gaarden ikke alene skal give Eieren det nødtørftige „daglige Brød“, men der skal ogsaa være

Anledning til at leie den nødvendige Arbeidshjelp, bestride Skatter og Udredslser, tilveiebringe de til en og anden Forbedring i Driften nødvendige Midler, og at der kan levnes Eierne saamegen Fritid fra det personlige Arbeide, at han kan deltage i de kommunale og offentlige Hverv, som maatte tilfalde ham, uden at denne Opofrelse af Tid og Arbeide paafører ham egentlige økonomiske Vanskeligheder — kort sagt — Gaardens Afkastning maa ved Siden af det egentlige Levebrød for Eierne og Familie kunne yde de Midler, som er nødvendige for en fremadskridende Drift og for de af Samfundsordenen flydende Udgifter. Dette maa desuden tillige være saavidt rundeligt, at Gaardbrugeren kan taale et Misvæxtaar eller et andet Uheld, uden at hans økonomiske Stilling kommer i Fare.

Den yderste Deling fyldestgjør ikke disse Fordringer, den lille Eiendom lader sin Dyrker leve i knappe Kaar, der ligger tillige en Hindring for Fremskridt i almindelig Kultur. Smaabrugeren har Dagen fuldt optagen med Arbeide for at erhverve det daglige Brød for sig og sine. Han har ikke Anledning til at anvende nogen Tid paa at dygtiggjøre sig for noget, der ligger udenfor det daglige Stræv eller at erhverve de nødvendige Kundskaber for paa en fyldestgjørende Maade at kunne røgte de Hverv i Kommune og Stat, som dog er nødvendige Følger af en fri Forfatning. Han kan ikke sætte sig hen for at læse en Bog eller en Avis, medens dette eller hint er ugjort paa Gaarden, hans Økonomi vil derved tage Skade, og dette kan han ikke forsvare. Madstrævet først og fremst, og endda kanske han med Nød og neppe formaar at opretholde en Stilling som selvhjulpen Mand. I mange Tilfælde eller om et eller andet Uheld, en Sygdom eller et uheldigt Aar støder til, maa han enten erholde Understøttelse eller forlade sin Gaard og gaa ud af Eiendoms-mændenes Række.

Der har undertiden til Forsvar for en vidtgaaende Deling været anført, at denne begunstiger Folkemængdens Forøgelse, og heri ser man Statens Styrke. Det er vist sandt, at Deling af Jorden til en vis Grad er et medvirkende Moment i den nævnte Retning, men Sætningen maa

tages med Forbehold om, at Delingen ikke gaar for vidt, thi et Samfund, hvor den største Del af Jorden er saa stærkt udstykket, at dens Beboere lever i Fattigdom, er ikke noget stærkt Samfund, dette har ikke Midlerne, hverken til Fremskridt eller Forsvar, det formaar ikke at følge med i Tidens almindelige Udvikling, det ligger under i al økonomisk Konkurrence og bliver i paakommende Tilfælde et hjælpeløst Bytte for heldigere stillede Naboer.

Naar der videre anføres, at Jorden bør deles stærkt, thi den mindre Eiendom giver en bedre Indtægt end den større, da er denne Paastand grundet paa en Misforstaaelse. Man maa ikke her lade sig skuffe af den Kjendsgjerning, at de smaa og mindste Eiendomme i Almindelighed betales med en større Pris pr. Areal end de større. De smaa Jordlodder betales i Virkeligheden i mange, for ikke at sige i de fleste Tilfælde langt over deres Værdi. Dette har sin Grund i, at Kjøberen paa denne Maade søger at erhverve en Anledning til at nytte sin egen Arbeidskraft paa en Maade, som er ham behageligere end at søge Arbeide hos andre. Den selvstændige Stilling som Eier af egen Jord er mere lokkende end Arbeiderstillingen hos en anden Grundeier. For at opnaa denne Selvstændighed underkaster Manden sig heller mange Savn og paatager sig et haardere Arbeide for at klare Stillingen. Den paa egen Gaard arbejdende Smaabrunder er tidligt paaferde om Morgen og er flittig til sent paa Aftenen; han gjør Middagshvilen kort, naar det gjælder at faa Sæden i Jorden i rette Tid eller at bringe Hø og Korn i Hus, og han arbeider med en Ihærdighed og Kraft, som den leiede Arbeider aldrig præsterer. Derfor kan han ofte klare sin Stilling, selv om Kjøbesummen for Gaarden har været høj, men han kommer heller aldrig videre. Hans Erhverv gaar fra Haanden til Munden; han rækker ikke mere end at „holde det gaaende.“ Støder et Uheld til, er han let knækket.

Uagtet en saadan Gaard vel undertiden kan give et bedre Bruttoudbytte end en større, giver den dog et mindre Netto; thi dens Drift er i Almindelighed kostbar. Det meste Arbeide maa udføres ved Haandkraft; der er ikke

Midler til at købe arbeidssparende Maskiner, i mange Tilfælde ikke engang Anledning til at holde Hest. Smaabruget har ikke tilstrækkelig Driftskapital. Maskiner passer ikke heller for den smaa Eiendom, ikke for dens Resurser, ikke for dens Arbeidsmængde — det passer ikke at have en Slaamaskine paa en Gaard, hvor den kanske vilde faa Arbeide en Dag om Aaret, og hvor man tillige maatte leie Hestene, hvormed den skulde drives. Selv om man indskrænker sig til de almindelige og uundværlige Redskaber, vil Driftskapitalen oftest blive forholdsvis større paa et Smaabrug. Det samme er Tilfældet med Huse og Gjerder, ogsaa disse blive forholdsvis kostbare. Et Exempel: at indgjerde et Maal kræver i gunstige Tilfælde 200 løbende Alen Gjerde, men en Strækning paa 16 Maal kræver under samme Forudsætning kun 50 løbende Alen Gjerde pr. Maal. Et andet Exempel fra Kvægholdet: skal der paa en Gaard med en Besætning paa 5 Stk. Kvæg holdes en Oxe, da gaar 20 pCt. af Foderavlen til Underhold af denne, og dog kan der ikke blive mere end 4 Kalve om Aaret. Paa en Gaard med 20 Kjør er ligeledes en Oxe tilstrækkelig; men dette betyder kun 5 pCt. af Foderavlingen, medens der falder 20 Kalve.

Disse Antydninger maa være tilstrækkelige til at vise vor Opfatning af denne Sag. En kortfattet Fremstilling som den nærværende er ikke Stedet til en indgaaende Undersøgelse; denne vilde kræve Beregninger og Udredninger, som alene tilhører et fuldstændigere Arbeide.

Naar Smaabrugeren uagtet disse mindre heldige Forhold alligevel kan klare Stillingen, da har dette sin Grund i, at det for ham i mange Henseender ikke saameget kommer an paa Brutto og Netto, fordi disse Begreber under her omhandlede Forhold forsvinder, eller m. a. O. Differentsen mellem Brutto og Netto, for en væsentlig Del i Form af Arbeidsfortjeneste, kommer ham selv og hans Familie tilgode.

Men om den enkelte Smaabruget med Nøisomhed og tarvelige Livsvaner kan være tilfreds med sin Lod under saadanne Vilkaar, som vi ovenfor har søgt i kort henkastede Træk at antyde, kan Samfundet dog ikke tilstede, at en overveiende Del af den fælles Fædrenejord

disponeres paa denne Maade, udstykket i Smaalodder til Besiddere, som maa anvende al sin Tid og Kraft i Kamp for en kummerlig Tilværelse uden at kunne række med at deltage i Arbeidet for Fremskridtet eller den almindelige Kulturudvikling. Samfundet er ikke tjent med, at Brutto og Netto saaledes flyder i hverandre, eller at der ingen Netto vindes af dets Arbeide. Skal et Samfund kunne følge med i den almindelige Udvikling, er det nødvendigt, at der af det i Landet udførte Arbeide bliver et Overskud over, hvad den enkelte trænger til sit Underhold, for at deraf kan hentes Midlerne til at bestride Samfundets Behov. Dette vil kun sige det samme som ovenfor antydet. — Det samlede Arbeide, som udføres i Landet, maa give et Overskud, der maa være en Differentse mellem Brutto og Netto, og denne Differentse er baade Betingelsen for og Midlet til Fremskridt.

Er det altsaa indlysende, at den vidtgaaende Deling af Jorden fører til almindelig Nedgang, kan man ikke andet end undres over, at der fra enkelte Hold høres Krav om eller ialfald antydes som ønskeligt, at der, om fornødent endog for en Del paa Statens eller Kommunens Bekostning skulde aabnes Adgang for Husmændene eller for jordløse Arbeidere til at blive Eiere af deres Pladse. Skulde disse Mænd selv betale Pladsene med den Kjøbesum, for hvilken Gaardeierne kunde være tjente med at sælge dem, da vilde deres Stilling som Selveiere blive lidet misundelsesværdig. Da vilde de faa ganske andre Udlæg til Afdrag paa Kjøbesummen, Renter, Skatter og Udredsler, Omkostninger paa Huse og Gjærder o. s. v., end de nu har i Form af Afgift af Pladsen. De vilde blive siddende som haardt gjældbundne Mænd, der med saa smaa Brug, som dette vilde blive, ikke kunde have nogensomhelst rimelig Udsigt til at klare Stillingen. Skulde Husmændene blive Eiere mod at udrede en mindre Kjøbesum, da maatte altsaa enten Eierne afstaa Pladsene til Underpris, hvilket selvfølgelig vilde være et ligesaa urimeligt som uretfærdigt Forlangende, eller ogsaa maatte vel Staten eller Kommunen betale Differentsen mellem den af Husmanden erlagte Kjøbesum og den virkelige Værdi.

Herved vilde der altsaa paabyrdes Staten en betydelig Udgift for at etablere Tusinder af Smaabrugere, som altsaa ikke kunde klare sig selv, og tilveiebringe en Deling af Jorden, der vilde være ligefrem i Strid med Samfundets Fællesinteresser.

Som ovenfor antydet er det en nødvendig Betingelse for et fremadskridende Landbrug, at der er en betydelig Del større Eiendomme, eller rettere, at den største Del af Jorden ikke er udstykket for smaat. Sandheden heraf bekræftes af Erfaring, saavel fra vort eget som fra andre Lande. At f. Ex. vore Nabolande Sverige og Danmark er komne længere frem i rationelt Jordbrug end vi, skyldes ganske vist en Flerhed af Aarsager; men en af disse, og sandsynligvis ikke den mindst vigtige, er, at der i disse Lande findes en stor Del middelstore, større og tildels meget betydelige Eiendomme ved Siden af Smaabrugene. Erfaringen viser, at det altid er de større Eiendomme, hvis Eiere gaar i Spidsen med Forsøg, Fremskridt og Forbedringer. Disse har Magt og Midler til at vove Forsøgene, og de er i Besiddelse af det økonomiske Apparat, som er nødvendigt for at noget kan udrettes.

Senere kan de mindre Brugere nyttiggjøre sig de vundne Erfaringer. Dette er Veien til Opkomst for hele Landets Økonomi, men denne Vei er stængt for et Land med udelukkende Smaabrug.

Vi skulle her tilsidst tillade os at citere et Stykke af et offentligt Dokument, som viser, at indsigtfulde Mænd allerede forlængst have været opmærksomme paa det betænkelige i, at Jordens Udstykning blev dreven for vidt.

Der blev for Storthinget i 1863 fremsat Forslag til Forandring i Loven om Aasædesretten, og de Udtalelser, som Konstitutionskomiteen dengang fremsatte i sin Indstilling angaaende Forslaget, er meget betegnende for den Opfatning, som Komiteen søgte at gjøre gjældende.

Komiteen udtaler, „at den ikke kan være i Tvivl om, at Eiendomsdelingerne i det store taget har foregaaet i et Omfang, der maa volde alvorlig Betænkelighed og Bekymring, selv om man ikke tager Hensyn til, hvad der vistnok endnu hører til Undtagelserne, men dog faktisk

finder Sted i enkelte Dele af det vestenfjeldske, at Brugene gjennem Udstykning er blevne saa smaa, at de ikke længer kunne ernære de Hænder, der dyrker dem, idet Opsidderen med Familie udenfor Onnetiderne maa søge til Byerne som Dagarbeider. Der har ogsaa i den senere Tid ikke sjelden været ført Klager fra forskellige Kanter af Landet over altfor vidt dreven Udstykning og med Paavisning af, at den har lammet Gaardbrugerklassens Kraft og havt Pauperismens Tiltagen i sit Følge.

Hvad Komiteen i ethvert Fald maa finde indlysende, er, at en Fortsættelse af Eiendomsdelingerne efter den Maalestok, som de statistiske Opgaver viser, efterhaanden maa medføre en Forringelse af Gaardbrugerstandens økonomiske og sociale Stilling, der i sine Følger vanskelig lader sig overskue.

Men til, at der i den Gang, Udviklingen saaledes har faaet, skulde indtræde nogen Stansning eller væsentlig Forandring, er der intet Tegn. Ligesom de foreliggende Oplysninger viser, at Udstykningen i den senere Tid er foregaaet i voxende Proportion, saaledes leder alle Slutninger til at antage, at Forholdet overladt til sig selv — i Fremtiden snarere vil forværre end forbedre sig.

Der er fornemlig tvende Momenter, som vilde drage i denne Retning: for det første Indflydelsen af den lige Arveret, dernæst den Omstændighed, at den traditionelle Praxis ved Skiftetaxterne efter al Sandsynlighed lidt efter lidt vil blive trængt tilbage og omsider ganske vil ligge under i den Kamp, som den i mere end en Menneskealder har ført med den gjældende positive Lov.

At den Tilstand, der gennem en stedse fortsat Deling af Landeiendommene vil opstaa, tillige maatte komme til at øve en skadelig Indflydelse paa Landbostandens Duelighed og Evne til at hævde den Stilling, hvortil den er kaldet ved vore statsborgerlige Institutioner, er indlysende, og Komiteen kan i den Henseende fuldkommen slutte sig til den Udvikling, der indeholdes i Forslagsstillerens Præmisser. Fra dette Synspunkt betragtet, vilde Jordens Fordeling i saa smaa Lodder, at dens Dyrkere med Hensyn til social Stilling kun kunde betragtes som Dagarbeidere,

have sin store Betænkelighed, selv om den ikke i ren nationaløkonomisk Henseende kunde paavises at være til Skade; thi en Landbostand som den, man da maatte tænke sig, vilde ikke kunne forudsættes at have den fornødne Dygdighed eller engang at kunne simpelthen afse Tid til at røgte de mangfoldige Hverv i Kommunen og Staten, som dog er en nødvendig Følge af en fri Forfatning.

Med samtlige disse Momenter for Øie kan Komiteen ikke komme til andet Resultat, end at Forholdene indeholder stærk Opfordring til en Indgriben fra Lovgivningsmagten med det Formaal at holde Udparcelleringen inden rimelige Grænser og konservere Landbostandens økonomiske Uafhængighed.“

Disse Ytringer af Komiteen af 1863 indeholder et saa veltalende og efter vor Mening korrekt Udtryk for den Opfatning af det vigtige Samfundsspørgsmaal, for hvilket vi her har tilladt os at paakalde Opmerksomheden, at vi ikke kan negte os den Tilfredsstillelse at gjengive dem. I Overensstemmelse med denne Indstilling blev der ogsaa af Storthinget fattet en Beslutning, som ved kongelig Sanktion af 9de Mai 1863 blev ophøiet til Lov, og hvorved blev bestemt den Forandring i Lovgivningen om Aasædesretten, at naar Arveladeren ikke havde truffet nogen Bestemmelse for Gaardens Overdragelse, skulde den aasædesberettigede kunne overtage den efter en billig Taxt istedetfor, at han ifølge den ældre Lov skulde betale den efter fuld Værdi. Dette var ganske vist i og for sig baade en rigtig Tanke og, om det i Praxis fuldt ud havde kunnet gennemføres, et hensigtsmæssigt Middel til at opnaa det tilsigtede Øiemed. Man kan alene beklage, at Loven har vist sig omtrent magtesløs til at fremkalde den Forandring i de praktiske Livsforhold, som var tilsigtet. De Forhaabninger, som var knyttede til denne Foranstaltning, er ikke blevne virkeliggjorte. Som af ovenstaaende Fremstilling sees, har Udstykningen vedblevet uforstyrret at gaa sin Gang og aldrig tidligere med saadan Fart som i de senere Aar.

VII. Odels- og Aasædesretten.

For at give et Overblik over Besiddelses- og Eienomsretten til Jord i Forhold til den fri Dispositionsret

med Hensyn til Salg og Deling, fremsættes her en kort Oversigt over Odels- og Aasædesretten.

Ifølge de Beretninger, som nu haves om den første Tid, efterat Landet var bygget, synes Folket dengang at have havt et Slags patriarkalsk Samfundsorden. Hver Familie eller Slegt havde et Overhoved eller en Høvding, til hvem hele Slegten stod i et vist Afhængigheds- eller Lydighedsforhold, og som øvede en vis Myndighed over dens øvrige Medlemmer, saavel som over dens Tyende (Huskarle) og Slaver (Træle). Da Nordmændene ved sin Indvandring tog i Besiddelse et tidligere sandsynligvis ubygget og udyrket Land, tilegnede enhver af disse Æthøvdinge sig saamegen Jord, som for Slægtens Behov syntes ham passende. Han beholdt en Del selv og delte Resten mellem de øvrige Medlemmer af Ætten, dels til Eie, dels til Brug mod en vis Afgift, alt eftersom det ifølge det nærmere eller fjernere Forhold, hvori vedkommende stod til Høvdingen, kunde findes passende. Paa denne Maade opstod altsaa straks to Klasser af Jordbrugere, nemlig de selvstændige Eiendoms-mænd eller Odelsmænd, som kaldtes Haulder og udgjorde Samfundets Aristokrati, og Leilændinger, der brugte og boede paa leiet Jord.

Efterhvert som Folketallet øgedes og Samfundet udviklede sig, blev det nødvendigt at tage mere Jord under Dyrkning og altsaa rydde øde Mark. Dette foregik dels paa den Maade, at Folk flyttede ud og uden videre tog i Besiddelse Jord, der ved sin Beliggenhed fjernt fra tidligere Bygder ansaaes som herreløs, dels derved, at Folk, som ved Vikingefærd eller Kjøbmandsskab havde erhvervet Formue, købte og dyrkede ny Jord. Saavel disse, der havde købt Jord (Kauplændinger) som Leilændingerne var fri og uafhængige Mænd; men de havde dog en mindre personlig Ret end de oprindelige Landnamsmænd og deres Arvtagere og stod i ringere Anseelse end disse.

Denne store Anseelse var grundet i Odelsretten, der væsentlig var en personlig Ret, som kun var knyttet til Besiddelsen af Jorden for den Slegts vedkommende, i hvis Eie den oprindelig eller i en vis Tid havde været,

eller i hvis Eie den var kommen ved nogle særegne af Loven noie bestemte Erhvervelsesmaader.

Blev Odelsjorden solgt til nogen udenfor Slegten, da vedblev den i visse Tilfælde dog fremdeles at være samme Slegts Odel og kunde under visse Betingelser løses tilbage, medens Kjøberen i Forhold til denne Jord kun var Kauplænding og havde som saadan kun almindelig Bondes Ret, om han end var Odelsmand (Hauld) i Forhold til anden Jord. Da Besiddelsen af Odelsgodset altsaa ansaaes som et stort Gode, havde den enkelte Besidder ikke Ret til uden videre at sælge det til hvemsomhelst udenfor Slegten. Det Medlem af denne, som var nærmest beslegtet med Sælgeren eller nærmest arveberettiget, havde Forkjøbsret til at faa Godset til samme Pris, som nogen anden vilde give; det skulde derfor først „lovbydes“ til Slegten, men om ingen af denne vilde købe Jorden, stod det frit at sælge den, og Kjøberen kunde da ikke mere rygges i dens Besiddelse. Var den bestemte Lovbydelse forsømt, kunde en af Ætten løse Odelsgodset tilbage for samme Kjøbesum. Kjøberen selv kunde dog ogsaa lovbyde Godset til Odelsætten, som da, om den ikke nyttede Anledningen, tabte Forkjøbsretten. Denne Ret kunde dog opretholdes en vis Tid, eller den kunde gaa over til at være en Løsningsret, ifølge hvilken en nærmere odelsberettiget kunde løse Gaarden, saavel fra en fjernere i Ætten som fra fremmede, naar der i rette Tid blev lyst Forfald.

Gyldigt Forfald var:

1. Pengemangel. Dette maatte lyses hvert 10de Aar, og kunde Odelsmanden derved opretholde sin Ret i 60 Aar efter Lovbydelsen.
2. Fravær i Kongens Ærinde.
3. Sygdom.
4. Mangel paa Kjendskab til Lovbydelsen.

Under de tre sidstnævnte Tilfælde maatte Odelsmanden gjøre sin Ret gjældende inden 12 Maaneder efter sin Tilbagekomst til Fylket, eller efterat Forhindringen var ophørt (Brandt. Forelæsninger over den norske Retshistorie I, Side 172). I Tilfælde af Løsning af Odelsjord, synes den i sin Tid betalte Kjøbesum at have været be-

stemmende for Løsningssummens Størrelse. Ved Salg og Løsning af Odelsjord var forøvrigt flere Formaliteter at iagttage, for hvilke her ikke nærmere skal gjøres Rede; men af alt dette fremgaar med stor Bestemthed, at Besiddelsen af Odelsjord ansaaes som et stort Gode, ikke alene, fordi den gav en god økonomisk Stilling, men den medførte, som ovenfor oplyst, ogsaa en videre personlig Ret, ikke alene for Besidderen selv, men for hele Slegten saalænge Godset var i dens Eie. Stillingen som Odelsmand — Hauld — var derfor betragtet som en af de mest ansete i Samfundet. Paa Grund af den store Betydning, som tillagdes Besiddelsen af Odelsgoods, er det meget forklarligt, at den Eier, som til enhver Tid havde det i sin Besiddelse, ikke tillagdes nogen ubetinget Raadighed derover, men at hans Dispositionsret med Hensyn til Salg var begrænset ved Slegtens samtidige Ret, for at ikke den værdifulde Eiendom ved en enkelt Besidders Uklogskab, Uduelighed eller maaske endog Vrangvillie skulde gaa ud af Ætten, og dennes Medlemmer derved tabe sin personlige Ret som Odelsæt.

Jordgoods kunde imidlertid erhverves til Odel ogsaa af fri Mænd, som oprindelig ikke var af Haulds Æt (ikke var odelsbaaren.) I den ældre Gulathingslov (Haakon Adelstens Lov af Aar 940) Odelsløsning Kap. 6 heder det:

Odelsjord er den:

1. Som ved Arv er kommen til den 6te Mand nedad i Slegten.
2. Som er betalt i Mandebod.
3. Som er tagen i Brandarv.
4. Som er given af Kongen.
5. Som man faar til Gildeløn af Kongen.
6. Barns Fosterløn, hvorsomhelst den giver.
7. Om man mageskifter sin Odelsjord med anden Odelsjord.

Alle de andre Jorder er som Løsøre.

Disse Bestemmelser stod altsaa ved Magt indtil Kong Magnus Lagabøters Lovrevision, da der i denne Konges Landslov (Gulathingsloven af Aar 1274) Odelsbalken Kap. 2 bestemtes at:

Odelsjord er ifølge en tidligere Forordning af Kong Magnus den:

1. Som har ligget i et Ættlæg i 60 Vintre eller længere.
2. Den, som man faar af Kongen, uden at han giver den med andre Forord.
3. Den er den tredie, som trende Forfædre har eiet, den ene efter den anden, og nu er kommen til fjerde Led.
4. Den er den fjerde, naar Mænd mageskifte Odelsjorder imellem sig, som er deres eget Odel og ikke anden Mands, da bliver det hans Odel, som han faar til Mageskifte.

Odelsretten er altsaa en ældgammel Institution, og de ældste Lovbestemmelser er vel nærmest at betragte som det lovfæstede Udtryk for den Retsbevidsthed, der paa Grundlag af hævdvunden Brug allerede havde fæstet Rod hos Folket.

Det var altsaa ingen let Sag at erhverve Odel, hvilket rimeligvis var saa ordnet af Hensyn til Samfundet i det hele. Da Hauldernes Klasse havde betydelige Forrettigheder fremfor det almindelige Folk, fandtes det ikke gavnligt, at denne Klasse blev for talrig, og ikke heller, at al Jord ved de Odelsjorden tilliggende Rettigheder og Baand skulde unddrages fra den lettere Adkomst og friere Brug, hvormed Folket i Almindelighed kunde gjøre sig Kjøbejorden eller den frie Jord (Løsørejorden) nyttig.

Hos et Folk, hvor Besiddelse af Grundeiendom stod i saadan Anseelse, er det sandsynligt, at enhver fremadstræbende Mand søgte at blive Grundeier i Haab om, at hans Ætt engang skulde stige op i Hauldernes Klasse. Der berettes ogsaa hyppigt i Sagaerne om, at naar Kongerne paa en fremtrædende Maade vilde belønne Troskab og Dygtighed eller særlig udmærke sine høit fortjente Mænd, skjænkede de dem „gode Gaarde.“ Disse Gaver havde den store Betydning, at de foruden den økonomiske Værdi tillige strax blev Modtagerens Odel, og han selv altsaa derved blev ophøiet i Hauldernes Klasse. Denne Ret, som var tillagt Norges Konge at gjøre en Mand til Hauld, var altsaa noget lignende som den Myndighed andre

Landes Konger har besiddet at ophøie sine fortjente Mænd i Adelsstand.

Det er af alt dette let forstaaeligt, at hvorvel Harald Haarfagres Færd vistnok i mange Henseender var haard og vilkaarlig, var der dog ingen af hans Anordninger, der vakte saa stor Misnøie og bragte Folket til at betragte hans Kongedømme som et utaaleligt Tyranni, som den, at han berøvede Grundeierne deres Odel, saaledes at de derefter skulde betragtes som Kongens Leilændinger. Haakon den gode vandt som bekjendt Popularitet ved at give Odelsretten tilbage til de tidligere Besiddere.

De tidligere Love havde ingen Bestemmelse om, hvilken af de arveberettigede Sønner, der skulde være nærmest til at overtage Odelsjorden; men i Magnus Lagabøters Lov siges udtrykkelig (Arvebalken Kap. VII), at Sønnerne skulde være berettigede til Odelsjorderne, men Døtrene tage andre Jorder og Løsøre, om Jord ikke er til, og skal den ældste (Søn) have Hovedbøllet, men de andre tilloddes andre Odelsjorder paa deres Part, saa at det er lige efter lovlig Vurdering. Søn skal have dobbelt saa stor Arv som Datter. Arvingerne, som eiede „Lod udi Odelsgoods“, har forøvrigt ifølge M. L. G. Odelsbalken Kap. III. Ret til, naar de deri var enige, at skifte, som de fandt for godt, og siden kaste Lod derom. Da skulde de komme sammen paa den Tid, Jorden er uforarbeidet og usaaet og have Herrets Mænd derved. Jorden skulde maales med Spydskaft indengjerdes, undtagen Rebing syntes dem bedre; men efter Øiesyn udengjerdes. Skjelstene skal der nedgraves, hvor Mænd bliver forenede, og skal trende Stene nedlægges hos hinanden. (Chr. IV Odelsbalken Kap. 3; Chr. V 5—2—68). Naar saadant Skifte med alles Samtykke var lyst til Thinge, kunde det siden ikke rygges.

Magnus Lagabøters Lov er altsaa den tidligste, som ligefrem fastholder en bestemt Ret (senere almindelig kaldet Aasædesret) for den ældste Søn til, om han vil, at overtage Hovedbøllet udelt. Der er dog neppe Grund til at antage, at det var en i det praktiske Liv tidligere

ukjendt Retsordning, som ved denne Bestemmelse blev indført. Det var sandsynligvis kun det sædvanmæssige eller ved almindelig Vedtægt raadende Forhold, som her blev bekræftet ved Lovens Udtryk. Herved var der dog ikke givet den ældste eller aasædesberettigede Søn noget Fortrin fremfor hans Brødre med Hensyn til Arvens Størrelse eller Værdi. Udtrykkene saavel i Arvebalken som i Odelsbalken om Skifte af Odelsjord forudsætter ligefrem, at alle Sønner skulle arve lige, medens Døtre, som ovenfor anført, kun skulle arve Halvdelen saameget som deres Brødre.

Ved Chr. IV's Lovbog af 1604 (Odelsbalken Kap. I) blev Betingelserne for at erholde Odel sat noget lempeligere, end Magnus Lagabøters Lov havde bestemt. Odels-hævdstiden blev af Chr. IV fastsat til 30 Vintre eller længere, altsaa kun den halve Tid, medens Besiddelsen regnet efter Slægtrækken blev forkortet saaledes, at Jorden blev Odelsjord, naar den havde været i Slægtens Eie i to Slægtled og var kommen til det tredie, altsaa et Led mindre, end M. L. havde bestemt.

Chr. V's Lovbog af 15de April 1687 5—5—1 forkorter Hævdstiden til 20 Vintre eller længere, men har ingen Bestemmelse om Tallet af Slægtled, som skal have besiddet Jorden, for at Odelshævd kan vindes.

Chr. IV opretholdt ikke alene Aasædesretten, men udvidede den til at gjælde for alt Jordgods, enten derpaa hvilede Odel eller ikke. Ligeledes fornyede han Bestemmelsen, at de andre Medarvinger skal have deres Arvelod i Odelsjorden udenfor Hovedbøllet, i andre Jorder eller i Løsøre (Arvebalken Kap. VII.)

Disse Bestemmelser gik i det væsentlige uforandrede over i Chr. V's Lov 5—2—63, hvor det tillige blev bestemt, at naar den ældste Søn vilde gjøre Brug af Aasædesretten og tiltræde Hovedbøllet udelt, da skulde Medarvingerne ske Fyldest for deres Arvelod i andre Jorder eller Løsøre, eller om dette ikke var tilstrækkeligt, skulde den aasædesberettigede give de andre Landskyld hver for sin Arvepart efter Dannemænds Sigelse. Denne Bestemmelse gjaldt ogsaa Sædegaardene, der skulde tilfalde Brø-

drene, men Systrene skulde faa sin Arv i det andet fraliggende Strøgods eller i Løsøre og Kjøbstadsgods. Kunde dette ikke strække til, da skulde Brødrene, som overtog Sædegaardene, gjøre dem Fyldest paa anden Maade eller tage dem i Fællig med sig i Sædegaardene, forsaavidt som Søstrene efter deres Arvelod ere berettigede.

Kgl. Forordning af 17de Januar 1771 forkortede Odels hævdstiden til 10 Aar og Præskriptionstiden til 15 Aar. Denne sidste blev derefter ved Forordning af 5te April 1811 yderligere forkortet til 5 Aar.

Lov om Odels- og Aasædesretten af 26 Juni 1821 opretholdt Bestemmelsen, at den Jord paa Landet, som i 10 Aar eller længere har med fuld Eiendomsret tilhørt en Person eller hans Ætlæg, er Odelsjord, og tillige, at Odelsretten tabes, om Jorden er ude af Slægtens Besiddelse i 5 Aar, uden at der i denne Tid Indløsningsret gjøres gjældende.

Hævdstiden er dog senere ved Lov af 28de Septbr. 1857 paany forlænget til 20 Aar, medens Præskriptionstiden samtidigt blev forkortet fra 5 til 3 Aar.

Aasædesret (Loven af 26de August 1821, § 10) er den Ret, som tilkommer den nærmeste blandt sidste Besidders Afkom til at tiltræde udelt Besiddelsen af det af Arveladeren efterladte Jordegods, eller saafremt han skulde have efterladt sig flere Gaarde, da Hovedbøllet, mod at give Medarvingerne Fyldest for, hvad dem derudi ved Skiftet er udlagt. Denne Ret gjælder saavel for Odelsjord som for den Jord, der er Arveladerens Eiendom, uden at være hans Odel. Aasædesretten tilfalder Arveladerens ældste Søn, eller om denne er død da hans ældste Søn o. s. v. mandligt Afkom af ældste Søn. Derefter Arveladerens yngre Sønner efter Alderen og deres Afkom. Er ikke Søn af Søn til, gaar Aasædesretten til Døtrene og deres Afkom.

At det fra Begyndelsen var gjort vanskeligt at erhverve Odel, var egentlig ganske naturligt, under Hensyn til de Forretthigheder, som tilkom Odelsmændene — Haulderne — personlig. Disse udgjorde et tildels mægtigt Aristokrati, og det var ganske rimeligt, at det ikke ansaaes hensigts-

mæssigt, at denne Samfundsklasse skulde blive altfor talrig, eller at det skulde være altfor let at vinde Adgang til at blive Medlem af denne. Dette var en Sag af stor økonomisk, social og politisk Betydning, idet Odelen unddrog en vis Del af Jorden fra de almindelige Retsregler, der bestemte Eiendomsret, Arveret, Besiddelse, Brug og Salg, og stillede en meget stærk Begrænsning for denne Jords fri Behandling, paa samme Tid som Loven i alle disse Henseender sætter al anden Jord i Klasse med Løssøre. Det maatte derfor være indlysende, at det ikke kunde være heldigt, at en for stor Del af Jorden skulde unddrages fra den fri Brug og Omsætning og indgaa i den bundne Tilstand, som var lovbestemt for Odelsjorden.

Vi ville dog paa den anden Side ikke bestride, at Odelsretten i en ældre Form i visse Henseender var nyttig, ligesom der neppe er nogen Tvivl om, at det var til Skade for Landet, at de fleste af de gamle mægtige Slægter under Borgerkrigene for en stor Del blev knækkede eller tildels endog gik tilgrunde. Var der paa den ene Side opstillet Garantier for, at Odelen ikke skulde blive altfor almindelig, var der paa den anden Side ogsaa sat Bestemmelser, sigtende til at bevare Odelen for Slægten. Her er ikke Tid og Sted til nogen nærmere Redegjørelse for denne Sag; vi skulle kun i Korthed paapege, at Besidderen af Odelsjord ikke kunde sælge denne uden først at lovbyde den til de andre Medlemmer af Slægten, der havde Odelsret ligesaa vel som han. Slægtens Medlemmer havde altsaa Forkjørsret for samme Pris, som en Fremmed vilde give. Dette gjaldt saavel for endeligt Salg, som Overdragelse til Brugsant, eller Salg mod Gjenkjørsret.

Denne Forkjørsret som tilkom Ætten, blev senere af Magnus Lagabøter ændret derhen, at den Kjøbesum, for hvilken en odelsberettiget skulde faa Gaarden, ikke bestemtes ved den Pris, en Fremmed vilde give, men ved Taxt efter 6 Mænds Skjøn (M. L. G. IV 4 og 5, kfr. 8 Slutning). Dernæst blev der indrømmet Frænder Ret til uanset Lovbydelsen at forbeholde sig Forkjørs- eller i Tilfælde Løsningsret — endog fra fjernere odelsberettigede — ved at lyse Forfald. Paa denne Maade kunde Løsnings-

retten ved som Forfald at lyse Pengemangel hvert 10de Aar endog bevares i 60 Aar. Denne Ret blev opretholdt af de senere Love men af Kr. V. 5—3—2 blev dog Lønningstiden indskrænket til 20 Aar, under Lysning først inden Aar og Dag og senere hvert 10de Aar. Forfaldsgrundene vare flere; men vi skal ikke her gaa nærmere ind derpaa. Ved Loven af 26de Juni 1821 er hele denne Institution (Lysning af Forfald) faldt bort.

Odelsretten, der fra først af nærmest var en til Besiddelse af Jord under visse Betingelser knyttet personlig Ret, gik lidt efter lidt over til at blive en Ret af udelukkende tinglig Betydning. De personlige Fortrin og Rettigheder faldt efterhaanden bort, og Retten til at besidde og under visse Betingelser og Bestemmelser, efter Salg til andre, at indløse Odelsjorden, blev alene tilbage. Under denne Udvikling opkom Aasædesretten og udviklede sig til at blive en ligesaa vigtig og for Samfundets Økonomi ligesaa betydningsfuld Institution som Odelsretten.

Her i vort Land har Eier af Jord altid havt Ret til at dele denne, saavel som til at sælge hele Gaarden eller Dele af den, for Odelsjord vistnok med stærke Indskrænkninger og behørigt Hensyn til Ættens Ret, men for ikke Odelsjord har der altid været ubegrændset Ret til Salg og Deling. Vistnok bestemmer Chr. IV's Forordning af 23de Oktober 1634 (norske Rigsregistr. VI, Side 699) Indskrænkninger i Retten til at sætte flere Leilendinger paa en Gaard, idet der alene maatte sættes en Mand, naar Gaarden var under en Landskyld af et Pund Tunge eller Korn, Mel, Malt eller ligt af anden Landskyld efter sædvanlig Taxt. Denne Forordning var fremkaldt derved, at man var begyndt i en Grad, der ansaaes skadelig for den almindelige Velfærd, at udstykke eller dele Leilendingsgaarde mellem flere Opsiddere, der da blev siddende i Fattigdom og Nød paa sine smaa Jordlapper og ikke formaaede hverken at fyldestgøre sine Forpligtelser til Jorddrotten eller øvrige medborgerlige Skyldigheder. Denne Forordning vedkom dog ikke Odelsjord og har sandsynligvis ikke havt Anvendelse paa nogen Slags Eiendomsjord, idet den slutter med følgende Ord: „Belangende Odelsjord, derimod forholdes

som Norges Lov udviser og hidindtil skeet er.“ Da Forordningen alene omtaler Leilendinger og Leilendingsgaarde, er det sandsynligt, at al Eiendomsjord har været uberørt af den, hvilket ogsaa stemmer med den Opfatning, som i enkelte andre Punkter kommer tilsyne i Chr. IV's Lov, hvor Forskjellen mellem Odels- og anden Eiendomsjord bliver mindre fremtrædende, (f. ex. denne Lov udvider Aasædesretten til ogsaa at gjælde for Jord som ikke er Odelsgoods).

Saavel Chr. IV som Chr. V forudsætter ganske ligefrem, paa samme Maade som de ældre Love, at Jord ved Arvegang kan deles paa den Maade, som Arvingerne bliver enige om. Chr. IV's Lov IV 7.; Chr. V 5—2—68. Denne lige Deling af Jorden kunde dog kun iverksættes, naar alle Arvinger derom var enige: thi fra Magnus Lagabøters Tid havde den Aasædesberettigede Arving Ret til at tiltræde Hovedbøllet udelt, om end de andre Arvinger paa Grund deraf maatte nøie sig med Løsøre, eller maa- ske endog finde sig i mindre Arv (Brandt: Forelæsninger over den norske Retshistorie, Side 166). Som Hindring for Jordens Udstykning har altsaa Aasædesretten faaet en stor statsøkonomisk og social Betydning. Det synes i den følgende Tid ogsaa, som om denne Ret har været stærkt nyttet, og at dette tildels har vakt Misnøie eller har bibragt mange den Mening, at denne Hindring for Udstykningen var uheldig. Det synes ogsaa, som Styrelsen har fundet, at en videre gaaende og lettere iverksættelig Udstykning af Jorden var ønskelig, idet de betragtede denne som et Middel til at paaskynde Landets Opdyrkning og ifølge dermed til Folkemængdens Forøgelse, hvori de søgte Rigets Styrke. Som Følge af denne Retning i den almindelige Opfatning blandt Almenheden indsendtes der til Kongen mange Andragender om Tilladelse til, uanseet Aasædesretten, at skifte Gaarden lige mellem Arvinger. Paa Grund af de mange indkomne Ansøgninger af dette Slags udkom en kongelig (Christian VII) Forordning af 14de April 1769, som bestemte, at da saadan Deling af Gaardene er fordelagtig saavel for Folkemængden, da flere Familier derved faar Leilighed til at nedsætte og ernære sig, som for Jordbru-

get og Agerdyrkningen, da den Jord hvis Eier ikke har mere, end han selv kan overse og behandle, rimeligvis maa blive bedre anvendt og dyrket, end den Jord, hvis Eier har mere deraf, end han selv kan overkomme og bruge, saa bliver til Fordel for Landvæsenet og Agerdyrkningen i Norge og for at befri de norske Undersaatter, især Odels- og Selveierbønderne, for Tids- og Pengespilde ved i hvert Tilfælde at søge om Tilladelse, anordnet: Naar Odels- eller Selveierbonde befinder, at hans Hovedbølle, som efter hans Død skulde tiltrædes af den Aasædesberettigede, enten det tilforn har været delt eller ikke, var af den Størrelse eller Beskaffenhed, at flere Familier sig derpaa kan ernære, skal det være ham tilladt at dele samme mellem sine Børn, i 2 eller flere Parter, og det uden at enten Odelsretten eller den, ældste Søn eller Datter tilkommende Aasædesret deri maa være hinderlig; da derimod enhver af Børnene faar Aasædesret til den Part af Gaarden, som ham af Faderen er tillagt. Dog maatte den til hele Hovedbøllet egentlig Aasædesberettigede ikke tillægges mindre end Halvdelen af den Gaard eller gaardpart, som er Hovedbøllet. Den anden Halvdel af Gaarden kunde altsaa deles mellem de andre Børn og kunde af dem tiltrædes i den for Aasædesretten bestaaende Sukcessionsordning. Saadan Deling af Gaarden kunde af Faderen iverksættes i levende Live, eller ved skriftligt Dokument bestemmes at træde i Kraft efter hans Død.

Ved denne Forordning var Aasædesretten vistnok ikke ophævet, men betydeligt modificeret, idet Bestemmelsen gjorde det afhængigt af Arveladernes Vilje, om den Aasædesberettigede skulde faa Anledning til at gjøre sin Ret gjældende eller ikke. Forordningen begunstiger altsaa i høi Grad Jordens Udstykning, noget som vel dengang, da Landet var saa lidet opdyrket, kunde have adskilligt for sig, især da der er Grund til at antage, at den Aasædesberettigede ved Taxten almindeligvis i nogen Grad var bleven begunstiget ved Gaardens Værdsættelse, saaledes at han oftest ikke behøvede at overtage den med større Gjældsforpligtelser, for Udløsning af Medarvinger, end Stillingen kunde taale.

Loven om Odels- og Aasædesretten af 26de Juni 1821 opretholdt (§ 14) Bestemmelsen i Chr. VII's ovenfor omhandlede Forordning af 14de April 1769, om Tilladelse for Arveladeren til at bestemme Gaardens Deling mellem Arvingerne. I § 17 fastholdes, at naar Odels- eller anden Jord gaar i Arv til myndige Arvinger og de ikke sig imellem kunde blive enige om den Pris, for hvilken den Aasædesberettigede skal overtage Gaarden, da skal Prisen bestemmes ved lovlig Taxt, og i § 18, hvis Arvens Deling besørges ved Skifteretten eller ved Samfrænder, da skal al Jord først ved Sorenskriveren og Mænd paa lovlig Maade taxeres. Endelig bestemmer § 19: „Taxationsmændene skulle sætte alt Jordegods for fuld Værdi efter gangbar Pris i Egnen, uden at det tilkommer dem deri at bestemme nogen Nedsættelse til Bedste for den nærmeste Odels- eller Aasædesberettigede“. Ved disse Bestemmelser er altsaa Aasædesretten bleven stærkt begrændset. Den indskrænkes til alene at være en Ret til — om Arveladeren tillader det — at komme i Besiddelse af Hovedbøllet udelt; men Jorden maa betales med fuld Værdi, og Retten til at overtage den paa dette Vilkaar er vistnok i mange Tilfælder et tvivlsomt Gode. Endnu vanskeligere stiller dette sig, efterat Loven om Arv af 31te Juli 1854 har bestemt, at Sønner og Døtre skal arve lige, da derved Udløsning af Medarvinger bliver mere byrdefuld for den Aasædesberettigede.

Ved disse to Love er altsaa Jordens Udstykning yderligere paaskyndet, idet der nu i mange, for ikke at sige de fleste, Tilfælde ikke var anden Udvei for den Aasædesberettigede, end enten at overtage Gaarden saaledes betyngtet med Gjæld, at han maatte forudse, at han aldrig kunde arbeide sig ud af den, eller ogsaa dele Gaarden med sine Medarvinger. Den sidste Udvei blev, som det fremgaar af de ovenfor fremstillede statistiske Oplysninger om Udstykningen, mer og mer almindelig.

Det begyndte efterhaanden at tildrage sig Opmerksomhed, at denne Sag var kommen i en lidet ønskelig Gjænge, der lod befrygte almindelig økonomisk Nedgang blandt Gaardbrugerstanden. Det stod for kyndige Mænd

klart, at noget maatte gjøres for at hidføre en anden Tilstand.

For at opnaa en Forandrig fremsatte O. Richter (senere norsk Statsminister i Stockholm) til Odelstinget et af Repræsentanterne O. Valstad, Ludvig Daae, O. S. Velde og J. R. Krognæs tiltraadt Forslag af 31te Oktober 1862 til Lov angaaende Forandringer i Lovgivningen om Aasædesretten og om Arv. Sth. 1862, 8 D., Dok. No. 17.

Dette Forslag gik ud paa, at den Aasædesberettigede Arving, som tiltræder Jord paa Skifte, maa tage saa stor Forlod, som er nødvendig, forat Jorden ikke vorder behæftet med mere end en Halvdel af den Sum, hvorfor samme lovligen er bleven taxeret, dog at saadan Forlod ikke i noget Tilfælde overstiger 8000 Spd. (32 000 Kr.)

Forslagsstilleren paaviser i sine Præmisser til dette Lovforslag, at Bestemmelserne af 1821 om Jords Deling og Skiftetaxterne og Lov af 1854 om lige Arv, har samvirket til at gjøre Aasædesretten næsten betydningsløs, da den ved Arveloven fremholdte Forudsætning, at Adgangen til ved Testamente at begunstige den Aasædesberettigede for at holde Gaarden samlet, ikke havde vist sig holdbar, idet denne Udvei forholdsvis sjelden blev benyttet. Dette var en ligefrem Følge af, at Arv efter Testamente er en for det norske Folks traditionelle Retsbevidsthed fremmed Institution. Den ved Loven givne Testationsfrihed har derfor ikke øvet nogen Indflydelse paa det her omhandlede Forhold, og det kan med Sikkerhed forudsees, at en Forandring i Opfatning eller nationale Sæder vil komme forsent til, at man kan slaa sig til Ro i Forventning om, at det engang vil ske. Efter dernæst at have paavist, at Spørgsmaalet om den tilladelige Udstykning af Jorden maa besvares under Hensyn til økonomiske og Naturforhold, udtaler han siden, at Opgaven for de fleste Landes Vedkommende ikke vil kunne løses uden at tage Hensyn til mange andre Momenter end Spørgsmaalet om det størst mulige Udbytte af hver enkelt Plet Jord, idet man navnlig vil have at tage i Betragtning den Indflydelse, det vil øve paa Nationalkarakteren og Folkeaanden, paa Jordens

Eier og gennem ham paa Samfundet, eftersom han har faaet en Lod, der netop er istand til at ernære ham selv og Familie som Arbeidere, eller han ved den Jord der tilhører ham, bliver Administrator af en Bedrift, hvis samlede Produktion vilde være tilstrækkelig for og bestemt til at distribueres som Underholdning for flere. Uden at indlade sig paa en videre Udredning af disse Spørgsmaal, udtaler han for vort Land som Resultat af den almindelige Erkjendelse, at Udstykning af Jordsmonnet er naaet til et Punkt, som ikke uden Skade for det hele kan overskrides. Han finder det ikke tilstrækkeligt her at paavise, at Forværrelsen af Landbostandens økonomiske og sociale Stilling ikke er gaaet fremad med særdeles voldsomme Skridt. Ved det Punkt, hvortil det hos os er kommet, er det allerede mere end nok, at de Tilfælde, hvori den reelle Grænse overskrides, ikke aftager i Hyppighed. Men de statistiske Tabeller godtgjør, at Udparcelleringerne stiger i stadig voxende Proportion. Men dette giver ikke endda den fulde Maalestok for den Indflydelse, som det ved Loven af 1821 paabudne Taxtsystem har øvet til at svække Grundeierens Kraft. Her maa ogsaa medtages de Tilfælde, hvor Eiendommen vel er forbleven udelt, men hvor den ved Udløsning af Medarvinger er bleven saaledes betynget, at Eierens Stilling neppe er bedre, end om Udstykningen havde fundet Sted.

Den nye Arvelov vil, antager Forslagsstilleren, give denne Udvikling forøget Hurtighed.

Hvor lang Tid der vil medgaa, inden de naturlige Følger af det System, der saaledes ved Lovgivningerne af 1821 og 1854 er indført, skulle vise sig i sine yderste Konsekvenser, staar det ikke til nogen at forudse; men det endelige Resultat er klart og utvivlsomt. Det er klart, at Evnen til at bære de for hver Generation stigende Gjeldsbyrder stadigt vil blive mindre, saa at Udstykning omsider bliver det eneste mulige Valg. En saadan Udvikling vil, idet Aarsagerne stadigt gjentager sig og føres videre, kun have sin Grænse ved det Punkt, hvor Jordlodden ikke længere vil kunne frembringe Brød for de Hænder, der dyrker den. Hvorvel der i enkelte Tilfælde kan forekomme

Undtagelser, hvor meget end Folkets sunde Sans kan modvirke eller forhale den bestaaende Lovgivnings naturlige Følger — Grundeiendommens Forgjældelse og endelige Udstykning — vil dog ingen, der er opmærksom paa disse Forhold, være blind for, at den bestaaende Lovgivning indeholder Spiren til en social og økonomisk Tilstand, der er høist forskjellig fra den, vore statsborgerlige Institutioner har forudsat.

Forslagsstilleren paaviser dernæst, at en velhavende og sterk Grundeierstand er i Virkeligheden den eneste mulige Bærer af en fri Forfatning, hvorledes dens Besiddelse af Fædrenejorden giver den en sikker Stilling i Samfundet, ved materielle Interesser nedarvede Traditioner saaledes sammenbundet med Staten, at dens Bestaaen bliver som deres egen, ved Formuenhed sat istand til at erhverve Dannelse for sig selv og for Efterslægten, og til at bringe Ofre for Almenheden — ved sin uafhængige Stilling skikket til at optræde i Statslivet med Fordomsfrihed og Selvstændighed, frembyder den mere end nogen anden enkelt Klasse til alle Sider Garantier som den naturlige Vogter for den nationale Selvbevarelse, for den borgerlige Orden og for Folkets Rettigheder og Frihed. Men — med en Landbostand som den, der her er betegnet og men den store og betydningsfulde Plads, der naturligen tilkommer den i et konstitutionelt Statsliv, er en Lovgivning uforenelig, som for hver ny Generation gjør Jordens Eier mere og mere forgjældet og forarmet, thi med Tabet af den Formuenhed, der betegner Landbostanden som Indehaveren af Hovedsummen af Landets materielle Kraft, vil ogsaa dens Evne til at erhverve den i Statslivet nødvendige Dannelse forsvinde og dermed tillige dens Evne til at frembringe noget udmerket eller fremragende. Geniet kan visselig udgaa fra Armodens Hytte ligesaa vel som fra Rigmandens Bøllig, men den Sum af Dygtighed til Jævnshold, som danner den konstitutionelle Forfatnings nødvendige Forudsætning, tør ikke paaregnes ad denne Vei.

Dette Lovforslag, der efter Forslagsstillereus Udtalelse var bygget paa Forudsætningen om, at det kun var en Indklædning i Lovsform af Folkets Retsbevidsthed i

denne Materie, blev med et Par mindre væsentlige Ændringer anbefalet af Konstitutionskomiteen — Indst. O No. 42 Stfh. 1862 10 d. s 197 — som i Hovedsagen var enig med Forslagsstilleren. Storthinget bifaldt dog ikke det fremsatte Lovforslag, men i Erkjendelsen af, at noget maatte gjøres, fattedes følgende Beslutning, der ved Kgl. Sanktion af 9de Mai 1863 blev ophøiet til Lov: „Den Aasædesberettigede kan fordre sig Aasædet udlagt til den Pris, som af Arveladeren ved Testamente er bestemt. Har Arveladeren ikke paa denne Maade tilkjendegivet sin Villie, bliver Værdien at ansætte ved en billig Taxt.“ Senere blev til Storthinget 1869 af Repræsentanten Olafsen fremsat Forslag til Lov, overenssømmende med Konstitutionskomiteens Forslag af 1862, men uden at det ledede til nogen ny Lovforandring. Stfh. 1869, 7 d. Dok. No. 46 og 9 d. Side 113.

VIII. Slutning.

Efter den ovenfor givne Fremstilling tør der formentlig paaregnes Enighed om, at vort Landbrug for Tiden arbejder under vanskelige Kaar. Den gjældende Lovgivning om Overtagelse af Jord og om Arv har medført, at enhver begyndende Landmand — bortset fra de faa Tilfælde, hvor der er stor Formue udenfor Gaarden — er nødt til enten at overtage Eiendommen med stor Gjæld, eller at dele den med en eller flere af sine Medarvinger. Følgen heraf er altsaa, at han fra Begyndelsen savner Driftskapital, eller modtager en Jordlod, som enten er utilstrækkelig, eller kun yder ham og hans Familie et tarveligt Udkomme. Samtidigt er alle Udgifter stegne, Skatter og offentlige Udredelser med vel 70, eller nu med Statsskatten til ca 81 pCt., Arbeidspriserne er i de sidste 25 à 30 Aar stegne med fra 24 til henimod 50 pCt., medens saavel Kostholdet for Arbeiderne, som den daglige Levemaade i det hele er bleven kostbarere, sandsynligvis i et tilsvarende Forhold. Det er under alt dette ikke andet at vente, end at ogsaa Gjældsbyrderne paa Gaardene maatte stige, og den er stegen og stiger fremdeles i et Forhold, som ikke kan lades upaaagtet.

Samtidigt synes det, som der ikke er Udsigt til nogen nævneværdig Stigen i Priser paa Landbrugets Frembringelser. Den sterke Konkurransen med fremmede Lande, hvor gunstigere Produktionsbetingelser finder Sted, synes snarere at skulle blive mere paagaaende, end at aftage. Nutidens hurtige, sikre og billige Kommunikationsmidler bringer os denne Konkurransen lige ind paa Livet. Alt dette kan ikke undgaaes, men med disse Kjendsgjæringer for Øie kan ingen, endog kun nogenlunde opmærksom Iagttaget; undgaa at se, at vort Landbrug for Tiden maa kjæmpe for sin Tilværelse og at vore Landmænd arbejder under vanskelige Kaar. Der stilles store Krav til deres Kraft og Dygtighed, for under disse Vilkaar at bevare den økonomiske og sociale Position i Samfundet, som de egentlig bør indtage.

Det synes under disse Omstændigheder at være et Spørgsmaal, som maa paakalde Opmærksomhed, hvorvidt der kan findes Midler, skikkede til at bringe den fremtidige Udvikling ind i en heldigere Retning.

Nu synes Gaardbrugerstandens og dermed Samfundets økonomiske Velfærd at gaa nedad, men det gjælder at skabe et Grundlag for den fremtidige Udvikling, hvorved dette kan forandres.

Der kan i denne Forbindelse fremstille sig mange Spørgsmaal til Betragtning, her ligger et vidt Felt aabent for Undersøgelser og Overveielser. Men vi driste os ikke til at optage nogen Fremstilling deraf. Vi maa begrænde os til det for nærværende Forhandling opstillede Spørgsmaal, men dette peger netop lige paa en af de betydeligste og alvorligste Reforme, som i denne Sag kunne bringes paa Bane. Bliver denne gennemført med Omtanke og Konsekvens — i en praktisk Form ført ud i Livet — da er der givet den vordende Slægt af Gaardbrugere, Arvtagerne til Landets Jord et Grundlag for deres Virksomhed, som er skikket til at sikre deres fremtidige økonomiske Stilling.

Jordens Udstykning er ifærd med at antage en Skikkelse, som om Udviklingen fortsættes paa samme Maade, vil medføre en alvorlig Fare for de vigtigste Samfunds-

teresser, og derfor med Styrke paakalder saavel Gaardbrugerstandens egen som de ledende Autoriteters Opmerksomhed og opfordrer til Undersøgelse og Overveielse om, hvorledes der kan findes virksomme Midler til at standse dette omsig gribende Onde. Det er ikke uden Eksempel, at man i andre Lande har grebet til den Udvei, ved ligefrem Lovbud at hindre en for vidt gaaende Udstykning af Jorden. Saaledes har man i Sverige en Lov, der bestemmer, at Deling ikke maa gaa videre, end at hver Mand har, hvad der i dette Loysprog kaldes „besuten Jord“, d. v. s. et Areal, som efter gode Mænds Skjøn er tilstrækkeligt for Eieren og hans Families Underhold. Dette kan altsaa blive meget forskjelligt i forskjellige Landsdele, ifølge de Natur- og Driftsforholde (Jordbund, Klima osv.), som paa hvert Sted er raadende. I andre Lande har man givet Delingsforbund i andre Former, uden at vi skal vidtløftiggjøre nærværende Fremstilling med nogen Redegjørelse derfor. Det er ogsaa mest sandsynligt, at nogen Lov, indeholdende ligefrem Forbud mod Deling af Jord, hos os ikke vilde lade sig gennemføre. Et Forslag om en saadan Lov vilde vistnok have ringe Udsigt til at vinde den lovgivende Statsmagts Bifald. Der er hos de fleste Folk, og hos det norske ikke mindre end hos andre, en naturlig og hos hver Mand dybt rodfæstet Uafhængighedsfølelse, og ifølge dermed et Krav paa Ret til selv at raade sine egne Anliggender og navnlig selv bestemme over eget Gods, hvilket gjælder ligesaavel, om ikke i endnu højere Grad, Jord, end rørligt Gods. Et Lovbud i denne Retning vilde gribe dybt ind i en Mangfoldighed af Livsforhold og forekomme mange at medføre betydelig Tvang og Ulemper. Det hører derfor en høj Grad af Kraft og Selvfornegtelse til for at et Folk, til Gavn for kommende Slægter, skal paatage sig de med et saadant Lovbud forbundne Vanskeligheder. Vi ville dog ikke dermed have udtalt, at det skulde være urigtigt eller ubetimeligt at lade et saadant Forslag fremsætte og underkastes Stortingets Prøvelse. Det tør dog være Grund til at antage, at Forandringer i Aasædesretten, sigtende til at modarbejde den for vidt gaaende Udstykning af Jorden, vilde have større Udsigt til at vinde Bifald, men i ethvert

Fald burde denne Sag komme under den lovgivende Magts alvorlige Overveielse.

Der har aldrig i vort Land været noget almindeligt Forbud mod Udstykning af Jorden. Deling kunde foretages i den Udstrækning, hvorom Eierne var enige. Det eneste Værn herimod var fra først af Odels- og fornemlig Aasædesretten, men ogsaa denne var uden Virkning, naar ikke den Aasædesberettigede reiste noget bestemt Krav. Ved Forordningen af 14de April 1769 blev ogsaa denne Ret betydeligt afsvækket, og ved Loven af 26de Juni 1821 blev den ved Opretholdelse af Retten til Deling og Bestemmelserne om Taxt til fuld Værdi, reduceret til næsten kun at være en tom Form. Dette har konsekvent ledet til, at Udstykningen har gaaet stadigt videre og efter Loven om Arv af 31te Juli 1854 med forøget Fart. Det Værn herimod, som var tilsigtet ved Loven af 9de Mai 1863 om „billig Taxt“, har vist sig at være for svagt til at gjøre den tilsigtede Virkning, imod den ifølge de tidligere Lovbestemmelser indførte Fremgangsmaade ved Aasædestaxter. Dette har ført, dels til sterkere Deling af Gaardene, dels til, at de blev saaledes behæftede med Gjæld, for at tilveiebringe Midler til Udløsning af Medarvinger, at dette er omtrent ligesaa uheldigt som Udstykningen.

Den store Pantegjæld og deraf følgende Renter og Afdrag er vistnok som ovenfor paavist en af de tyngste Byrder, den norske Gaardbrugerstand har at bære. Gjældsbyrden er ikke alene stor, men den er ogsaa stadigt stigende, ligesom den stadige Forøgelse af Hypothekbankens Grundfond, der Tid efter anden har været anseet nødvendig, vidner om en altid stigende Laanetrang.

Det vil neppe kunne bestrides, at den senere Tids Begivenheder i fuldt Maal har vist Rigtigheden af de Meninger, som var udtalte i Præmisserne til det i 1862 til Stortinget fremsatte Lovforslag. Hvorvidt dette om det var blevet ophøiet til Lov, havde formaaet at give den senere Tids Udvikling en anden Retning, er vanskeligt med Bestemthed at sige, men det synes overveiende sandsynligt, at det havde kunnet udøve en langt sterkere Indflydelse paa Begivenhedernes Gang, end den Lov, som virkelig kom istand.

Vi nærer Haab om ved denne Fremstilling at have lagt klart i Dagen, at det er paatide, at der gjøres alvorlige Skridt for at hidføre en anden Tingenes Tilstand. Skal det vedblive som hidtil med voksende Gjæld, Deling af Eiendommene, stigende Skatter og stigende Arbeidspriiser, vil vor Gaardbrugerstand, Samfundets Grundvold, ubønhørligen synke ned i Fattigdom med alle tilsvarende Ulemper, og hvad Følgerne deraf vil blive, skal vi ikke nærmere gaa ind paa, det er tilstrækkeligt derom at henvise til, hvad ovenfor er anført, og at det vilde være en gennemtrængende Ulykke for vort Samfund, turde være klart for Enhver.

Der staar da kun et Spørgsmaal tilbage: Hvad kan og bør der gjøres for at afværge dette Onde?

Hjælpe midlet maa altsaa søges i Lovforandringer, der vil stanse den fortskridende Udstykning af Jorden, paa samme Tid borttrydde den sterkeste Aarsag til forøget Gjældsstiftelse og sætte Grundeierne istand til lidt efter lidt at befri Jorden for ialfald den væsentligste Del af den paahvilende Pantgjæld.

Det nytter ikke til noget her at tale om „billige Laan“, der synes at være en Yndlingstanke hos vor Tids Reformatorer paa det landbrugsøkonomiske Omraade. Disse billige Laan kan neppe tilveiebringes. Dersom det er almindeligt, at Penge med Sikkerhed kan anbringes til $4\frac{1}{2}$ pCt. Rente, da er det klart, at ingen Kapitalist vil udlaane sine Penge til 3 pCt. for at skaffe Landmænd billige Laan. Men naar Kapitalisten ikke direkte vil levere sine Penge paa disse Vilkaar, da kan dette formentlig endnu mindre opnaaes ved Hjælp af en Mellemand, medmindre denne selv vil betale Differentsen mellem Kapitalistens Rentefordring og den laantagende Landmands Renteydelse. Mellemanden burde heller have nogen Godtgjørelse for sin Møie og Risiko, istedenfor at betale for den Fornøielse at yde disse Tjenester. Hans Virksomhed synes snarere at maatte fordyre Laanet end gjøre det billigere.

Om yderligere Lettelse i Adgangen til Laan i sig selv vilde være et Gode, er en Sag, hvorom der vistnok kan være delte Meninger. Kan man faa et Pantelaan til

høie Renter ombyttet med et til lave, da er det en utvivlsom Fordel for Debitor, men dette lader sig vistnok meget vanskeligt opnaa, dersom man ved den ønskede lave Rente forstaar noget, som ligger under den almindelige, ved sikker Anbringelse af Penge paaregnelige Rentefod.

Som nævnt anser vi altsaa passende Lovforandringer, som det eneste praktikable Middel, til at hjælpe vort Landbrug ud af de Vanskeligheder, hvori det i denne Henseende allerede er kommet ind og som sees at ville føre til økonomisk og social Nedgang.

De ovenfor omtalte Bestemmelser i Loven af 1821, angaaende Arveladernes Ret til at bestemme Aasædets Deling og fornemlig Taxt til fuld Værdi, uden Nedsættelse til Fordel for den Aasædesberettigede (§ 19) er formentlig blandt de største Uklogskaber som paa den økonomiske Lovgivnings Omraade har været gjort paa lange Tider. Disse Bestemmelser maa sættes ud af Kraft, og dette Forhold maa ordnes paa en mere effektiv Maade, end skeet ved Loven af 1863 om billig Taxt.

En blot og bart fortolkende Tillægslov bør her ikke anvendes, dette har man prøvet og det duer ikke. En ligefrem Ophævelse af de gjældende Bestemmelser bør her bære et bestemt Bud til Almenhedens Bevidsthed om, at Loven paabyder et Brud med det gamle System.

Det er let forstaaeligt, at den Praxis, der indledes ifølge saa bestemte Lovbud, som §§ 14 og 19 af 1821, ikke let vil forandres ved et saa uklart, ubestemt Udtryk som „billig Taxt“. Hvad er en billig Taxt? „Almindelig Pris“ eller „gangbar Pris“ eller „fuld Værdi“ er bestemte Udtryk, og Udtryk, der betegner en Værdi, som skjønsomme Mænd aldrig vil være i Forlegenhed med at finde. Men „billig Taxt“ er et ganske ubestemt Udtryk, der giver Rum for en absolut vilkaarlig Fortolkning. En Skjønsmand finder 5 pCt. Afslag fra fuld Værdi at være en billig Taxt, en anden forlanger 10, 20 eller 25 pCt. Afslag, for at indrømme Taxtens Billighed. Det viser sig ogsaa at det Afslag i Taxtsummen, som gives for den aasædesberettigede Arving i forskellige Landsdele varierer fra 5 til over 30 pCt. I de fleste Tilfælde er den saa liden, at

den er næsten uden Betydning. Og det uheldigste er, at Udtrykket ikke under nogensomhelst rimelig Fortolkning strækker til. Under Udtrykket „billig Taxt“, maa det vel siges at være, at gaa temmelig vidt, naar Afslaget fra fuld Værdi sættes til 25 pCt., men dette strækker ikke til, for det her tilsigtede Øiemed. Aasædesretten bør gjenoprettes i sin gamle Skikkelse, at den berettigede Arvings Samtykke er nødvendigt for Hovedbøllets Deling, og han bør have Ret til at overtage det for en langt billigere Kjøbesum end 25 pCt. Afslag fra fuld Værdi.

Der kan her være Spørgsmaal om i hvilken Form man vil skabe det Fortrin, som bør tilstaaes den Aasædesberettigede fremfor hans Medarvinger. Enten man vil bestemme en Forlodsarv, ligesom i Forslaget af 1862, hvor Forlod var sat efter Mændenes Skjøn indtil 50 pCt. af Taxtsummen for Gaarden, dog ikke over et Maximum Spd. 8 000, af Konstitutionskomiteen nedsat til Spd. 6 000. Eller om det bør paalægges Skjønsmændene ved Skiftetaxt at bestemme Gaardens virkelige Værdi, hvorefter den aasædesberettigede Arving tillægges Ret til at overtage den mod en Kjøbesum af f. Ex. 50 eller 25 pCt. af Værdien, eller hvilken anden Maalestok man vilde finde passende for Afslaget.

Vi vilde foretrække at ordne Sagen saa, at han kunde overtage Gaarden mod en Kjøbesum, svarende til en bestemt Del af Taxtværdien. Forlodsarven fastsættes efter et Skjøn, bygget paa mange Hensyn og Sidehensyn, som om vedkommende Arving selv har Formue, eller om Gaarden allerede er mere eller mindre beheftet, eller andre Omstændigheder, der kunne forekomme Skjønsmændene at have Betydning i dette Forhold. Ordningen vil derfor meget let kunne lede ud i en Ubestemthed og Vilkaarlighed, som helst bør holdes borte fra denne Sag, og som let vil lede til, at den hele Foranstaltning bliver virkningsløs. Det vil let lede ud i det samme Intet, som Udtrykket „billig Taxt“. Vælger man derimod at paalægge Skjønsmændene at bestemme Gaardens virkelige Værdi, da stiller man dem en enkel, bestemt og grei Opgave, der ikke tilsteder Sidehensyn til nogen Kant. Den Maade, hvorpaa

de her fuldfører sit Hverv er ikke vanskelig at undersøge og kritisere, dermed kan føres fuld Kontrol. Naar Skjønsmændene da ere underkastede Ansvar for Udførelsen af sit Hverv, og der tillige bliver Anledning til Appel til et Overskøn, er det antageligt, at Misbrug ikke saa let finder Sted. Paa denne Maade ville Skjønsmændene have en langt lettere Opgave, end naar deres Afgjørelse skal bestemmes under Iagttagelse af en hel Del lovbestemte Sidehensyn, som nødvendigvis maa vanskeliggjøre Arbeidet, og gjøre Resultatet mere usikkert.

Har Loven tillige bestemt, at Løsningssummen skal være en bestemt Brøkdel af Taxtsummen, da er selve Sagen klar og grei, der bliver ikke saa let Tvivlsmaal om, hvad der her er det rette. Den bestemte Brøkdel af Taxtsummen ville vi foreslaa til 50 pCt.

Her opstaar den Vanskelighed, at vistnok mange Gaarde ere heftede til dette Beløb eller endog høiere. Isaafald maa selvfølgelig den tiltrædende Arving betale et Beløb, svarende til Pantegjælden, forsaavidt der ikke er løs Formue, hvoraf et tilsvarende Beløb af Heftelser kan indfries. I det heletaget, hvordan dette Forhold helst kunde ordnes, skulle vi ikke her nærmere gaa ind paa, ligesaa lidt som vi skulle indlade os paa at forme nogen Lovtext, dette maa staa til særskilt lovkyndige Mænd. Her er imidlertid et Hensyn, som ikke maa glemmes og det er, at der ved selve Loven maa sættes en Hindring for, at den tiltrædende Arving kan modtage Gaarden til denne billige Pris og efter kort Tid gjøre sig en utilbørlig Fordel fremfor andre Arvinger ved at sælge Jorden for fuld Værdi. Dette maatte kunne ordnes ved i dette Tilfælde at give de andre Arvinger Ret til Del af Købesummen, med Ret til at negte Salg, eller ved at give dem Forkjøbsret f. Ex. til den efter Aasædestaxtens Værdsættelse bestemte Løsningssum eller paa anden Maade hindre Salg, uden deres Samtykke i et vist Antal — maaske 10 — Aar. Skulde Hensigten at bevare Gaarden udelt i Familiens Eie opnaaes, maatte vistnok Aasædesretten strække sig saa langt, at en Grundeier, som har aasædesberettiget Arving, ikke efter eget Tykke maa udstykke Gaarden eller sælge Dele af

den, men saadan Disposition over Jorden maatte være afhængig af en eller anden Dispensation fra Loven f. Ex. ved Kongelig, eller Høieste, eller en Embedsmyndigheds Resolution.

Arvegangsforholdet kunde ogsaa tænkes ordnet saaledes, at Skjønsmændene ved Skiftetaxten havde at bestemme, til hvilken Pris den Aasædesberettigede kunde overtage Gaarden, med sikker Udsigt til at klare sin Stilling, hvorefter hans Løsningssum da maatte fastsættes. Denne Ordning vilde dog have den samme Ulempe, som ovenfor er paapeget, at blive ubestemt og aldeles vilkaarlig. Der vilde her blive et saa overordentlig vidt Rum aabnet for Skjønsmændenes Opfattning af de mangfoldige Hensyn og Bihensyn, som vilde paatrænge sig deres Opmerksomhed, at Sagen selv vilde være udsat for at drukne i et Hav af Tilfældigheder, og den Orden og nøiagtige Sikkerhed, som dette Forhold kræver, vilde blive ganske upaaregnelig.

Ved den her omhandlede Forandring i Arveforholdene vilde der altsaa etableres en Fortrinsstilling, til Fordel for den aasædesberettigede Arving. Dette kan synes at være en Ubillighed mod de andre Arvinger. Det vilde dog sandsynligvis lede til, at Faderen i levende live vilde se til efter Evne at gjøre noget mere for de andre Børn, ligesom det ikke heller kan ansees betydningsløst for dem, at Gaarden bliver bevaret udelt i Familien; denne vilde da have et Tilholds- eller Sammenknytningspunkt, som vilde forsvinde om den gik ud af Slægten. I ethvertfald, dersom Samfundets Vel kræver en saadan Foranstaltning, da maa det mindre Hensyn til de enkelte Arvinger vige.

Et andet Spørgsmaal er det, om det er den absolut heldigste Ordning, at den ældste Søn altid skal være den Aasædesberettigede. Der høres undertiden den Mening, at det vilde være heldigere at tillægge den yngste Søn Aasædesretten, eller at tillægge Faderen Ret til at bestemme, hvilken af hans Sønner skal have dette Fortrin for sine Brødre. Vi vil her udtale den Mening, at den hidtil gjældende Rækkefølge i Arveretten bør opretholdes. Til Gunst for en Forandring siges undertiden: ved at give den yngste Søn Aasædesretten, vil der stilles en sterk Opfordring til

de ældre Brødre om at anstrænge sig for selv at bryde sig en Bane og erhverve en selvstændig Livsstilling, hvori vel Faderen ogsaa i mange Tilfælde vil have Anledning til at yde dem en Støtte, saa at de ved hans Død kunde være selvhjulpne, medens det ofte hænder, at den yngste Søn og de ham nærmest staaende i Alder ved Faderens Død endnu er mindreaarige eller ialfald unge Mennesker, saa at de, om de ikke har nogen Arv, er hjælpeløse. Der høres nu ikke sjelden Klager over, at den ældste Søn i Bevidstheden om at han skal have Gaarden, voxer op i Ligegyldighed, Dovenskab og Indbildninger om sin fremtidige Storhed, istedenfor at arbeide og uddanne sig til en duelig Mand. Vi tillægge ikke disse Betragtninger nogen større Værdi, men dette Spørgsmaal, og mange andre vil af sig selv reises, naar Sagen kommer til Forhandling, for af de Myndigheder, som dertil er berettigede at gives en endelig Ordning.

Den Maade hvorpaa en Forandring som antydet helst vilde kunne opnaaes, er sandsynligvis ved at give Aasædesretten sin gamle Skikkelse, for derved at sætte Grundeierstanden i en gunstigere Stilling.

Vi skulle kortelig antyde nogle Bestemmelser, som antagelig maatte fastsættes:

- 1) Naar Eier af Odels- eller andet Jordegods finder, at Gaarden (Hovedbøllet) er tilstrækkelig stort for to eller flere Familiers Underhold, kan han dele det, eller bestemme at det efter hans Død skal deles mellem hans Børn, dog maa saadan Deling ikke foregaa uden den aasædesberettigede Arvings Samtykke. Dette Samtykke bør meddeles skriftligt, og om han er umyndig burde dertil kræves Medvirken af en eller anden lovlig Myndighed, f. Ex. Overformynderiet eller en Embedsmyndigheds (maaske Amtmandens) Samtykke eller Approbation.
- 2) Ved Deling af Jorden iagttages, at ældste Søn eller Datter (den Aasædesberettigede) ikke tillægges mindre end Halvdelen af den Eiendom, som udgjør Hovedbøllet. Delingen bør derhos ikke gaa videre, end at der ved Fordelingen af den paa den samlede Eiendom

hvilende Skyld falder mindst 3 — tre Mark paa hver Part.

De Parter i hvilke Eiendommen deles tilfalder Arvingerne efter deres Valg, i samme Orden som de efter Lov af 26de Juni 1821 § 11 er berettigede til at komme i Besiddelse af Hovedbøllet. Parternes Værdi bør for de yngre Arvinger saavidt muligt være lige, eller i modsat Fald Forskjellen mellem dem udjævnes ved Arv paa anden Maade.

- 3) Før Delingen udføres, bør der ved lovlig Skyldsætningsforretning nøie beskrives, hvor vidt enhver Parts Grænser skal gaa, hvilke Herligheder samme skal tillægges, og hvor stor Del af den samlede Skyld skal paalægges hver Part. Dersom Deling først skal foregaa efter Eierens Død, bør han derom have oprettet et skriftligt Dokument, som for at være gyldigt maa være læst til Thinge før Udstederens Død.
- 4) Om Arveladeren efterlader sig flere Gaarde foruden Hovedbøllet, som er delt paa lovlig Maade, da bør ældste Søn eller Datter efter Bestemmelsen i Lov af 16de Mai 1860 have Valget, om han eller hun vil tage en af disse Gaarde udelt, istedetfor den ham eller hende tildelte Part af Hovedbøllet. Denne tilfalder da en af de andre Arvinger eller disses Afkom.
- 5) Naar Jord gaar i Arv og det er myndige Arvinger, kan de selv bestemme den Værdi, som tillægges Jorden, og har den aasædesberettigede Arving Ret til at kræve sig den udlagt for Halvdelen af Værdien. Bli-
ver de ikke enige bestemmes Gaardens Værdi ved lovlig Taxation, og om nogen dermed er utilfreds, ved Overtaxation paa Fællesboets Bekostning.
- 6) Hvis Arvens Deling besørges ved Skifteretten, da skal al Jord først ved lovligt Skjøn taxeres. Finder nogen af Arvingerne eller deres Værger sig brøstholdne ved denne Taxt, enten i det hele eller i Henseende til enkelte Dele, da kan Overtaxation paa Fællesboets Bekostning finde Sted, naar Begjæring derom sker strax, eller senest inden 6 Uger. I andet Fald bør det ved den først satte Taxt have sit forblivende.

- 7) Taxationsmændene bestemmer Eiendommens virkelige Værdi efter gangbar Pris i Egnen, men den aasædesberettigede Arving har Ret til at komme i Besiddelse af den for det halve deraf. Hviler der paa Eiendommen Pantheftelser til over dens halve Værdi efter Taxten, da maa den Aasædesberettigede, om han vil modtage Eiendommen overtage ogsaa de overskydende Heftelser.
- 8) Eier Boet Penge eller andet Gods, udenfor hvad der ved Eiendommens Overdragelse er tillagt den aasædesberettigede Arving fordeles dette saaledes, at deraf tilfalder:
 - 1) Den Aasædesberettigede en Værdi saa stor, som den hvormed Pantheftelserne overstiger Gaardens halve Værdi.
 - 2) Tillægges hver af de andre Arvinger en lige stor Arvelod og til lige Værdi, som der ved Eiendommens Overdragelse fortrinsvis er tillagt den aasædesberettigede Arving.
 - 3) Tillægges samtlige Arvinger en lige stor Arvelod.
- 9) Enhver, som ved Arvegang efter disse Bestemmelser har modtaget Eiendom og vil sælge den inden 10 Aar er omme, skal først tilbyde sine Medarvinger eller deres Efterkommere efter Aasædesrettens Orden, at overtage Eiendommen for dens halve Værdi, der da bestemmes ved Taxt paa samme Maade, som for Aasædesoverdragelse fastsat. Samme Forpligtelse paa hviler den, som paa denne Maade kommer i Besiddelse af Eiendommen.

At Byggetomter til enhver Tid uden Hindring af Arvebestemmelser bør kunne fraskilles Gaarden, behøver vel neppe at bemærkes.

Et fuldstændigt Forslag til Lov om denne Materie maatte vistnok optage endnu nogle andre Bestemmelser, men ovenstaaende ansees tilstrækkeligt til at antyde, hvorledes vi har tænkt os Sagen i sine Hovedtræk ordnet.

Naar vi nu har tilladt os at paakalde Opmerksomhed for nærværende Fremstilling, da er dette sket, fordi det er vor Overbevisning, at Spørgsmaalet om hensigtsmæssige Foranstaltninger, for at hindre den overhaandtagende Udstykning af Grundeiendommen og Stigning af Pantegjælden, er en af de største, for vort Samfund idethele betydeligste Sager, som for nærværende kan reises paa det økonomiske og sociale Omraade. Det er vor Overbevisning, at denne Gren af vort Landbrugs Økonomi fortiden er i en saadan Stilling, at de, hvis Opgave det er at varetage denne Hovednærings Interesser, har en Forpligtelse til her at raabe et Varsko, henlede Opmerksomheden paa Stillingen og gjøre sit til, at det paa behørigt Sted kan komme under Overveielse, hvad der kan gjøres for at hidføre en gunstig Vending i den fremtidige Udvikling. Vi anser det ønskeligt eller nødvendigt, at Grundeiernes Stilling i Fremtiden kan vides betrygget, idet man bevarer Grundlaget for deres sociale Stilling og aabner dem Udvei til at arbeide sig ud af de trykkende Kaar, hvori en stor Del af dem allerede nu befunder sig, og som utvivlsomt vil ramme dem alle, om Fremtiden overlades til at fortfare paa samme Maade som hidtil.
